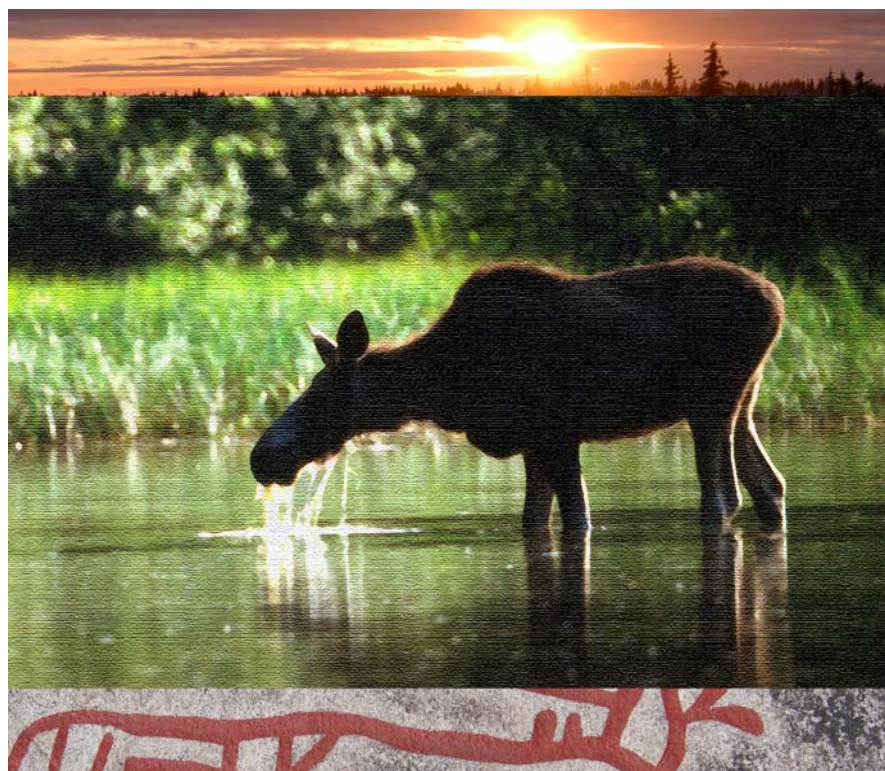

Elg- og hjortejakt

Evaluering av prøveordningen med utvidet elg- og hjortejakt i perioden 2003 - 2005

Hanne Haaland
Oddgeir Andersen
Sigbjørn Stokke
Børre K. Dervo

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en ny, elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Norsk institutt for naturforskning

Elg- og hjortejakt

**Evaluerings av prøveordningen med utvidet
elg- og hjortejakt i perioden 2003 - 2005**

Hanne Haaland
Oddgeir Andersen
Sigbjørn Stokke
Børre K. Dervo

Haaland, H, Andersen, O, Stokke, S. & Dervo. B.K. 2006 Elg- og hjortejakt. Evaluering av prøveordningen med utvidet elg- og hjortejakt i perioden 2003 – 2005. - NINA Rapport 120, 60 s. + vedlegg.

Lillehammer, mars 2006

ISSN: 1504-3312

ISBN: 82-426-1669-8

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

[Åpen]

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

REDAKSJON

Børre K. Dervo og Hanne Haaland

KVALITETSSIKRET AV

Øystein Aas

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Børre K. Dervo (sign.)

OPPDRAGSGIVER(E)

Direktoratet for naturforvaltning

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER

Ann Jori Romundstad

FORSIDEBILDE

© Dervo foto: "Elg i soloppgang".

NØKKEWORD

Forvaltningsforsøk, elgjakt, hjortejakt, jakttider, samjakt, næringsutvikling, utmark, brukerkonflikter.

KEY WORDS

Management trial, moose hunting, deerhunting, hunting periods, joint hunting, economic development, outfields, user conflicts.

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA Trondheim

NO-7485 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

NINA Oslo

Postboks 736 Sentrum

NO-0105 Oslo

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 22 33 11 01

NINA Tromsø

Polarmiljøsenteret

NO-9296 Tromsø

Telefon: 77 75 04 00

Telefaks: 77 75 04 01

NINA Lillehammer

Fakkelgården

NO-2624 Lillehammer

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 61 22 22 15

<http://www.nina.no>

Sammendrag

Haaland, H, Andersen, O, Stokke, S. & Dervo, B.K. Elg- og hjortejakt. Evaluering av prøveordningen med utvidet elg- og hjortejakt i perioden 2003 – 2005. - NINA Rapport 120, 60 pp. + vedlegg.

Denne rapporten redegjør for evalueringen av forsøket med utvidet jakt på elg og hjort i 6 områder i Sør- og Midt-Norge. Direktoratet for naturforvaltning (DN) satte i 2002 i gang et forsøk med utvidet jakttid på elg og hjort. Forsøket har pågått ut jaktseasonen 2005. Prøvekommunene har vært Skien og Siljan i Telemark, Stor-Elvdal i Hedmark, Jølster i Sogn og Fjordane, Verdal i Nord-Trøndelag og Eikern og Lågen elgregion i Buskerud/Vestfold. I sistnevnte region går geografiske skillelinjer ved Eikerenvassdraget i øst og Numedalslågen i vest

Evalueringen er tverrfaglig og har en biologisk og en samfunnsfaglig komponent. Den samfunnsfaglige delen er basert på intervju av 82 sentrale aktører som har vært involvert i forsøket eller som har vært grunneier, jegere eller turgåere i området hvor forsøket har pågått. Informantene er intervjuet før forsøket startet opp og i forsøkets slutfase. I tillegg er en del kvantitative data innhentet fra rettighetshavere og kommunene.

Samlet vurdert fremstår forsøket som vellykket. Det har vært relativt få negative erfaringer i de 6 områdene. Mest vellykket ser forsøket ut til å være for de store rettighetshaverne. Her har det blitt et økt jakttilbud for hjorteviltjegerne, samtidig som jakttilbudet til småviltjegerne ikke er negativt påvirket. Det er også for disse eiendommene flere eksempler på økt næringsvirksomhet i tilknytning til hjorteviltressursene som følge av utvidelsen. For de mindre rettighetshaverne ser ikke forsøket ut til å ha hatt stor betydning i forhold til jakttilgang eller næringsvirksomhet. Eiendomsstruktur og manglende evne til rask omstilling er viktige forklaringsfaktorer. Forsøket ser imidlertid ikke ut for å ha påvirket småviltjegerne negativt. Lengre jakttid ser ut for, i de områdene vi har datagrunnlag for å vurdere dette, å føre til større ro under jaktutøvelsen med mindre skadeskyting. Vi har ikke kunnet påvise større presisjon i jaktuttaket, men dette kan være en mulig effekt på sikt.

En relativt stor andel av andre brukere av utmarka, her representert ved turgåere, gir uttrykk for en viss generell utrygghet under elgjakta. Forsøket har ikke endret på dette, men fører muligens til at de føler seg utrygge i en lengre periode om høsten. Det er ikke rapportert om noen klare konflikter mellom jegere og andre brukergrupper i forsøksområdene.

Kravene som ble stilt til deltakende kommuner og jaktområder for å kunne delta, kan imidlertid ha påvirket resultatet av forsøket positivt. Spesielt gjelder det i forhold til samjaktproblematikk og næringsutvikling, fordi deltakende grunneiere og jaktlag var forventet å skulle praktisere utleie av jakt og samjakt.

Hanne Haaland, Norsk institutt for naturforskning, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo. Norge.
E-post: hanne.haland@nina.no

Oddgeir Andersen, Norsk institutt for naturforskning, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer, Norge.
E-post: oddgeir.andersen@nina.no

Sigbjørn Stokke, Norsk institutt for naturforskning, Postadresse: 7485 Trondheim. Norge.
E-post: sigbjorn.stokke@nina.no

Børre K. Dervo, Norsk institutt for naturforskning, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer, Norge.
E-post: borre.dervo@nina.no

Abstract

Haaland, H, Andersen, O, Stokke, S. & Dervo, B. K. Moos and deer hunting. Evaluation of a management trial with extended hunting season for moose and deer in the period 2003 - 2005. - NINA Report 120, 60 pp.

This report presents the evaluation of a management trial with extended hunting season for moose and deer hunting in six areas in the southern and central regions of Norway. In 2002, the Directorate for Nature Management (DN) initiated a management trial of extended hunting season for moose and deer. The trial expired after the hunting season for 2005. The areas involved are the municipalities of Skien and Siljan in Telemark, Stor-Elvdal in Hedemark, Jølster in Sogn og Fjordane, Verdal in Nord-Trøndelag, as well as the moose region of Eikern-Lågen.

The evaluation is interdisciplinary, including both biological and social science. The social science part is based on an analysis of structural interviews with 82 central actors who have either been directly involved in the project or who have been hunting or tracking in the areas where the experiment has taken place. The informants have been interviewed before the formal start of the project, as well as at the end. In addition, quantitative data have been collected from local landowners and from the municipalities.

As a whole, the management trial appears to be quite successful as relatively few negative experiences have been reported from the six trial areas. Apparently, the trial has in particular been successful for large estates, where big game hunters have experienced an increase in hunting opportunities, without affecting the number of small game hunters. For some larger estates there are examples of increased economic activity in relation to game resources, whereas for smaller land owners the trial project does not seem to have had any significant effect with reference to the supply of hunting or for game related economic activity. The management trial does not seem to have had a negative effect on small game hunters. For areas where the amount of data allowed an analysis, it appears that the extended hunting season reduced the level of stress among big game hunters. A proximate effect of this stress relief seems to be reduction of the number of wounded moose during the hunting season. If the big game hunters experienced a reduced time pressure, they might be less prone to open fire at a moose when a clean kill is not obvious.

A possible effect (that we were not able to fully explore) of the extended hunting season could be an improved precision in the harvest of moose, so that the number, age- and sex-structure of the killed animals more closely resembles the intention of the management quotas. Within the group of other outfield users - here represented by hikers - a relatively large part expresses a certain feeling of insecurity during the moose hunting season. The management trial has not changed this, and in fact it might have prolonged the period in which this user group feel some discomfort. There have been no reports of genuine conflicts between hunters and other user groups.

However, the compulsory requirements which the municipalities and hunting regions had to fulfil before being allowed to participate may have skewed the results accordingly. This applies in particular to joint hunting and the establishment of new enterprises, since the participants were expected to practice joint hunting and hire out hunting to individuals and groups.

Hanne Haaland, Norwegian Institute for Nature Research, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo, Norway.

E-post: hanne.haland@nina.no

Oddgeir Andersen, Norwegian Institute for Nature Research, Fakkeltgården, NO-2624 Lillehammer, Norway.

E-post: oddgeir.andersen@nina.no

Sigbjørn Stokke, Norwegian Institute for Nature Research, Postadresse: 7485 Trondheim., Norway.
E-post: sigbjorn.stokke@nina.no

Børre K. Dervo, Norwegian Institute for Nature Research, Fakkeltgården, NO-2624 Lillehammer, Norway.
E-post: borre.dervo@nina.no

Innhold

Sammendrag	3
Abstract	4
Innhold	6
Forord	8
1 Innledning og bakgrunn	9
1.1 Jakt og forvaltning av hjortevilt i Norge	9
1.2 Adgang til jakt	10
1.3 Jakttider	11
1.4 Næringsutvikling	11
1.5 Problemstillinger	12
1.6 Oppbygging av rapporten	12
2 Metode og områdebeskrivelse	13
2.1 Målevaluering og en kvalitativ tilnærming	13
2.2 Utvalg og gjennomføring av kvalitative intervju	13
2.3 Kvantitativ tilnærming	15
2.4 Bruk av referansegruppen	16
3 Beskrivelse av forsøksområdene	17
3.1 Bakgrunnsdata for forsøksområdene	17
3.2 Skien	17
3.3 Siljan	18
3.4 Jølster	19
3.5 Stor-Elvdal	21
3.6 Verdal	22
3.7 Eikeren og Lågen elgregion	22
3.8 Jakttider	24
3.9 Jaktinnsats	25
4 Evaluering av prosjektets delmål	26
4.1 Allmennhetens tilgang på jakt	26
4.1.1 Skien kommune	27
4.1.2 Siljan	28
4.1.3 Jølster	29
4.1.4 Stor-Elvdal	30
4.1.5 Verdal	30
4.1.6 Eikern og Lågen elgregion	31
4.2 Konfliktnivået mellom stor- og småviltjegere	32
4.2.1 Eksempler på samjakt hos Fritzøe Skoger og Løvenskiold-Fossum	32
4.2.2 Andre erfaringer med samjakt	33
4.3 Grunnlaget for verdiskaping	34
4.3.1 Verdiskaping på store eiendommer	35
4.3.2 Små og mellomstore eiendommer	37
4.3.3 Eksempler på næringsutvikling	37
4.4 Motivasjon for å tilby mer småviltjakt	40
4.5 Andre brukere av utmarka	42
4.5.1 Oppfatning blant andre brukere	42
4.5.2 Jegere og grunneieres syn på konflikter	44

5 Hjorteviltressursene og effekter av utvidet jakt sesong.....	45
5.1 Storvilt.....	45
5.1.1 Verdal og Stor-Elvdal som eksempel på mulige analyser.....	45
5.3 Skadeskyting	49
5.3.1 Jølster	49
5.3.2 Stor-Elvdal.....	50
5.3.3 Verdal.....	50
6 Diskusjon.....	51
6.1 Allmennhetens tilgang til jakt.....	51
6.2 Samjakt og eventuelle konflikter mellom jegergruppene	52
6.2.1 Konfliktreducerende tiltak mellom små- og storviltjegere.....	52
6.2.2 Konfliktreducerende tiltak i forhold til andre brukergrupper	53
6.3 Verdiskaping og næringsutvikling.....	53
6.4 Motivasjon for økt satsing på småvilt	55
6.5 Effekter av utvidet sesong på hjorteviltressursene	56
6.6 Småviltet	57
7 Oppsummering	58
8 Referanser	59
9 Vedlegg.....	61

Forord

Denne rapporten er en evaluering av forsøket med utvidet jakttid på elg og hjort i 6 forsøksområder. Forsøket har pågått i jaktseasonene 2003/2004 til 2005/2006. Arbeidet er utført av NINA på oppdrag av Direktoratet for naturforvaltning (DN).

Rapporten er skrevet av Hanne Haaland, Oddgeir Andersen og Børre K. Dervo ved NINA avd. for naturbruk og Sigbjørn Stokke ved terrestrisk avdeling i NINA. Ann Jori Romundstad ved Direktoratet for naturforvaltning har vært kontaktperson hos oppdragsgiver.

Rapporten bygger på intervju av sentrale aktører innen forsøksområdene som på ulike måter har vært involvert i forsøket. En takk til alle som har stilt opp til intervju.

En spesiell takk til referansegruppa, som har bestått av Vidar Holte fra Norges Skogeierforbund, Gaute Nøkleholm fra NORSKOG, Webjørn Svendsen fra Norges Jeger- og fiskeforbund og Ann Jori Romundstad, Ingebrigt Stensaas og Erik Lund fra DN. Alle har bidratt med viktige kommentarer og innspill underveis og til den endelige rapporten. Viltansvarlige i de deltakende kommuner og representanter for noen av de større næringsutøverne, takkes også for sine bidrag til rapporten.

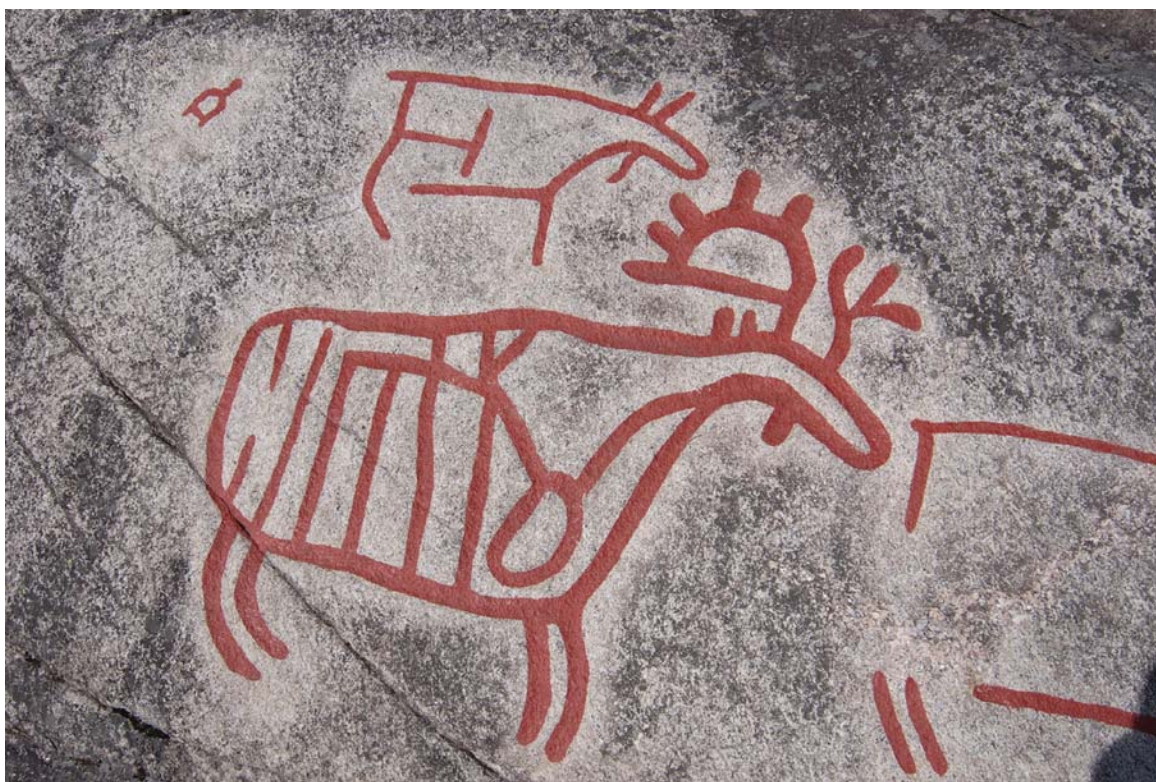
Lillehammer mars 2006
Børre K. Dervo
Prosjektleder

1 Innledning og bakgrunn

1.1 Jakt og forvaltning av hjortevilt i Norge

Jakt og fangst på hjortevilt har en lang tradisjon i Norge (Barth 1998, Boaz 1998). Hjorteviltet, spesielt elgen, har i perioder vært hardt utnyttet. På 17- og 1800 tallet ble elgen borte fra store deler av landet pga mye ulv og omfattende jakt. Først litt ut på 1900 tallet begynte bestandene av elg og hjort igjen å øke. Siden begynnelsen av 1970-tallet har elgbestanden i Norge hatt en formidabel vekst og utgjør i dag rundt 120 000 dyr (Solberg et al. 2006, SSB 2005). Avskytingen har de siste årene ligget på 35 000 til 40 000 dyr, med en foreløpig topp i 1999 med 39 423 dyr. I dag deltar rundt 60 000 jegere i elgjakta. Også hjortebestanden har hatt en kraftig økning i samme periode. En foreløpig topp ble nådd i 2004, med 25 900 felte hjort. I dag deltar omkring 27 500 jegere i hjorteviltjakt.

Elg- og hjortejakt generelt er ikke noe nytt fenomen i Norge, men dagens elgkultur, med dens omfang og jaktmetoder, er imidlertid en relativt nyetablert tradisjon (Agedal 1999). Det er viktig bakgrunnsinformasjon for en diskusjon om forvaltning av jakta og eventuelle endringer i forvaltningen i forhold til jaktutøvelse. Det er altså ikke snakk om en jakt som er drevet "slik den alltid har vært drevet", men om en tradisjon som har gjennomgått store endringer i relativt ny tid fordi elgstammen og dermed også antall elgjegere har hatt en voldsom vekst i etterkrigstiden (ibid). Dette er en diskusjon vi vil komme tilbake til senere i denne rapporten, her vil vi først se nærmere på dagens organisering og forvaltning av hjorteviltjakt.

Bilde. Jakt og fangst på hjortevilt har en lang tradisjon i Norge. © Dervo foto.

For å kunne drive jakt på hjortevilt må rettighetshavere søke viltmyndighetene (kommunen) om godkjenning av vald. For å bli godkjent legges ofte et krav om minsteareal til grunn samt en vurdering av hvor godt egnet valdet er til hensiktsmessig jaktutøvelse. Kommunen utsteder og sender fellingstillatelser til godkjente vald i henhold til §14 i viltloven uten årlig søknad. Rettighetshaverne kan med utgangspunkt i fellingstillatelsen foreslå en bestandsplan, som kan avvi-

ke noe fra fellingstillatelsen dersom dette grunngis godt ut i fra forvaltningsmessige forhold. Bestandsplanene skal inneholde en målsetting for bestandsutviklingen og en tallfestet plan for årlig avskyting fordelt på alder og kjønn. Kommunene godkjenner bestandsplanene, som maksimalt kan være 5-årige. Hovedregelen bør være bruk av bestandsplan for forvaltningen av elg og hjort, og det er først og fremst rettighetshaverne sitt ansvarsområde for det enkelte vald. Dersom rettighetshaverne ikke framskaffer noen bestandsplan blir bestandsforvaltningen regulert av §15 som beskriver målrettet avskyting. I slike tilfeller pålegger kommunen det enkelte vald en fellingstillatelse hvor andelen dyr tilhørende ulike aldersgrupper og kjønn er tallfestet.

I dag skjer forvaltningen av elg og hjort i stor grad lokalt i kommunene som et samspill mellom offentlig og privat forvaltning. Viktige verktøy i denne forvaltningen er bestandsplaner eller driftsplaner, avskytningsplaner, jegerkontrakter, oppgjørsskjema, "sett elg-skjema" og innsamling av kjeve fra felte dyr. En stadig større andel av elg og hjortearealet blir i dag forvaltet etter driftsplaner eller bestandsplaner utarbeidet av rettighetshaverne. I 2000 var omkring 70 prosent av alt elgareal forvaltet etter driftsplaner/bestandsplaner (Dervo 2002). Rettighetshaverne er organisert i vald. Valdet er et geografisk avgrenset område som kommunen har godkjent for jakt på hjortevilt. Valdet er igjen delt inn i jaktfelt hvor det enkelte jaktlaget utøver sin jakt. I enkelte deler av landet er også flere vald samlet i regioner hvor det samarbeides om forvaltningen av elg. For vald som utarbeider drifts-/bestandsplan med en avskytningsplan, kan kommunen godkjenne en kvote fordelt på kjønn og alder for flere år, ofte 3-til 5 år.

1.2 Adgang til jakt

Befolkningens adgang til jakt har vært gjenstand for hyppige diskusjoner de siste 30 år. To sentrale arbeider i denne diskusjonen har vært Berganutvalgets innstilling (DVF 1982) og Aas og Vorkinns (1995) undersøkelse. I begrepet "befolkningens adgang til jakt" inngår bl.a. arealmessige sider, økonomiske spørsmål, juridiske/rettighetsmessige spørsmål, organisatoriske forhold (grunneierorganisering), fysisk tilrettelegging, kunnskap om hvilke muligheter som faktisk forekommer, pris og fortrinnsrett for ulike grupper av jegere og fiskere. De ulike aktørene, dvs. rettighetshavere, brukere og offentlig forvaltning, representerer ulike utgangspunkt og interesser i synet på adgangsspørsmålet. Det gjelder både i hvilken grad adgang til jakt er et problem, hvordan problemet skal forstås og beskrives og hvilke virkemidler som skal brukes for å redusere problemet (se f.eks. DN 1998).

Diskusjonen om adgang til jakt er derfor både en faglig og en politisk diskusjon (Aas og Vorkinn 1995). Rettigheter til jakt er knyttet til grunnleggende samfunnsmessige ordninger som eiendomsrett, og statlig og privat ansvarsdeling. Adgang til jakt kan imidlertid også betraktes som et faglig, pragmatisk problem som ikke nødvendigvis knyttes opp til hvem som sitter med rettigheter. I diskusjonen om adgang til jakt blir ofte fag og politikk blandet sammen, og bidrar til å skape uklarhet og uenighet.

Antall registrerte jegere i forhold til utmarksarealer varierer mye i ulike deler av landet (SSB 2005). Det er nå ikke noe sentralt register, eller faste rutiner i den offentlige forvaltningen, for innsamling av data om befolkningens adgang til jakt. Det foregår innsamling av data om deltaelse i jakt i forbindelse med faste undersøkelser av folks friluftsliv (Vorkinn et al. 1997), men disse dataene er mangelfulle i forhold til å vurdere hvor godt jakttilbudet er i ulike deler av landet.

Manglende oversikt over jakttilbudet, ulikt syn på adgangsspørsmålet, varierende jegertetthet og jakttilbud i ulike deler av landet, fører også til at det er ulikt syn på hva som er et godt jakttilbud innad i de ulike aktørgruppene, for eksempel blant jegerne.

1.3 Jakttider

I følge villloven er alle viltarter i utgangspunktet fredet. På bakgrunn av jaktbarhetskriterier kan Direktoratet for naturforvaltning (DN) definere hvilke arter det kan åpnes for jakt på og hva som er jaktidsrammene for disse. Jaktidsrammene er den absolutte yttergrense for det tidsrommet det kan fastsettes jakttider for de ulike artene og er fastsatte i egen forskrift (Forskrift om jakt- og fangsttider samt sanking av egg og dun for jaktsesongene fra 1. april 2002 til og med 31. mars 2007). For hjort er jakttiden fom. 10.09 tom. 15.11 eller fom. 10.09 tom. 30.11. For elg varierer jaktiden mer, dvs. jakta starter enten 01.09, 10.09, 25.09 eller 05.10 og varer tom. 31.10, 15.11 eller 30.11. Innenfor disse jakttidene fastsetter DN jakttider (DN 2002). I tillegg til disse jakttidene, kan kommunene utvide jakttiden for elg og hjort med inntil 14 sammenhengende dager i perioden fra jaktavslutning og fram til og med 23. desember – når særlige bestandsmessige behov foreligger. Kommunen kan også av hensyn til andre brukere innskrenke jakttiden, som for eksempel utsette starttidspunkt, framskyve avslutningstidspunkt og innføre opphold i jakta. Dette kan gjelde hele eller deler av kommunen.

Jaktidsrammene for småvilt varierer avhengig av art. Disse ble sist fastsatt av DN i 2002 og er gjeldende til 31. mars 2007 (DN 2002). For fugl er jaktstart for de fleste arter 10. august (jaktbare arter gress), 21. august (gressender/duer), 10. september (rype/skogsfugl) eller 1. oktober (skarver). For hare er jaktstart 10. september, bever 1. oktober og rådyr 10. august (rådyrbukk) eller 25. september (ordinær rådyrjakt). Jakta avsluttes for de fleste arter, 23. desember (skogsfugl, ender og duer), 28./29. februar (rype, hare). Det kan jaktes rype og hare til 15. mars i Troms og Finnmark, samt noen kommuner i Nordland. Innenfor disse rammene kan rettighetshaver fastsette jakttider eller andre begrensinger for de ulike artene.

1.4 Næringsutvikling

Utmarka er en ressurs for et lokalsamfunn og gir opphav til en verdiskapning i form av næringsinntekter, opplevelser og indirekte i form av biologiske verdier (Miljøverndepartementet 2001, Toivonen et al. 2001). Vilt- og fiskeressursene representerer i dag en betydelig verdi for samfunnet, en verdi som synes å være stigende. Verdien av vilt- og fiskeressursene er dels knyttet opp mot aktiviteter hvor verdien kommer til uttrykk som en markedsverdi, og dels forbundet med forhold hvor verdien ikke uttrykkes gjennom omsetningstall. Markedsverdien for vilt- og fisk kommer til uttrykk gjennom den næringsmessig høstingen og gjennom jakt- og fiskeutøvelsen.

Ulike politiske vedtak i Stortinget og organisasjonene på slutten av 1980-tallet og begynnelsen på 1990-tallet har lagt grunnlaget for en omfattende satsning på næring i tilknytning til utmarksressursene. I Stortingsproposisjon nr 8 (1992-1993), "Landbruk i utvikling", legges det opp til at næringsgrunnlaget for landbruket og bygdene skal styrkes, blant annet gjennom en sterkere næringsmessig utnyttelse av utmarksprodukter som jakt, fiske og friluftsliv. Satsningen er fulgt opp gjennom to stortingsmeldinger og en strategiplan for bygdeturisme på slutten av 1990-tallet (St. meld. nr. 17 (1998-1999), Statens Landbruksbank 1999, St. meld. nr. 19 (1999-2000), St. meld. 21 (2004-2005)). Norges Skogeierforbund (NSF 1995) og Norges Bondelag (NB 1997) har gjennom egne utredninger og handlingsprogram gjort vedtak om økt satsning på utmark som en del av næringsgrunnlaget i jord- og skogbruket. Næringssatsing i tilknytning til hjorteviltet har så langt hatt relativt lite omfang i Norge (Dervo 2002, RBL og NSF 2004). Tradisjoner i tilknytning til jakt er trolig en viktig årsak til dette (Agedal and Brottveit 1999). Forsøket med utvidet elgjakt er begrunnet i bl.a. bedret mulighet for satsing på næringsutvikling.

1.5 Problemstillinger

I 2003 iverksatte Direktorat for naturforvaltning et forsøk med økt tilgang til jakt gjennom lengre jakttid for elg og hjort i utvalgte områder. Initiativet til forsøket kom fra Norges Jeger- og Fiskeforbund, Norskog og Norges Skogeierforbund, og disse organisasjonene har deltatt i en referansegruppe for prosjektet.

Forsøket har gått fra starten på hjorteviltjaktssesongen i 2003 og ble avsluttet ved utgangen av 2005. Formålet med forsøksordningen har vært å vurdere om utvidet jakttid på elg og hjort vil (Jf. DN kontrakt 0304-0902):

1. øke allmennhetens tilgang på jakt
2. redusere konfliktnivået mellom storvilt- og småviltjegere
3. styrke grunnlaget for verdiskaping i distriktene
4. føre til at andre brukere av utmarka blir hindret i å utøve friluftsliv
5. hva som motiver grunneierne til å tilby mer småviltjakt

Disse fem problemstillingene som er beskrevet over, utgjør også denne evalueringens delmål.

Særlig Norges Jeger- og Fiskeforbund og Norges Skogeierforbund har vært opptatt av hvordan samjakt fungerer mellom stor- og småviltjegere. Dette har ikke vært en egen problemstilling, men er et tema som blir tatt opp under to av de øvrige problemstillingene – både under punktet om allmennhetens tilgang til jakt og under punktet om en eventuell konfliktreduksjon mellom stor- og småviltjegere.

Et siste punkt for evaluering er om de observerte effektene skyldes lengre jakttid eller de krav som spesifikt er stilt til forsøkskommunene for å kunne delta. Dette punktet inngår ikke som del av prosjektet, men for arbeidet med evalueringen har vi sett at dette er et sentralt spørsmål. Det er en faglig utfordring i forhold til hele forsøket å skille effektene fra forlenget jakttid ut fra effektene av de generelle kravene som er stilt til forsøksområdene fra myndighetenes side. Dette er noe vi vil komme tilbake til i den endelige diskusjonen.

Som nevnt startet prosjektet parallelt med jaktssesongen 2003/2004. Jaktåret går som kjent fra 1.april til 31. mars påfølgende år. Når vi i denne rapporten refererer til tall fra 2002 er det fordi disse representerer før-situasjonen for prosjektet.

1.6 Oppbygging av rapporten

For å få en god forståelse av situasjonen i de ulike forsøksområdene i forkant av og under prosjektet, tar vi her en gjennomgang av status for de ulike områdene i 2002 og oppsummering av eventuelle endringer underveis. Deretter følger en gjennomgang av prosjektets fem delmål som henholdsvis ser på økt tilgang til jakt for allmennheten, eventuell reduksjon av konflikter mellom små- og storviltjegere, i hvilken grad prosjektet stimulerer til økt grad av verdiskaping i distriktene og hvorvidt utvidet jakttid fører til at andre brukergrupper hemmes i sitt friluftsliv.

Denne rapporten har både en samfunnsfaglig og en biologisk komponent. Den samfunnsfaglige delen tar for seg ulike brukergruppernes opplevelse av de fem delmålene. I den biologiske delen som følger etter gjennomgangen av de fem delmålene fokuseres det på viltressursene og effektene av utvidet jakttid på viltressursene. Den avsluttende diskusjonen søker å integrere de samfunnsfaglige og biologiske funnene.

2 Metode og områdebeskrivelse

2.1 Målevaluering og en kvalitativ tilnærming

For denne evalueringen har vi valgt å gjøre en såkalt målevaluering, eller det som også noen ganger omtales som en resultatevaluering (Posavac & Carey 1997). Det innebærer en sammenligning av prosjektets endelige resultater med de resultater som i utgangspunktet ble beskrevet som de ønskelige (Almås 1990). En målevaluering kan være vanskelig fordi det ikke alltid er innlysende hva som er prosjektets målsetning, noe som kan gi et måleproblem. For dette prosjektet er imidlertid målet klart, noe som tydelig går frem av de fem delmålene beskrevet i forrige delkapittel. Klare delmål gir et godt utgangspunkt for evaluering (Vislie 1987).

Med flere ulike aktører og dermed ulike oppfatninger og opplevelser av prosjektet kan det sies at evalueringen kunne vært gjort som en prosessevaluering. En prosessevaluering vektlegger forståelsen av de deltakende gruppene på deres egne premisser og søke å forstå hva som ligger til grunn for det folk gjør. Vi har imidlertid vektlagt å se på måloppfyllelse, men gjennom å kombinere kvantitativ datainnsamling med kvalitativ metode og kvalitative intervjuer har vi søkt å favne om de ulike brukergruppenes perspektiver og opplevelse av forsøket.

Prosjektets ulike delmål vil berøre en rekke grupper på forskjellig vis, noe som gjør at vi har valgt å fokusere på følgende tre ulike brukergrupper; jegere, rettighetshavere og andre brukere. Jegergruppen favner både om storvilt- og småviltjegere. Rettighetshaverne omfatter både private og offentlige rettighetshavere. Den siste gruppen favner om andre brukere som benytter utmarka for rekreasjon og annet friluftsliv enn jakt. Disse gruppene vil ha ulike opplevelser av hvordan forsøket har fungert eller av eventuelt hva som ikke har fungert. Det er også gjennomført intervju med kommunens viltansvarlig i alle forsøksområdene for å få deres vurdering av prosjektet, dets utvikling og resultater.

2.2 Utvalg og gjennomføring av kvalitative intervju

De tre hovedgruppene er blitt intervjuet i prosjektets ulike faser. Såkalt snøball-sampling ble benyttet for rekruttering av informanter, det vil si at vi fikk oppgitt navn på mulige informanter fra kontaktpersonen i kommunene og rekrutterte videre ut i fra dette. I prosjektets startfase ble 53 informanter intervjuet, disse representerte aktørgruppen grunneiere (19), jegere (18) og andre brukere (type turgåere, 16) intervjuet (**tabell 2.1**) I tillegg ble de seks kontaktpersonene i de ulike forsøksområdene intervjuet. Det gav til sammen 59 informanter i 2003. I 2005 ble 47 av de 53 informantene fra brukergruppene gjenintervjuet. De seks resterende hadde enten flyttet eller var utilgjengelig. Utvalget ble derfor utvidet med 15 nye informanter, hvorav 3 var rettighetshavere og 12 var jegere. De seks kontaktpersonene fra kommunene ble også gjenintervjuet.

Tabell 2.1 Antall informanter som er intervjuet fordelt på aktørgrupper og kommuner i 2002 og 2005 (i parentes). Totalt antall informanter er 53 i 2002 og 62 i 2005. Kontaktpersonene for de 6 forsøksområdene er ikke inkludert i denne oversikten.

Kommune	Grunneiere	Jegere	Andre brukere
Jølster	6 (6)	6 (5)	4 (2)
Stor-Elvdal	7 (7)	6 (5)	6 (5)
Skien	3 (3)	2 (3)	5 (5)
Siljan	3 (4)	4 (4)	1 (1)
Verdal	(1)	(5)	-
Lågen og Eikern elgregion	(1)	(5)	-
Sum	19 (22)	18 (27)	16 (13)

Det ble i 2004 og 2005 også gjort 7 intervjuer av næringsutøvere som representerer større grunneiere. Fem av disse ble også kontaktet i 2005 for oppfølgingsspørsmål knyttet til motivasjon for eventuell utvidelse av småviltjakt, i tillegg ble en ny informant rekruttert.

Det har til sammen gitt oss et relativt stort intervjumateriale i forhold til det som ofte er vanlig innenfor kvalitativ metode. Samlet har vi intervjuet 82 informanter som representerer ulike brukergrupper som grunneiere, jegere og andre brukere, de seks forsøksområdene og næringsutøvere. Seksti av disse har vært intervjuet to eller flere ganger.

Prosjektets tidsramme og de økonomiske rammer gjorde det mest hensiktsmessig å gjennomføre telefonintervjuer med de aktuelle informantene. Alle intervjuene ble tatt opp på bånd, noe informantene selvsagt har godkjent. Fordi utvalget av informanter per kommune er relativt lite og inkluderer kommunalt ansatte og profilerte grunneiere, er anonymisering av de to siste gruppene av informanter krevende. Derfor vil disse lettere kunne identifiseres for den lokalkjente enn gruppene av jegere og andre brukere. De som har profilerte roller er imidlertid vant til offentlighetens søkelys og har nok ikke sagt noe i denne sammenheng som de ellers ikke ville sagt offentlig. Når det gjelder Fritzøe Skoger og Løvenskiold-Fossum har vi i de punktene som omhandler konkrete eksempler på det som anses som vellykkede erfaringer med samjakt ikke gjort noe forsøk på å anonymisere disse.

En strukturert intervjuguide ble utviklet for de ulike gruppene. Noen av spørsmålene var gjennomgående for alle gruppene, mens andre var gruppespesifikke. Intervjuguiden ble justert underveis i forhold til gruppene. Selv om intervjuguiden var strukturert og de samme spørsmålene stilt til informanter fra samme gruppe, ble det åpnet for innspill fra informantens side på slutten av intervjuet. Det har gitt rom for dialog mellom informant og intervjuer, og dermed muligheter for å komme inn på tema som intervjuguiden ikke nødvendigvis dekker og øvrige kommentarer informanten måtte ha til tema (Ryen 2002).

Bilde. Et av formålene med forsøket er å vurdere om utvidet jakttid på elg og hjort øker allmennhetens tilgang på jakt. © Dervo foto.

Et fellestema som alle informantene ble bedt om å beskrive var den kommunale tilgangen til friluftsliv og jakt og fiske, i tillegg til egen områdebruk. Et annet tema gjaldt konflikter, opplevelsen av konflikt mellom ulike brukergrupper og eventuelle konfliktforebyggende tiltak. Informantene ble også bedt om å vurdere eventuelt økt tilgang til jakt for allmennheten og vurdering av eventuell økt verdiskapning som resultat av prosjektet. De fleste intervjuene har hatt en varighet på mellom 20 og 30 minutter.

Første kontakt ble etablert i prosjektets innledende fase i 2002. Vi valgte å intervjuere informanter fra aktørgruppene grunneiere, og andre brukere hovedsakelig fra tre områder; Skien/Siljan, Stor-Elvdal og Jølster. Skien/Siljan er valgt ut i fra at det er et tett befolket område med elgjakt, Stor-Elvdal som et område med elgjakt, store utmarksarealer og liten befolkning og Jølster som eneste kommune med omfattende hjortejakt. På grunn av prosjektets økonomiske rammebetingelser valgte vi å konsentrere intervjuene i disse tre områder. For gruppen av jegere er det i 2002 samme fordeling som det er for de to andre aktørgruppene. I 2005, hvor antallet jegere ble økt med 8, er disse valgt fra Verdal og Eikern og Lågen elgregion. Denne geografiske skjevheten i materialet i 2002 og for to av aktørgruppene i 2005, er en svakhet ved evalueringen, men er som nevnt gjort bevisst på grunn av begrensede midler. Det kan være verdt å merke seg at blant jegerutvalget er samtlige menn og de fleste det man kan kalle relativt voksne (SSB 2005). Dette gjenspeiler både alders- og kjønnsfordeling blant jegerne i jegerregisteret. I gruppen av andre brukere er kvinner imidlertid sterkere representert, her er $\frac{3}{4}$ deler av utvalget kvinner.

Et spørsmål som ofte melder seg ved bruk av kvalitativ metode gjelder konklusjonenes validitet, i den forstand at en kan lure på om informantene som har deltatt i prosjektet er representative nok til at vi kan si noe generelt om situasjonen i de ulike forsøksområdene. Her er det viktig å understreke viktigheten av strategiske utvalg innen kvalitativ metode, det vil si at informantene velges i forhold til problemstilling. Et helhetsperspektiv står sentralt innen en kvalitativ tilnærming og bruk av kvalitative intervjuer bidrar nettopp til at et mindre utvalg kan få gitt store mengder informasjon, noe som igjen kan gi uttrykk for en større helhet.

2.3 Kvantitativ tilnærming

Arbeidet med evalueringen har også en kvantitativ tilnærming, Kvantitative data er innhentet fra SSB, blant annet jegertetthet, befolkningstetthet, etc. Kommunene som deltar i prosjektet har også forpliktet seg til å levere følgende data til evaluator:

- Oversikt over antall grunneiere/grunneierlag i kommunen og deres utmarksareal.
- Antall grunneiere/grunneierlag som ønsker å delta i forsøksordningen og deres samlede utmarksareal og fellingskvote spesifisert på elg og hjort.

I tillegg har vi spurt kommunene om:

- Jakttilbud.
- Jakttider.
- Fellingskvoter.
- Avskyting.
- Skadeskytingsstatistikk.

Materialet som kommunene har sendt tilbake på vår forespørsel har vært av varierende karakter, særlig i forhold til avskyting og skadeskytingsstatistikk. Det kan se ut som om datatilfanget derfor er varierende fra kommune til kommune, og at mye informasjon ligger i en ikke-bearbeidet form hos enkelte kommuner. Kommunene har derfor i ulike grad hatt muligheten til å bearbeide disse dataene.

Felles for alle grunneiere og jaktlag som deltar i prosjektet er at de skal oppfylle et sett av kriterier. Disse er som følger:

- Praktisere utleie av jakt og samjakt. Ren storviltjakt aksepteres kun første uka i hjorte- og elgjakta.
- Grunneierne skal tilby variert småviltjakt. Småviltjakta skal være åpen, og tilbudet om småviltjakt skal være bedre i forsøksperioden enn i 2002.
- Utøvelse av jakt organiseres slik at jakta ikke får negative konsekvenser for annet friluftsliv.
- Utleie til enkeltpersoner eller grupper. Tilbudet bør annonseres. Jakttid til 30. november.
- Dokumentere jakttilbudet i 2002 og lage en plan for jakttilbudet i forsøksperioden (f eks gjennom driftsplan eller lignende).
- Deltagelse i perioden 2003-2005.
- Bistå evalueringen.

Til grunn for dette arbeidet ligger altså et intervjumateriale med ulike brukergrupper og forskjellige typer dokumenter og statistisk informasjon.

2.4 Bruk av referansegruppen

Som nevnt innledningsvis er dette prosjektet et resultat av et samlet utspill fra NORSKOG, Norges Skogeierforbund og Norges Jeger- og Fiskeforbund. Representanter for de nevnte organisasjonene har deltatt i en referansegruppe for prosjektet, sammen med to representanter fra Direktorat for naturforvaltning (DN). Referansegruppens oppgave har vært å gi innspill og kommentarer til evalueringsarbeidet.

Det har vært avholdt årlige møter hvor referansegruppen og forskerne har deltatt, og årlig prosjektrapportering har vært gjenstand for diskusjon på disse møtene. For denne sluttrapporteringen har også referansegruppen, i tillegg til de berørte kommunenes viltansvarlige gitt innspill og kommentarer. Mye av kontakten mellom referansegruppen og forskerne har imidlertid gått gjennom DN.

3 Beskrivelse av forsøksområdene

3.1 Bakgrunnsdata for forsøksområdene

I **tabell 3.1** er det gitt bakgrunnsdata for kommunene som er med i forsøket. Tellende areal er enten opplysninger fra SSB som er à jour pr. 1997, eller kommunens egne tall på tellende areal av nyere dato. Befolkning og antall registrert i jegerregisteret er hentet fra SSB.

Tabell 3.1. Bakgrunnsdata fra kommunene som deltar i forsøket. (Kilde SSB og Jegerregisteret).

Kommune	Tot. areal (daa)	Tellende areal (daa)	Befolkning 16-79 år	Antall registrert i Jegerregisteret 2005	Andel (%) av befolkningen i jegerregisteret 2005	Antall betalende jegerere i jegerregisteret 2005
Skien	779 000	614 512	37 923	3 434	9,0	1 848
Siljan	216 000	188 650	1 736	356	20,5	202
Jølster	664 000	199 650	2 033	362	17,8	176
Stor-Elvdal	2 167 000	1 872 093	2 147	706	32,8	383
Verdal	1 548 000	761 440	10 056	2 038	20,2	1 013
Hof	164 000	126 650	1 994	312	15,6	167
Holmestrand	86 000	52 750	6 406	628	9,8	311
Kongsberg	793 000	708 818	17 627	2 299	13,0	1 161
Øvre Eiker	458 000	389 000	11 681	1 352	11,6	695

3.2 Skien

Kommunen har bidratt med informasjon om de jaktvaldene som deltar i forsøket. I **tabell 3.2** er data om valdene i Skien listet opp. Tre vald er med i prosjektet, to storvald (Løvenskiold-Fossum og Gisholt Storvald) og ett lag (Røra) med ordinær tildeling. Disse valdene dekker 10 av de 47 jaktfeltene i kommunen. Jaktfeltene som deltar utgjør 58 % av kommunens tellende areal for elg. Løvenskiold-Fossum (L-F) er største grunneier i kommunen, eiendommen utgjør alene 50 % av Skiens tellende areal for elg.

Tabell 3.2. Oversikt over vald som deltar i forsøket i Skien kommune med tellende areal, antall løyver og antall jegerere i 2002 ("-" = mangler informasjon).

Vald som deltar i forsøket	Areal (daa)	Antall elgløyver	Antall elgfellinger	Antall elgjegetere
Løvenskiold - Fossum (areal i Skien)	328 000	175	160	125
Gisholt storvald	44 700	31	30	35
Røra jaktlag	11 400	6	4	18
Vald som ikke deltar	276 000	-	-	-

Det ble praktisert full samjakt mellom småvilt- og storviltjegere på L-F sin eiendom allerede før forsøksordningen startet. Dette er videreført i forsøksperioden. Her gis en beskrivelse av hvordan jakta administreres hos L-F, gitt av utmarkssjef Bernt Torkildsen:

- Løvenskiold-Fossum er en stor skogeiendom på 332 500 da. i Telemark. Mesteparten av eiendommen er i Skien Kommune (328 000 daa).
- Småviltjakta hos L-F leies ut til jegerforeninger (åpne foreninger, tilsluttet NJFF) og privatpersoner. Av totalarealet leies 103 000 daa ut til to foreninger, Skien JFF og Telemark JFF.
- 125 000 daa leies ut til private jaktlag. Ansatte skogsarbeidere leier 46 000 daa. 51 000 daa benyttes til kortidsleie, samt av eiere og øvrige ansatte.
- I samtlige områder pågår det samjakt med unntak av et areal på 25 900 da. som er leid ut som tilleggsareal for storviltjakt til tilgrensede naboeiendommer.
- I inneværende jaktidsperiode har Løvenskiold-Fossum ordinær jakttid fra 05. oktober til og med 14. november. De tre siste årene har LF vært med på prøveprosjektet med elgjakt til og med 30. november. Dette har gitt rom for å utsette jakt starten på elg til 10. oktober. Vi vil komme tilbake til hvordan samjakt organiseres hos Løvenskiold-Fossum i selve resultatkapittelet.

Vi har oversikt over 18 mindre småviltterreng, som varierer i størrelse mellom 130-4 000 daa, med et gjennomsnitt på 1 066 daa pr terreng. Elleve av disse småviltområdene er under 770 daa. I enkelte av disse terrengene var det vanlig med et opphold i småviltjakta på 15 dager i forbindelse med jaktstart på elg. De mest utnyttede småviltartene i Skien er rådyr, hare og skogsfugl.

Fra forsøksperioden (data fra 2004) rapporteres det at hele 23,5 % av de felte elgene ble skutt i perioden med utvidet jakttid, mens 18,5 % av jaktinnsatsen i 2004 ble gjort i utvidet jakttid (se **tabell 3.10** s 25). Siste dag med innrapportert jaktutøvelse etter elg var 30. november.

Oppsummerende kan man si at viltressursene er godt utnyttet på eiendommen til Løvenskiold-Fossum. Det er imidlertid rom for ytterligere utleie av småviltjakt gjennom kortsalsordningen til Skien og Telemark Jeger- og Fiskeforeningen

3.3 Siljan

I Siljan har samtlige 24 jaktfelt i kommunen deltatt i forsøksordningen (**tabell 3.3**). Av kvoten på 195 dyr (2004), ble 25 av de totalt 145 elgene som ble skutt, felt i utvidet jakttid. Dette utgjør 17,2 % av de felte dyra. 25,2 % av jaktinnsatsen ble gjort i utvidet jakttid (se **tabell 3.10** s 25). Siste innrapporterte dag med jaktutøvelse var 30. november. De mest vanlige småviltartene er rådyr, hare og skogsfugl.

Tabell 3.3. Oversikt over vald som deltar i forsøket i Siljan kommune med tellende areal, antall løyver og antall jegere i 2002 ("-" = mangler informasjon).

Vald/jaktfelt som deltar i forsøket	Totalt areal	Antall elgløyver	Antall elgfellinger	Antall elgjege-re
Fritzøe storvald (23 jaktfelt)	340 600**	195	175	150
1 jaktfelt (Prestegårdsskog)	17 537*	-	-	-
Vald som ikke deltar	0	0	0	0

* Gjennomsnittlig areal på disse er 7 700 daa.

** Arealet omfatter flere kommuner

Fritzøe driftsplanområde (som nå heter Fritzøe storvald) forvaltes av Siljan kommune, siden Siljan har det største arealet. Storvaldet ligger innen kommunene Kongsberg, Lardal, Porsgrunn og Siljan.

Største rettighetshaver i Siljan kommune er Fritsøe Skoger (FS). FS eier totalt 169 965 daa innen kommunen. Her følger en beskrivelse av jaktforvaltningen på FS sin eiendom (som også omfatter arealer i de øvrige kommunen) gitt av utmarkssjef Staffan Klaesson:

- Deler av eiendommen (Fritzøe storvald) har inngått i prøveordningen for utvida jakt 2003-2005 i Siljan kommune.
- Det totale arealet som har inngått i forsøket er totalt 358 137 daa (Fritzøe storvald) og inkluderer også arealer i de kommunene som er nevnt over. Av dette er 340 600 daa Fritzøe Skogers eiendommer. Redegjørelsen nedenfor gjelder for sistnevnte arealer.
- Ca 40 000 daa av småviltjakta benyttes av Fritzøe Skoger til "egen" småviltjakt dvs at eier og ansatte i Fritzøe Skoger jakter på dette arealet. I tillegg benyttes dette arealet til solgte småviltarrangement fra Fritzøe Skogers utmarksavdeling.
- Resterende del av FS arealer i forsøksområdet, ca 300 000 daa leies ut til småviltjakt i følgende kategorier:
 - 5 stk jaktforeninger med samlet areal på 102 000 daa. Antallet jegere begrenset til 1 000 daa pr jeger. For medlemskap foreligger en prioriteringsordning som følger: 1. grunneiere, 2 ansatte i Fritzøe Skoger, 3 boende i respektive kommune, 4 øvrige. Dette vil si at ingen er i utgangspunktet utstengt fra å bli medlem i disse foreningene.
 - 23 stk småviltjaktlag med et samlet areal på 161 000 daa. 1 000 daa bak hver jeger. Jegerne kommer fra hele Sør-Norge, men det er en overvekt av lokale jegere.
 - Sesongsjakkort til småviltjegere. Samlet areal ca 37 000 daa. Jegerne kommer fra hele Sør-Norge. 1 000 daa bak hver jeger.
- Totalt benytter over 300 småviltjegere FS sine arealer innenfor området som innefattes i prøveordningen. Dertil kommer gjestejegere, hver jeger har mulighet å løse 4 stk dagskort før gjestejakt pr år.

Innenfor Fritzøe storvald har de valgt å starte elgjakta 10. oktober. Det har vært opphold i småviltjakta under den første uken på alle arealer (utenom et område på 5 000 daa som leies av Siljan JFF). Deretter har det vært praktisert samjakt. Vi kommer som nevnt tilbake til hvordan samjakta har vært organisert i resultatkapittelet.

Kort oppsummert kan man si at viltressursene er relativt godt utnyttet på eiendommen og at det neppe er særlig rom for å øke antall småviltjegere. Fritzøe benytter jaktidsforlengelsen til å rette opp uttaket i forhold til kvotetildelingen og at det tas ut stor del unge dyr i denne perioden (94 %) som ikke har inngått i næringsmessige utnyttelsen av viltet.

3.4 Jølster

I Jølster har 12 hjortevald med et samlet areal på 199 650 daa deltatt i forsøket med utvidet jakttid på hjort (**tabell 3.4**). Dette er 100 % av det tellende arealet for hjort i Jølster kommune (arealer opp til 600 m.o.h.). Det kan nevnes at 30 % av innmarka er med i det tellende arealet. Areal for småviltjakt er således langt større enn for hjort. Rettighetshaverne var i oppstarten av forsøksperioden organisert i flere mindre enheter (vald), men det har blitt jobbet godt når det gjelder drifts- og bestandsplaner og alt areal, men unntak av 9 450 daa, forvaltes i dag (2005) etter bestandsplaner.

Tabell 3.4. Oversikt over vald som deltar i forsøket i Jølster kommune med tellende areal, antall løyver og antall jegere i 2002.

Vald som deltar i forsøket	Areal (daa)	Antall hjorteløyver	Antall hjortefellinger	Antall hjortejegere
12 hjortevald	199 650	417	359	181
Vald som ikke deltar	0	0	0	0

Bilde. Jølster kommune er et av 6 forsøksområder. © Dervo foto.

Jølster kommune vedtok i april 2004 en kommunal forvaltningsplan for hjort. Forvaltningsplanen har blant annet som mål å redusere hjortebestanden i kommunen. Alle bestandsplaner som rettighetshaverne utarbeider, skal legge kommunens forvaltningsplan til grunn for sine valg. Det var i 2005 rullering av 9 bestandsplaner som rettighetshaverne hadde utarbeidet (andre generasjons planer) med 3-årig avskytningsavtale med kommunen.

Kommunen er delt inn i fire småviltområder som til sammen utgjør 499 507 daa (**tabell 3.5**). Sone 1 ligger vest i kommunen, mellom grensa til Førde og Vassenden. Sone 2 ligger sør for Jølstravatnet, mellom Vassenden og Søgne sand. Sone 3 ligger nord for Jølstervatnet, mellom Vassenden og Skei og langs østsiden av Kjøsnesfjorden og sør til Søgne sand, mens sone 4 ligger øst for Skei. Grunneierlaget har utarbeidet et kart som viser terrenggrensene for småviltjakt.

Tabell 3.5 Inntekter og antall solgte kort fra småviltjakt i Jølster kommune 2003-2005.

Sone	Sone 1	Sone 2	Sone 3	Sone 4	Samlet	Antall kort
Areal (daa)	38 457	127 021	167 816	166 213	499 507	-
2003	700	18 700	4 500	3 500	27 400	149
2004	1 900	19 550	4 400	2 900	28 750	160
2005	1 800	18 100	4 300	2 400	26 600	145

Samlede inntekter fra salg av småviltjakt utgjorde for perioden 2003 til 2005, mellom 26 600 kr og 28 750 kr (**tabell 3.5**). Gjennomsnittsprisen pr solgte jaktkort var ca 180 kr. Det virker også å være tilstrekkelig med areal pr jeger (3 300 daa/jeger). Dette kan tolkes som at det er et moderat jaktpress i området når det gjelder småviltjakt. Det var også et dårlig småviltår i 2005, noe som gjenspeiler seg i antall solgte småviltkort (Oddmund Støylen, pers med).

Sone 2 (127 021 daa) synes å være mest populær, basert på inntektene fra småviltkortsalget. Antall småviltjegere i Jølster ligger på ca 140-160 i året. I 2005 var det 145 solgte jaktkort for småvilt, en liten nedgang fra tidligere år. De mest vanlige småviltartene er hare og rype.

3.5 Stor-Elvdal

Alle de 116 jaktfeltene med et samlet areal på 1 836 750 daa inngår i forsøket med utvidet jakttid på elg (**Tabell 3.6**). Storviltjakta administreres av Stor-Elvdal grunneierforening (1 518 857 daa) og Sollia viltstellområde (630 000 daa). Tellende areal for elg er på 1 388 096 daa i Stor-Elvdal grunneierforening (Asgeir Murvold pers med), mens Sollia viltstellområde har om lag 413 000 daa tellende areal (Hans Bondal pers med). I tillegg er det to områder som ikke er medlemmer i grunneierforeningene med på forsøksordningen. De to sistnevnte er Søndre Sætre (8 594 daa) og Sætresameiet (27 060 daa). Kommunen har i flere år, før forsøket startet, benyttet seg av muligheten for å forlenge elgjakta med 14 dager.

Tabell 3.6. Oversikt over vald som deltar i forsøket i Stor-Elvdal kommune med tellende areal, antall løyver og antall jegere i 2002.

Vald/jaktfelt som deltar i forsøket	Areal	Antall elgløyver	Antall elgfelling	Antall elgjegere
116 jaktfelt	1 836 750	716	604	612
Vald som ikke deltar	0	0	0	0

Før prøveordningen startet hadde alle områdene innen Stor-Elvdal Grunneierforening (SEG) en praksis med samjakt. Alle områdene åpnet for småviltjakt fra 10/9 fram til 23/9 eller 24/9. Første uka av elgjakta var forbeholdt elgjegerne. Når elgjakta var inndelt i 2 perioder (pause 1.-9. okt), var det også enkelte områder som ikke solgte småviltkort i tiden 10.-16. okt. I underkant av 40 % av SEG's totale areal hadde den gangen småviltjegerne utestengt i mer enn 1 uke, dog aldri mer enn 2 uker. Etter at prøveordningen kom i stand, har alle områdene nå maks 1 uke uten samjakt. Enkelte områder (min 25 % av SEG's totale areal) praktiserer samjakt gjennom hele elgjakta.

Det foreligger et kart over småviltterreng i Hedmark (udatert) som viser terrenggrenser og kontaktpersoner for kjøp av jaktkort. Kartet er laget av NJFF-Hedmark. Det er svært gode muligheter for tilgang på småviltjakt på de arealene som ikke leies ut på åremålskontrakter.

Småviltjakta innen Stor-Elvdal grunneierforening er inndelt i 18 viltstellområder. I tillegg er det småviltjakt på Sollia fjellstyre sine arealer og enkelte grunneierlag tilsluttet Solli viltstellområde. Opplysninger om antall jegere innen de enkelte viltstellområdene foreligger ikke. De mest vanlige småviltartene er hare, skogsfugl og rype. For kommunen generelt må man si at tilgangen på småviltjakt er svært god. Det er flere områder som har tilnærmet fritt kortsalg, med unntak av de første ukene i småviltjakta. Det er heller ikke noe stort press på småviltressursene, sammenlignet med andre områder som deltar i forsøksordningen.

SEG arrangerer årlige jaktledermøter der elgjegerne informeres. Prøveordningen og samjakt har vært tema på flere slike møter. SEG's utmarksområder har tatt opp forhold rundt prøveordningen og samjakt på sine årsmøter. I Stor-Elvdal er ikke media brukt for å få ut informasjon til småviltjegere og andre brukere av utmarka. Småviltjegere blir informert gjennom henvendelser ved ønske om kjøp av jakt.

2 av i alt 13 utmarksområder innen SEG har endret på jaktfeltinndeling for småvilt for å finne en bedre løsning vedr fordeling av jegertrykk.

Ut fra det som er blitt kjent for SEG, finnes noen få enkelttilfeller av konflikter mellom elgjegere og småviltjegere (les harejegere). Disse konfliktene finnes innen de to områdene hvor en for 2005 endret feltinndelingen for småvilt. Endringen medførte en større spredning av jakttrykket på hare, noe elgjegerne ser som en fordel. Ut fra det en kjenner til, har ikke småviltjegerne heller oppfattet dette som negativt. Likevel ser SEG at eventuelle konflikter mellom elgjegere og småviltjegere i stor grad er basert på holdninger og personlige egenskaper.

3.6 Verdal

Det er to vald som ikke deltar i forsøket. Hellan/Vangstad og Leirådal (**tabell 3.7**). Tellende areal er totalt 761 440 daa og det var i 2002 løyver på 234 elg, hvorav 220 elg ble felt. På Statskog (Verdal fjellstyre) og Verdalsbruket sine arealer jaktet til sammen 185 elgjegere. I tillegg til elg ble det også felt 24 hjort av en kvote på 45 dyr. Kommunen har siden 1997 benyttet seg av muligheten til å forlenge jakttiden på elg med 14 dager og dette har vært innført fra 15.-28. november på grunn av trekkelg. Det foreligger ikke tall på antall storvilt- eller småviltjegere fra gårdsskogene i 2002. Verdal har relativt god elgbestand og det kommer et stort antall trekkelg inn i området hver vinter. På områdene til Verdal fjellstyre og Verdalsbruket er minstearealet noe høyere enn i områdene som de 11 øvrige valdene ligger. Her er også minstearealet langt lavere, og dermed høyere kvote.

Tabell 3.7. Oversikt over vald som deltar i forsøket i Verdal kommune med tellende areal, antall løyver og antall jegere i 2002 ("-" = mangler informasjon).

Vald/jaktfelt som deltar i forsøket	Areal	Antall elgløyver	Antall elgfellinger	Antall elgjegere
Verdalsbruket	455 000	80	71	110
Statsskog SF	158 360	33	32	75
11 øvrige vald (svært høy elg-tetthet)	127 000	103	101	-
Vald som ikke deltar	19 300	18	16	-

Det er forskjellige minsteareal innen kommunen. I Sone 1 (alt areal som ikke er med i sone 2) er minstearealet på elg 1500 daa og i sone 2 (Verdalsbruket, statsallmenningene unntatt Volhaug statsallmenning) 5000 daa.

Kommunen har i 2005 hatt en overgang til bestandsplaner, noen som har medført sammenslåing av enkelte vald. I forsøksperioden har over 90% av tildelingen skjedd til vald med driftsplaner. I følge hjorteviltregisteret er det nå totalt ni vald innen kommunen. Statskog har i løpet av forsøksperioden delegert forvaltningen av elg over til fjellstyrene (1.1.2004).

På Verdalsbruket og Statsskogs grunn var det 809 småviltjegere som løste kort i 2002. Her jaktes det hare, rådyr, skogsfugl og rype. På Verdalsbrukets arealer leies småviltjakta ut til enkeltpersoner (åremål) eller bedrifter (åremål eller korttidsleie). Statsallmenningen forvaltes etter fjelloven og det selges jaktkort (dags- uke og sesongkort) til innenbygds og utenbygds jegere med og uten hund.

Gårdsskogene i Verdal hadde i starten av forsøksperioden ikke noe organisert opplegg på salg av småviltjakt. Man måtte da henvende seg direkte til den enkelte grunneier for å få lov til å jakte på eiendommene. Et organisert tilbud om salg av jaktkort kom i stand etter påtrykk fra kommunen. Kommunen hjalp til med annonsering av jakttilbudet, med opplysninger om hvor man kunne henvende seg for å kjøpe småviltkort. Denne ordningen ser ut til å ha fungert godt, og er således et bidrag til å øke allmennhetens adgang til jakt i kommunen.

3.7 Eikeren og Lågen elgregion

I Eikeren og Lågen elgregion er det 23 av 25 jaktfelt som deltar i forsøket, dvs 251 050 daa eller 88 % av det tellende arealet for elg (**tabell 3.8**). Antall elgløyver i 2002 i elgregionen var 213, hvorav 189 elger ble felt. Det var 170 storviltjegere som jaktet elg. Elgregionene ligger i fire ulike kommuner; Hof med 81 000 daa, Holmestrand med 88 700 daa, Øvre Eiker med 56 000 daa og Kongsberg med 106 250 daa.

Tabell 3.8. Oversikt over vald som deltar i forsøket i Eikern og Lågen elgregion med tellende areal, antall løyver og antall jegere i 2002 ("-" = mangler informasjon).

Vald/jaktfelt som deltar i forsøket	Areal	Antall elgløyver	Antall elgfelinger	Antall elgjegere
Hof Vest (2 jaktfelt)	32 000	40	38	19
Hof Syd (7 jaktfelt)	56 700	37	28	43
Eikern Vest (3 jaktfelt)	56 000	55	53	18
DP 101 (4 jaktfelt)	42 250	35	28	30
DP 103 (7 jaktfelt)	64 100	46	42	60
Vald om ikke deltar	35 000	-	-	-

*23 av regionens 25 jaktfeltene er med i forsøksordningen.

272 småviltjegere utøvet småviltjakt på disse arealene i løpet av høsten. Det synes å være noe dårlig organisert utbud på småviltjakt i deler av elgregionen, men noen utmarksområder har etablert gode systemer for å tilby småviltjakt. Dette er f.eks Hof Utmarkslag, Hillestad utmarkslag og Tuft og Komnes utmarkslag. Øvrige deler av regionen har gjerne faste jegere på åremålskontrakter eller bekjente av rettighetshaverne (f.eks hytteeiere) som jakter og ikke noe annonsert tilbud av småviltjakta. Når det gjelder småvilt er det rådyr, hare og skogsfugl som dominerer.

Det virker som det er de mindre eiendommene som har gått sammen og dannet utmarkslag som administrerer småviltjakta, mens de større eiendommene håndterer dette selv og har gjerne faste jegere.

Oppsummerende kan vi si at det er et potensial for å etablere bedre systemer for utbudet av småviltjakt i området. Da tenker vi i første rekke på å endre utleieformene, slik at flere jegere slipper til i løpet av jaktseasonen. Dette kan f.eks gjøres ved å dele jaktseasonen opp i perioder. Jegertettheten, slik den er i dag, er allikevel høy og viltressursen utnyttes godt, men dette er i stor grad til faste jegere. Skal flere jegere slippe til, bør utleieformen endres.

Bilde. Forsøket åpner for en utvidelse av ordinær jakttid på elg og hjort med 1 mnd. © Dervo foto.

3.8 Jakttider

I **tabell 3.9** er det gitt en oversikt over starttidspunktet for jakt på elg, hjort og småvilt i forsøksområdene. I utgangspunktet åpner forsøket for å utvide jakttiden for elg og hjort med 1 mnd. Fordi mange kommuner allerede har benyttet muligheten som allerede i dag ligger i forskriften med utvidelse av jakttiden med inntil 14 dager, blir den reelle økningen av jakttid i de fleste områder fra 15 til 18 dager. Det er små endringer når det gjelder småvilt.

Tabell 3.9 *Kommunevis oversikt jakttider før og under forsøket.*

Område	Art og dato for jaktstart 2003-2005	Antall dager jakt i 2002	Antall dager jakt 2005	Endring	Kommentar
Eiker og Lågen elgregion	Elg 05.10	27-39	57	+18	Varierer mellom jaktfeltene i de ulike kommunene
	Hjort 10.9	67	67	0	
	Småvilt 10.9	55-82	65-82	+10	Varierer mellom jaktfeltene
Jølster*	Elg	-	-	-	
	Hjort 10.9	67	82	+15	Hjortejakt fra 10.9 til 15.11., praktisert før forsøk
	Småvilt 17.9	67	75	+8	
Siljan	Elg*** 5.10	42	57	+15	Kommunen utvidet jakttid før forsøket startet
	Hjort 10.9	67	67	0	
	Småvilt 10.9	72	75	+3	
Verdal**	Elg 25.9	43	59	+16	Et opphold i jakt på elg og hjort ml 1 og 10. oktober
	Hjort 10.9	72	72	0	Hjortejakt pågått hele november mnd
	Småvilt 10.9	82	82	+7 dager med jakt på skogs-fugl, hare og rådyr under tregrensa	Småviltjakt kun over tregrensa første uka av elgjakta, mot 2 ukers opphold før 2003.
Skien	Elg*** 5.10	27-41	57	+16	
	Hjort 10.9	82	82	0	
	Småvilt 10.9	67-82	82	0/+8	Jakttid på Røa har økning
Stor-Elvdal	Elg 25.9	43-51	59-67	+16	Opphold fra 1 – 10 oktober, deretter jakt frem til 14 november
	Hjort 10.9	59-67	59-67	0	
	Småvilt 10.9	67-75	75-82	+7 +8	Varierer mellom viltstellområdene

* Jølster har endret dato for jaktstart på småvilt fra 25.9 til 17. 9 når forsøksperioden startet.

** Verdal har hatt full samjakt på statsallmenningen og hos Verdalsbruket fra før. Skillet gikk på jakt over/under tregrensa første jaktuke i storviltjakta.

*** Som følge av jaktutvidelsen, har kommunen/rettighetshaverne utsatt jaktstart på elg til 10.10.

Tabellen viser at småviltjegerne i Eikeren-Lågen har fått 10 ekstra dager tilgjengelig for jakt, storviltjegerne har fått minimum 18 dager ekstra jakt i perioden mellom jaktstart og ut november måned. I Jølster er småviltjakta utvidet med åtte dager, mens hjortejakta fikk 15 ekstra jaktdager. I Siljan ble økningen for småviltjegerne kun tre ekstra jaktdager, mens storviltjegerne fikk 15 ekstra jaktdager. I Verdal ble småviltjakt under tregrensa utvidet med sju dager, over tregrensa var det full samjakt fra før. Storviltjakta ble utvidet med 16 ekstra jaktdager. I Skien ble storviltjakta utvidet med 16 ekstra jaktdager, mens småviltjegerne fikk 0 ekstra dager på de områdene som hadde full samjakt fra før, mens de områdene som ikke hadde full samjakt fikk åtte ekstra jaktdager. I Stor-Elvdal ble storviltjakta utvidet med 16 ekstra jaktdager, mens småviltjakta fikk sju eller åtte ekstra jaktdager som følge av forsøket.

3.9 Jaktinnsats

Tabell 3.10 viser antall skutte dyr og jaktinnsats i ordinær og utvidet jakttid for forsøksområdene. Omkring 1 av 5 dyr skytes i utvidet jakttid, både i 2004 og 2005. Det samme forholdet er det for jaktinnsats. For 2005 foreligger kun data fra to kommuner ved prosjektets slutt. I Stor-Elvdal har vi for 2005 bare data fra Stor-Elvdal grunneierforening.

Tabell 3.10 Jaktinnsats og antall skutte dyr (elg og hjort) i ordinær og utvidet jakttid for forsøksområdene i 2004 og 2005.

Forsøks- område	2004				2005			
	Skutte dyr		Jaktinnsats		Skutte dyr		Jaktinnsats	
	Ordinær	Utvidet	Ordinær	Utvidet	Ordinær	Utvidet	Ordinær	Utvidet
Stor-Elvdal*	409	104	5 802	1 771	**354	**98	**4 341	**1 245
Siljan	120	25	858	290	146	42	777	347
Jølster	250	78	970	125				
Skien	120	37	983	260				
Verdal	183	46	2 849	780				
Eikeren og Lågen	138	24	2 062	299				
Sum	1 220	314	13 524	3 525	500	140	5 118	1 592
Total andel (%)	80	20	79	21	78	22	76	24

* Her er 14 dagers jaktinnsats i desember ikke medregnet.

** Kun tall fra SEG i 2005.

Vi ser at det er en relativt høy andel av både jaktuttaket og jaktinnsatsen foregår i utvidet jakttid. Både jaktinnsats og jaktuttak ligger rundt 20 % av tildelt kvote i november. Mange jaktfelt vil være ferdige med å ta ut tildelt kvote før jakttidsforlengelsen i november. Allikevel legges det ned en stor innsats i jakttidsforlengelsen. Dette kan tolkes som at det er et reelt behov for å ha mulighet til å kunne utøve jakt i jakttidsforlengelsen som har vært i forsøksperioden. Hadde ikke dette behovet vært til stede, ville trolig en lavere andel av uttak og jaktinnsats funnet sted i november.

4 Evaluering av prosjektets delmål

I dette delkapittelet oppsummeres hovedtrekkene fra de strukturerte telefonintervjuene i forhold til brukergruppene og det aktuelle delmål.

4.1 Allmennhetens tilgang på jakt

Forsøkets delmål 1. Øke allmennhetens tilgang på jakt.

Et sentralt delmål for forsøket med utvidet elgjakt har vært å se hvorvidt en utvidet jaktperiode og økt grad av samjakt fører til en økning i allmennhetens tilgang til jakt. Med økt tilgang på jakt tenkes det her på at det enten blir plass til flere nye jegere, at den enkelte jeger får mulighet til å jakte mer og/eller at den enkelte jeger opplever at kvaliteten på jakta bedres. Synspunkter på tilgjengelighet er selvsagt avhengig av ståsted, med andre ord kan en tenke seg at grunneiere vil ha en annen oppfatning enn jegere som kjøper jaktkort, eller for eksempel den viltansvarlige i kommunen. For å ivareta de ulike synspunktene har derfor ulike grupperingene fått spørsmål knyttet til tilgang på jakt, samjakt, muligheter for nye jegere og ny rekruttering. Jegerne har også fått spørsmål knyttet til kvaliteten på jakt, hvilket press de opplever på jaktområdene og muligheter for nye jegere i forhold til jakttilgang.

I et materiale som inkluderer ulike forsøkskommuner finnes det selvsagt variasjoner, men et interessant fellestrekk er likevel at det rår en del usikkerhet omkring hvorvidt økt jakttid og muligheter for samjakt mellom små- og storviltjegere faktisk har ført til bedret tilgang for allmennheten til jakt. Blant de viltansvarlige i kommunene er skepsisen til en eventuell bedret tilgang generell, mens det blant grunneiere og jegere er noe mer sprik. Vi understreker at det her i stor grad handler om subjektive oppfatninger om økt tilgang. Jegergruppen har for eksempel ikke noe kvantitativt materiale å referere til. Rettighetshavere vil derimot ha kvantitative mål for eksempel i forhold til salg av jaktløyver.

Et annet fellestrekk er at det synes som om svært få av de intervjuede grunneierne vil iverksette tiltak som fører til et bedre jakttilbud for allmennheten generelt, for eksempel å leie ut jakt i ulike perioder og forsøke å fordele det tilgjengelige antallet løyver både jegermessig og tidsmessig slik at ressurs og jakttid utnyttes bedre. Unntaket er de større grunneierne som er med på prosjektet, og som tydelig ser muligheter for å slippe til flere jegere som følge av at de kan periodisere jakta i større grad enn tidligere. Dette har selvsagt sammenheng med muligheter for økt næringsvirksomhet, et punkt vi vil komme tilbake til. De fleste mindre grunneierlagene opplyser at de kommer til å fortsette som før i grove trekk, ofte fordi kvotene er fylt lenge før jaktslutt og fordi arealene som disponeres er begrensede. En utvidet jaktperiode betyr med andre ord ikke nødvendigvis en endring i den grunnleggende måten å selge jakta på.

Når det gjelder tilgang på jakt, kan det være interessant å merke seg at så mange som 85 % av jegerne oppgir at de jakter mest i helgene (**tabell 4.1**). Det betyr at økt samjakt og utvidet jakttid antakelig likevel konsentrerer seg til ukesslutt. Det kan ha betydning for opplevelse av jaktpress og eventuell tilgang for nye jegere.

Tabell 4.1 Tidspunkt for når jegerne jakter mest (n=27 jegere).

Tidspunkt	Antall jegere	Andel (%) av jegerne
Ettermiddager	3	11%
Hverdager	12	44%
Helger	23	85%

4.1.1 Skien kommune

I Skien kommune har tre vald deltatt i prosjektet. Løvenskiold-Fossum er det største valdet og representerer kommunens største grunneier. Rettighetshaverne har naturlig nok varierende praksis knyttet til jaktutleie i de ulike områdene, noe som også gjenspeiler arealstørrelse. Mens Løvenskiold annonserer sitt jakttilbud gjennom egne sider på Internett, blir jakttilbudet hos de små grunneierne ikke annonsert, men går gjerne gjennom venner og bekjente. Flere grunneiere har så langt valgt å leie ut terreng til langtidskontrakter og de grunneiere som har småviltjeger ute har i denne perioden valgt å ikke jakte selv.

Allmennhetens tilgang til jakt og fiske i kommunen oppleves stort sett som god, både av jegere, rettighetshavere og andre brukere. Som en rettighetshaver uttrykker det: *"Det er en åpen og grei sak. Er folk interessert, så tror jeg man har god mulighet til å bedrive den type aktivitet"*. Derimot er man ikke helt sikre på om utvidet jakttid og økt samjakt har ført til økt tilgjengelighet for allmennheten. De mindre grunneierne mener at tilgangen er begrenset og fortsetter å være det, men at det er en viss mulighet for at flere blir med på jakt når jakttiden er blitt såpass mye lengre. Holdningen blant jegerne er også noe ambivalent, noen viser til at å mene noe om økt tilgang kun er basert på spekulasjoner, mens andre avviser konsekvent at tilgjengeligheten har økt. På spørsmål om jegerne synes det er for høyt press på jaktområdene slik situasjonen er i dag, mener de fleste jegerne i Skien at det i dag ikke er for mange jegere. De viser også til at de ikke anser det for å ha blitt noe enklere for nye jegere å få tilgang til jaktterreng. Viltansvarlig i Skien kommune på sin side viser til at selv om ordningen ikke har hatt stor betydning for allmennheten i forhold til tilgang til jakt, så har det antakelig bedret forholdene noe for småviltjegerne i forhold til tidligere.

Dette bringer oss inn på tematikken samjakt. På Løvenskiolds eiendom har det vært kjørt full samjakt i hele perioden og rettighetshaver mener at det har vært en ubetinget suksess. Full samjakt er imidlertid ikke et resultat av prosjektet som sådan, men en ordning som har vært gjennomført siden 1999. Representant for rettighetshaver omtaler ordningen som svært positiv. *"Det er et viktig poeng for oss, vi har samjakt med småviltjegerne hele tiden, fullt ut hele tiden. Det systemet har vi hatt siden 1999, da var det mye skepsis første året, ikke minst blant vanlige jaktlag, men i etterkant av første året spurte vi alle sammen og da hadde de mest skeptiske fått jakte 14 dager lengre med samjakt. Vi spurte om vi skulle gå tilbake til gammel ordning, alle enige om at det fungerte bedre enn beregnet, ikke noen ville tilbake til den gamle ordningen. Vi har gjort noen tilpasninger til småviltjakta. De samme tingene gjort hvert år, har gått helt knirkefritt, det er vinn - vinn situasjon, småviltjegerne fornøyd og vi er fornøyd. Vi har kommunikasjon, og det går veldig bra, så ingen vil tilbake til kort jakttid. Og vi har helgefredet et mye benyttet område som ligger nærme byen, vestmarka, er fritt for elgjakt lørdag søndag hele elgjakta. Det gjør at det skaffer oss litt "goodwill" i lokalsamfunnet"*.

I Røra jaktlag er derimot samjakta ikke full ut praktisert, en rettighetshaver uttrykker seg slik: *"Vi har valgt å jakte elg på helgene fordi folk ikke kan ta seg fri til enhver tid. (...) Det har ikke noe med terreng å gjøre, men sikkerhet for oss å gjøre, at det ikke er annet i terrenget enn dyr, vi driver løshundjakt, det er greit å være for seg sjøl"*.

Tilbakemelding fra jegerne i forhold til synet på økt samjakt er at dette har vært en positiv opplevelse. Dette gjelder både små- og storviltjegerne og deres opplevelse av samjakta. Det finnes likevel enkelte unntak. En elgjeger fra Skien kommune viser til at det ikke har vært praktisert samjakt i det området han jakter i under elgjakta. *"I hvert fall i oktober er det fritt for småviltjeger, tror ikke at det har vært jakta småvilt så lenge det har vært snakk om storvilt, i alle fall ikke i de helgene vi har vært ute. (...) Samjakt, jeg er ikke helt glad i tanken, jeg synes det er greit å skille når det trekker ut. (...) Vi har skilt det ganske greit, storviltjakt er storviltjakt og småviltjakt er småviltjakt"*. Dette er nokså typisk for områder hvor rettighetshaverne og deres familie/venner selv jakter både storvilt og småvilt. Som kommentert innledningsvis i dette kapitlet er også hovedtyngden av jegerne aktive i helgene. Da kan det se ut til at småviltjegerens interesser noen ganger må vike for storviltjegerens. Samtidig er det verdt å merke seg både fra Skien og fra Siljan at de store grunneierne vektlegger å ikke drive elgjakt i brunsttida. Det har

ført til en forskyvning av jaktstarten på elg, noe som har kommet småviltjegerne til gode. En tidlig tilgang til jakt for småviltjegerne synes å oppleves som mer attraktivt enn økt tilgang senere i perioden.

4.1.2 Siljan

I likhet med Skien er Siljan kommune også dominert av en stor grunneier. Fritzøe Skoger er den største grunneieren. Mindre grunneiere leier ofte tilleggsareal av de store grunneierne for hjortejakt og småviltjakt. Jakttilbudet blant mindre grunneiere annonseres ikke, men går gjerne gjennom bekjente. Det finnes flere jaktforeninger som leier terreng fra Fritzøe skoger. I likhet med Løvenskiold annonserer Fritzøe Skogers jakttilbud gjennom sine hjemmesider, men deres representant presiserer at etterspørselen etter elgjakta er så stor at den i stor grad selger seg selv.

Det er også likheter mellom Siljan og Skien i den forstand at det er en viss skepsis til hvorvidt prosjektet har ført til økt tilgang for allmennheten til jakt. Det vises først og fremst til at større grunneiere som Fritzøe Skoger har kunnet øke andel jaktutleie som et resultat av prosjektet, men at tilgjengeligheten ikke har økt radikalt ellers. Hos Fritzøe ser man hovedsakelig en økning innenfor eksklusiv guidet jakt. Som en av de mindre grunneierne i Siljan uttrykte seg *"Den (allmennhetens tilgang) har ikke økt i mitt terreng, men kanskje generelt sett. Det er jo spesielt at en har en grunneier i kommunen som eier omtrent alt, akkurat i vårt terreng har det ikke hatt betydning."* Dette synspunktet om allmennhetens tilgang er nok representativ for flere av de mindre eiendommene. Et annet viktig poeng for Siljan er at det for enkelte områder kreves medlemskap i jeger- og fiskeforeninger for å kunne kjøpe jaktkort. Selv om alle i utgangspunktet kan tegne medlemskap, fører dette indirekte til en begrenset tilgang. Likevel er det enkelte som mener at selv om allmennhetens tilgang generelt ikke har økt, så har det muligens blitt lettere for småviltjegere å slippe til som et resultat av prosjektet. Kommunens viltansvarlig tviler på at flere har fått jakte, men viser til at de som har fått jakte har fått bedre jakttid. I likhet med Skien er oppfatningen blant alle aktørgruppene likevel gjennomgående at kommunen har generelt en god tilrettelegging i forhold til friluftsliv, jakt og fiske.

Når det gjelder jegerne i Siljan kommune finner vi både småviltjegere og storviltjegere, og flere som jakter både elg og småvilt på samme terreng. Dette er ofte rettighetshavere. Flertallet leier jaktterreng på åremål, flere har hatt det samme arealet i mer enn en tiårsperiode. Fast åremålsutleie og til dels også lukkede jaktforeninger, i den forstand at det trengs anbefaling av ett av medlemmene for å delta, kan tilsa at allmennhetens tilgang til jakt ikke er endret i vesentlig grad i disse områdene, med unntak av på de store grunneierens eiendommer (Fritzøe Skoger leier ut deler av sitt areal til ulike jaktlag og disse er i utgangspunktet åpne for alle etter følgende prioriterte rekkefølge: grunneiere, ansatte i FS, innbygger i kommunen og øvrige.) Det er fra jegerhold et delt syn på om det er for mange jegere i dagens situasjon, men de fleste stiller seg tvilende til at det er lett for nye jegere å få tilgang til jakt. De fleste jegerne anser ikke allmennhetens tilgang til jakt som bedret, spesielt ikke for storviltjakta. Det skyldes i stor grad en begrenset utskiftning på elgjaktlagene. Den største rettighetshaveren i kommunen, Fritzøe skoger, viser imidlertid til at utsatt elgjakt på deres terreng gir økt spillerom for småviltjegere tidligere i perioden, og at denne jegergruppen derfor ser ut til å ha noen fordeler som et resultat av forsøket.

I forhold til erfaringer med samjakt rapporterer de intervjuede rettighetshaverne om at forsøket har ført til økt samjakt og at det ikke har ført til noen konflikter mellom storviltjegere og småviltjegere i de aktuelle områdene. Det er nevneverdig få kommentarer knyttet til spørsmål om samjakt, noe som kan gi inntrykk av at denne har forløpt forholdsvis greit i området. Erfaringene fra jegerhold avviker noe, mens enkelte jegere føler at erfaringene med samjakt stort sett er gode, er det også enkelte av våre informanter som viser til hvordan storviltjegerne har en tendens til å overse de som driver med småviltjakt. Opplevelsen er at det lett blir litt vanskeligere for småviltjegerne å slippe til i terrenget når elgjegernes jakttid utvides. Det er en diskusjon vi kommer tilbake til under punktet om forholdet mellom små- og storviltjegere.

4.1.3 Jølster

Både blant små og litt større grunneiere i Jølster er det flere som driver med utleie av hjortejakt til utenbygdsboende. Det kan synes som det er en liten økning i andel som selger/leier ut jaktrett, og enkelte annonserer denne jakta. De fleste lokale hjortejegerne i Jølster ser ut til å selv være grunneiere eller ha tilgang til jakt på grunneierrett via familie. Økt salg av jaktløyve til tilreisende medfører en reduksjon i antall felte dyr per grunneier, noe som indikerer økt tilgjengelighet for jegere som ikke selv er grunneiere. Annonsering og noe salg av jaktløyver til utenbygdsboende til tross, det rår stor usikkerhet blant en del av de mindre rettighetshaverne om tilgangen til jakt har økt som følge av forsøksordningen.

Blant de største valdene er tendensen tydelig, her er utleie av hjortejakt på fremmarsj og det åpnes for langt flere jegere utenfra enn tidligere. Fra kommunalt hold er også oppfatningen at forsøksordningen klart har gitt større tilgang til hjortejakt. Det er likevel grunn til å understreke at det ikke er klart hvorvidt økt tilgjengelighet er et resultat av prosjektet eller av en gradvis kulturendring og økt fokus på hjorteforvaltning.

Småviltsituasjonen i denne kommunen vet man mindre om. Det har ikke skjedd noen store endringer her i løpet av forsøksperioden. Antall småviltjegere vil naturlig variere mellom år, alt etter hvordan småviltbestandene er. Fra de deltakende jaktfeltene i Jølster rapporteres det om at det ikke er behov for begrensninger i kortsalg for småvilt med dagens viltbestander.

Hoveddelen av jegerne intervjuet fra Jølster er hjortejegerne og de fleste jakter som nevnt innledningsvis på grunneierrett. Det er bred oppfatning om at kommunen generelt har god tilgang til jakt og fiske for de som er interesserte. Dette er en oppfatning som rår blant alle aktørgruppene. Blant jegerne er det flere som også mener at særlig tilgangen til hjortejakta har økt som følge av forsøksordningen. Det er ingen som mener at det er for mange jegere i området og det anses å være relativt lett å slippe til for nye jegere. Et ankepunkt som enkelte jegere og noen grunneiere har er imidlertid at kommunen styrer litt for mye av kvotefastsettelse slik situasjonen er i dag, og at et større ansvar burde vært lagt hos de som ferdes i terrenget. Det er et argument vi kjenner godt fra spørsmål knyttet til forvaltning av rovdyr, jegere og andre utmarksbrukere føler at de besitter en mer riktig kunnskap om bestandssituasjonen enn forskere og forvaltere (Skogen og Haaland 2001). Samtidig rår det en viss bekymring blant noen av jegerne om at utvidet jakttid på hjort kan være skadelig for stammen på lengre sikt. Derfor etterspørres en presisjon av hvilke dyr som skal tas ut på slutten av perioden *"Jakta er blitt forlenga med to uker, det som har kommet ut av det er at det jaktes på de dyrene som står her om vinteren, vi har sett resultater av det nå sist høst. Det var ikke mange av stamdyra igjen. En forlenging er positivt, men da burde det kun vært tillatt å jakte kalv de siste ukene"*. Denne holdningen er geografisk betinget, det vil si avhengig av om man har jaktareal i innlandet eller nærmere kysten. I prosjektets siste periode, 2005, er det flere som har påpekt hvordan muligheten til tidligere jakt enkelte steder vil kunne være gunstig høyere til fjells og indre deler av kommunen. Andre har vist til at sen jakt er gunstigere i forhold til hjortetrekking ut mot kysten, som i stor grad avhenger av snøforholdene.

Erfaringene med samjakt er stort sett positive i Jølster, både blant grunneiere og blant jegere. Informantene viser til at forsøket har ført til økt samjakt mellom småviltjegere og hjortejegerne, uten at negative effekter har blitt avdekket. Tidligere prosjektrapportering har vist til hvordan småviltjakt (rype) og hjortejakt foregår på ulike høydenivå: småviltjakta foregår på fjellet, mens hjortejakta foregår lavere i terrenget ned mot bygda. En forklaring på hvorfor samjakta har gått så bra i dette området er altså at de ulike jegergruppene i svært liten grad tar i bruk de samme områdene. Selv om tendensen er at samjakta har forløpt bedre enn forventet, har enkelte jegere et ankepunkt i forhold til jakttid og kvoter; de viser til at småviltbestanden er begrenset i Jølster og at kortsalg derfor burde begrenses og jaktstart utsettes noe.

4.1.4 Stor-Elvdal

Det er i Stor-Elvdal bred enighet om at kommunen generelt tilrettelegger godt for jakt, fiske og friluftsliv. Derimot er det som i som i flere av de andre kommunene noe uenighet om hvorvidt allmennhetens adgang har økt. Et viktig poeng i denne sammenheng er likevel at tilbudet på småviltjakt er større enn etterspørselen i store deler av kommunen. Etterspørselen er relativt stabil, selv om enkelte mener at det har skjedd en liten økning etter at ulven på Koppang forsvant. Det er imidlertid lite annonsering av jakttilbud, en større grunneier og kommuneskogene er unntakene fra regelen. Derfor mener flere grupper at markedsføring av jakttilbud er noe det bør satses mer på i Stor-Elvdal, og som kommunen, i tillegg til grunneiere, i større grad kunne utnyttet.

Verdt å merke seg blant jegerne er det at flere av disse leier jaktrett av kommunen og oppfatter allmennhetens tilgang på jakt som god. Noen gir uttrykk for at det i noen områder er litt for mange jegere på småvilt og at det til tider blir satt litt for høye kvoter på storvilt. Generelt mener man også at det er forholdsvis enkelt for nye jegere å slippe til i kommunen, noe som gjenspeiler synet på tilgangen som god og til dels også for lite markedsført.

Fra kommunens side er man usikker på hvorvidt forsøksordningen har gitt mulighet for flere jegere å slippe til på jakt. Det vises til at for de som bor i kommunen finnes det få begrensninger i tilgang på jakt, men at manglende markedsføring kan bidra til at færre nye jegere utenfra får mulighet til å kjøpe jakt.

Erfaringene fra Stor-Elvdal med utvidet jakttid og samjakt er stort sett positive, både for rettighetshavere og jegere. Det rapporteres ikke om noen problemer i forbindelse med samjakt, utover at den første uken i elgjakta kan oppleves som noe hektisk ute i terrenget. For de som ikke jakter på grunneierrett leier mange storviltjakt over fireårsperioder, og for småviltjakt selges kort. Samjakt har økt som resultat av forsøksprosjektet, men det må presiseres at mange av områdene også praktiserte samjakt i stor grad i forkant av forsøket. Det samme gjelder utvidet jakttid, kommunen har praktisert 14 dagers utvidet jakttid i mange år. Det gjør at effektene av forlenget jakttid i november avtegner seg som mindre tydelige enn det de kanskje ellers ville ha gjort.

4.1.5 Verdal

Som nevnt i metodekapittelet er intervjumateriale fra Verdal kommune noe mindre enn fra de andre kommunene. Det er kun gjennomført et intervju med representant for en større rettighetshaver fra kommunen, og dette intervjuet fokuserte særlig på næringsutvikling. I tillegg har viltansvarlig i kommunen intervjuet og kommet med innspill underveis i prosessen. For øvrig er det ikke intervjuet noen fra gruppen av andre brukere i Verdal.

Derfor er det jegerens situasjon og deres opplevelse av tilgang vi her kan si noe konkret om. De fleste jegere gir uttrykk for at de er tilfreds med den tilgang til jakt og fiske som finnes i kommunen i dag. Økt samjakt har vært gjennomført som del av prosjektet og erfaringene er positive. Det var noen innkjøringsproblemer i forhold til rådyrjakt med hund eller skogsfugljakt med hund innledningsvis, men dette er løst ved hjelp av god kommunikasjon jegerne imellom. To vald har som en følge av jaktutvidelsen utsatt elgjakta den første uken det er tillatt. For det ene valdet var årsaken at området er et viktig område for friluftsliv i kommunen. For øvrig sies det fra kommunalt hold at hensynet til rådyrjakta er viktigere enn småviltjegerne. Uansett er det en ordning småviltjegerne i området har nytt godt av. Kommunens viltansvarlig mener at valdene i dag føler at de har så god tid på jakta at det koster dem lite å gi noe tilbake til andre brukere av utmarka.

Som for de øvrige kommunene er man usikker på hvorvidt det har gitt flere tilgang til jakt. Det er en forbedring i Verdal på de arealene som er såkalte gårdsskoger når det gjelder småviltjakt, tilgangen til denne er langt bedre nå enn tidligere. Av de jegerne vi har snakket med rår det en viss usikkerhet i forhold til om forsøket har gitt økt tilgang til jakt. Det vises til at det stort

sett er de samme jegerne som jakter, uavhengig av forsøket og utvidet jakttid. Dermed er det lite endring i tilgangen på jakt.

Viltansvarlig i kommunen har heller ikke noe klart bilde av om allmennhetens tilgang til jakt har økt eller ikke, men tror ikke at det er snakk om dramatiske endringer som følge av prosjektet. Når det gjelder småvilt, peker kommunens representant på at denne tilgangen er noe bedre enn før, blant annet på gårdsskogvaldene som nå selger småviltkort. Tilgangen når det gjelder småviltjakt på statsgrunne/privat grunn (Verdalsbruket) er allerede god. Tilbud og etterspørsel etter småviltjakt sies å ha vært i god balanse allerede før prosjektet startet.

4.1.6 Eikern og Lågen elgregion

Som for Verdal er det også intervjumateriale fra Eikern og Lågen elgregion noe begrenset og inkluderer verken større rettighetshavere eller gruppen av andre brukere. For denne regionen er det først og fremst jegernes oppfatninger vi vet noe om, i tillegg til at vi har fått noen tilbakemeldinger fra regionens kontaktperson for forsøksprosjektet. Få informanter fra regionen som representerer et stort geografisk område gjør det vanskelig å skulle trekke noen klare konklusjoner. Det vi likevel ser ut i fra intervjumaterialet er at man til dels er godt fornøyd med erfaringene med samjakt, men at det også er enkelte som mener at elgjegernes tradisjonelle "fortrinnsrett" er vedvarende og at dette speiler holdninger som er vanskelige å endre på kort tid.

De fleste jegere mener at allmennhetens tilgang til jakt i kommunen er god, men som i Verdal er det flere som er skeptiske til om forsøket med utvidet jakttid har ført til økt adgang for allmennheten. Noe av utfordringen i dette området knytter seg til terrengstørrelse, en begrenset terrengstørrelse har konsekvenser for tilgangen for nye jegere og også for småviltjegerne under elgjakta. Det er imidlertid ingen av de spurte som opplever at det er for mange jegere i terrenget der de jakter, noe som skulle tilsi at jegerpresset ikke er for høyt i området.

De ulike kontaktpersonene for prosjektet har gitt tilbakemelding om at samjakt har vært positivt for alle brukergrupper og at det ikke har hindret brukere i å benytte utmarka til andre formål.

Bilde. I forsøket er det krav om Samjakt. © Dervo foto.

4.2 Konfliktnivået mellom stor- og småviltjegere

Forsøkets delmål 2: Redusere konfliktnivået mellom stor- og småviltjegere.

Her ser vi nærmere hvorvidt utvidet jakttid og praksis med samjakt har redusert konfliktnivået mellom de to jegergruppene. Temaet samjakt mellom stor- og småviltjegere har allerede vært berørt i forrige delkapittel fordi det er et viktig element i diskusjonen om økt tilgang til jakt. I dette delkapittelet vil vi imidlertid peke nærmere på noen eksempler og faktorer som har vært viktige for å bedre forholdet mellom gruppene og bidra til å gjøre samjakta vellykket. Informasjon og dialog er i den forbindelse viktige stikkord.

Blant de rettighetshavere som er intervjuet i alle forsøkskommunene er man stort sett enige i at det er få tegn til konflikter mellom stor- og småviltjegere. I tilfeller der det har vært problematisk begrunnes dette som oftest med manglende eller dårlig kommunikasjon mellom de to jegergruppene, og det vises også til holdninger hos enkelte elgjegere som kan virke negativt for praksisen av samjakta. I flere kommuner forklares en vellykket samjakt gjennom å vise til god kommunikasjon og dialog mellom de ulike gruppene. En av de mindre grunneierne i Siljan sier det på følgende måte: ” *Samjakta har fungert bra. Vi har radio- og telefonkontakt, har vi jaktet sammen har vi kontaktet hverandre, det har aldri vært noe problem*”.

4.2.1 Eksempler på samjakt hos Fritzøe Skoger og Løvenskiold-Fossum

De to store rettighetshaverne i Telemarkskommunene, Fritzøe Skoger og Løvenskiold-Fossum rapporterer om gode erfaringer med samjakt. Som tidligere nevnt har den største rettighetshaveren i Siljan, Fritzøe skoger, utsatt elgjaktstarten til den 10. oktober. Når elgjakta begynner, er det en ukes opphold i småviltjakta, og deretter er det samjakt. Unntaket er et areal på rundt 5000 da som leies av Siljan Jeger og Fiskeforening. I dette området kan alle småviltjegere som ønsker å jakte under den første elgjaktuken kjøpe dagskort. Dette tilbudet omfatter alle småviltjegere og ikke bare de som medlemmer av Norges Jeger- og Fiskeforbund. Representant for rettighetshaver sier at dette tilbudet benyttes i liten grad, men at det er der for å gi rom for jakt for de småviltjegere som måtte ha behov for det.

For at samjakta skal fungere godt på de øvrige arealene sendes det ut et felles skriv til både småviltjegere og elgjegere om deres felles ansvar for å få samjakta til å fungere best mulig. Samarbeid og dialog blir fremhevet som viktige virkemiddel for å få dette til, og begge parter har tilgang på informasjon om hvem som er ansvarlig for hvilken type jakt i de respektive områder.

Erfaringene fra Skien kommune og rettighetshaver Løvenskiold-Fossum er også at samjakta er velfungerende. Samjakt på Løvenskiold-Fossums eiendom har vært praktisert siden 1999 og det rapporteres om svært få negative tilbakemeldinger. Ordinær jakttid har vært fra 5. oktober til 14. november, og i forbindelse med forsøksperioden har elgjakta pågått til 30. november. Det har gitt rom for å utsette starten på elgjakta til 10. oktober, noe som igjen innebærer at småviltjegerne i en periode har vært alene på områdene. Når elgjakta har startet har det ikke medført noe opphold i småviltjakta.

Også for eksempelet Løvenskiold – Fossum er informasjon og god organisering viktige stikkord for vellykket samjakt. Informasjonsflyt til alle de berørte parter er et viktig kriterium dersom samjakta skal kunne forløpe uten konflikter mellom jegergruppene. Rettighetshaver har til enhver tid oversikt over hvem som driver med elgjakt på hele eiendommen. En samlet oversikt over elgjegere med navn, mobiltelefon, terreng og hytte blir sendt fra Løvenskiold-Fossum til leierne av småviltjakt. Elgjaktlagene får på sin side tilsendt liste til å henge på hytteveggen der de skal notere ned hvor de starter jakta den aktuelle dagen. Denne listen fylles bare ut dersom småviltjegerne ikke har kommet i kontakt med elgjaktlaget på andre måter. Gjennom en slik organisering kan småviltjegerne ta kontakt med elgjegerne før de selv legger ut på jakt eller få en oversikt over hvor de øvrige jegerne befinner seg ved å sjekke listen ved elgjaktlagets hytte.

4.2.2 Andre erfaringer med samjakt

Fordi oppfatningen av samjakt som positiv synes å være rådende blant rettighetshavere i kommunene er det interessant å merke seg at jegerenes oppfatninger kan avvike noe. Blant forsøkskommunene er det nettopp blant jegerne i Skien og Siljanområdet at det er klareste avtegning av en brukerkonflikt mellom stor- og småviltjegere. Her er også jegertettheten størst og jaktterrengene i mange tilfeller små. Jaktpresset blir derfor relativt høyt, noe som skaper grunnlag for flere potensielle konflikter. Likevel er det verdt å merke seg at det er ingen klar oppfatning av at det er for mange jegere innenfor det enkelte området.

Mange jegere, både storvilt- og småviltjegere mener at samjakta har forløpt stort sett greit, men retter også en viss kritikk mot storviltjegere for å være litt for dominerende i terrenget. Jegerne selv forklarer det med referanse til elgjakkultur som stadig ser ut til å gjøre seg gjeldende i noen områder. *"Det har vært litt sånn at vi skal holde oss litt vekke om det står en bil en plass, da skal ikke vi (småviltjegerne) få lov til å jakte der. Det er liksom litt gjensidig det da, men de som jakter de større dyra driter litt i det, for å si det sånn. Storviltjegerne overser litt de som driver med småvilt."* Med tanke på at elgjakta relativt sett ikke har en spesielt lang historie i Norge er det interessant at ideen om jakttradisjonen og –kulturen er blitt såpass dominerende og befestet seg sterkt blant småviltjegerne. Det kan for øvrig tenkes at de økonomiske aspektene knyttet til jakt har betydning i denne sammenheng, elgjakta og elgkjøttet representerer langt større økonomiske verdier for både jeger og grunneier, enn det småviltet gjør.

Noe uenighet til tross, generelt sett er tilbakemeldingene at skepsisen til samjakt var større før forsøket startet, en skepsis som særlig gjorde seg gjeldende i Skien og Siljanområdet.

Areal ser ut til å være en sentral faktor når det gjelder opplevelsen av samjakt i disse to kommunene. Dette henger sammen med vald- og eiendomsstruktur og rettighetshavernes organisering av jaktområdene. De sistnevnte er ofte for små. Småviltjegerne gir derfor uttrykk for at det kan være vanskelig å finne steder hvor de kan jakte så lenge elgjakta pågår. I dette området er det høy aktivitet i helgene blant mange av elgjegerne og da blir det vanskelig for småviltjegerne å slippe til i terrenget i den utvidede jaktperioden. *"Flere elgjegere senere ut over i sesongen påvirker småviltjegere negativt. Før kunne man bestemme seg på kvelden når en ville jakte, nå er det ganske umulig. Når du kommer kjørende og det står en bil så må du finne et annet sted, en blir på en måte litt låst."* De som jakter hjort og elg gir på sin side uttrykk for at samjakta forløper fint, men at det i terreng som selger mange jaktkort til tider kan bli litt mange småviltjegere. Det refereres til hvordan noen storviltjegere frykter at småviltjegerens aktivitet skal virke negativt for egen jakt og viltbestanden i området. Bedre informasjon om når og hvor det er jakt fremheves av begge jegergrupper som viktige tiltak for å redusere konfliktdimensjonen både mellom stor- og småviltjegere i dette området, men også i forhold til andre brukergrupper.

Også fra noen av de andre forsøksområdene er det enkelte antydning til gnisninger mellom de to brukergruppene, selv om svært få av informantene selv har opplevd direkte konflikter. Også her er det spesielt elgjegerne som beskyldes for å ha litt problemer med å innrette seg. En rettighetshaver i Stor-Elvdal viser til hvordan *"noen elgjegere er ikke så glad i det (samjakt), men det er en betingelse at en innretter seg. Det er mest personavhengig og ikke systemavhengig. De få konfliktene vi har skyldes stort sett personer, men konfliktene har lite omfang, og det håndteres"*. Mange av jaktfeltene i Stor-Elvdal har som tidligere nevnt praktisert samjakt i flere år før forsøket startet, så begge jegergrupper skal etter hvert ha hatt god tid til tilpasning. Det illustrerer nettopp poenget med at konflikter ofte ser ut til å være mer personavhengig enn systemavhengig.

Blant jegerne i dette området rapporteres det om stort sett vellykket samjakt, selv om også blant denne gruppen bemerkes at det kan oppstå noe irritasjon mellom elgjegere og småviltjegere. Denne konflikten sies likevel å være så liten at det ikke er grunn til å iverksette konflikt-dempende tiltak.

En tilsvarende oppfatning av elgjegerne som den vi så fra Stor-Elvdal finnes blant gruppen av jegerinformanter i Eikern og Lågen. Her uttrykkes også en viss skepsis til småviltjegerens jaktforhold dersom prøveprosjektets jakttider blir fremtidig praksis. Redusert jakttid for elg fremheves som et viktig konfliktreduserende tiltak fordi samjakt er vanskelig. I tillegg vises det også her til at viktigheten av informasjon. Terrengstørrelse er en annen kilde til småkonflikter i denne regionen, særlig i Kongsbergområdet er terrengene så små at det lett kan oppstå brukerkonflikter ved samjakt. Et viktig konfliktreduserende tiltak ville derfor kunne være å se på størrelse på terreng eller større grad av grunneiertilpasning med henblikk på jaktpraksis på terreng.

I Verdal er oppfatningen blant jegerne at det er relativt få konflikter mellom stor- og småviltjegere, men at småviltjegerne er de mest sårbare under den nye ordningen. Noe irritasjon finnes blant begge brukergruppene, og gjensidig hensyn og informasjon mellom de to brukergruppene fremheves som sentralt for å redusere eventuelle brukerkonflikter.

Når det gjelder nettopp relasjonen mellom små- og storviltjegere og de antydninger til konflikter som rapporteres fra noen av kommunene kan det som nevnt se ut som om det dreier seg om en kultur som har vært rådende i enkelte områder, nemlig den at storviltjegerne har forrang i terrenget, mens småviltjegerne ofte har vært avspist med færre rettigheter og har måttet vente med sin aktivitet til storviltjakta var ferdig. Slike holdninger har vi hørt beskrevet fra både Verdal, Eikern og Lågen og fra Telemarkskommunene. Men som flere av våre informanter også vektlegger er dette holdninger som gradvis er i ferd med å endres. Både praksis av samjakt og et generasjonsskifte innen jegerstanden vil kunne bidra ytterligere til en slik holdnings- og kulturendring.

Jølster er kanskje den kommunen hvor det ser ut til å rå størst enighet om at forsøksordningen ikke medfører særlig brukerkonflikter mellom stor- og småviltjegere. Som nevnt tidligere ligger mye av årsaken til det i at det er få arealer hvor samjakta er reell, hjortejakta foregår i områder som vanligvis ikke benyttes for småviltjakt. En rettighetshaver og jeger karakteriserer situasjonen på følgende måte: *"Forskjellen mellom ordningen før og nå er liten i praksis, fordi mye av småviltjakta hos oss er rypejakt og lite harejakt. Det går ikke så mye inn på hjorteterrenget. Vi har ikke registrert noen problemstillinger i forhold til dette."*

I den grad man har hørt om konflikter mellom brukergrupper i Jølster dreier dette seg hovedsakelig om konflikter mellom tilreisende jegere som leier jaktareal og i forbindelse med den årlige sauesanking. Viltansvarlig i kommunen har heller ikke formelt registrert noen form for konflikt mellom små- og storviltjegere, men understreker at det er mulig at dette har funnet sted, men ikke blitt innrapportert.

4.3 Grunnlaget for verdiskaping

Evalueringsdelmål 3: styrke grunnlaget for verdiskaping i distriktene.

Et fellestrekk for alle forsøkskommunene når det gjelder muligheter for økt verdiskaping på jakt er at dette er avhengig av terrengstørrelse og kvoter. Det gjør at det her er mer formålstjenelig å dele resultatene inn i henholdsvis små- (< 1 000 daa) og mellomstore eiendommer/grunneiere (1 000 til 10 000 daa) og store eiendommer/grunneiere (> 10 000 daa), fremfor å foreta en kommunevis gjennomgang.

En begrenset terrengstørrelse innebærer selvsagt at de mindre eiendommene har mindre kvote å ta av, mindre jaktutleie og mindre inntjening på terrenget sitt enn de store, absolutt sett. Det blir spesielt tydelig i kommunene Siljan og Skien hvor to store grunneiere eier det meste av terrenget. Som en av grunneierne innen gruppen av små og mellomstore eiendommer sier det; *"Jeg er en liten grunneier i forhold til andre og leier antakelig 80 % av arealet for jakt. Eget areal er ubetydelig."* For små eiendommer har altså utvidet jakttid og samjakt har relativt liten betydning i forhold til en eventuell næringsutvikling. Det skyldes ikke bare arealstørrelse, men

også det faktum at mange jakter på grunneierrett og at jaktlagene er relativt lukkede og med små utskiftninger. Det gir få incentiver til å sette i gang tiltak for økt næringsutvikling.

Fra de store eiendommene rapporteres det imidlertid om en relativt stor inntektsøkning som følge av forsøksprosjektet. Disse driver også relativt kommersielt fra før og har allerede unyttet mye av det potensialet som er. Eksempelvis refereres det til økt verdiskapning som resultat av forsøksordningen på de store eiendommene i Telemark. Her regnes det med en økning inntil 70 % som følge av den utvidede jakttiden. Det skyldes blant annet at de kan selge flere pakker med eksklusiv jakt nå enn tidligere. De er ikke alene, fra Stor-Elvdal viser grunneiere med større eiendommer økt inntjening på mellom 50 – 70 % som resultat av utvidet jakttid, og de største hjortevaldene i Jølster ser også at de har hatt en relativt god vekst i verdiskapning knyttet til jakt de senere år. Fra Verdal er den største rettighetshaver mer nøktern i sine anslag av hvilken økning man har hatt som følge av prosjektet og anslår en vekst på rundt 5 %. Nå skal det understrekes at ingen av rettighetshaverne, med ett unntak, oppgir å ha gjort helt konkrete beregninger av inntektsøkningen, tallene som oppgis baserer seg på kontaktpersonenes vurderinger. En kan likevel si at det har vært en klar økning i verdiskapning de siste årene. Denne verdiskapningen er først og fremst knyttet til storviltjakta, men som vi skal komme tilbake til i delmål fem er det også noen eksempler på en viss kommersialisering av småviltjakt i noen forsøkskommuner.

4.3.1 Verdiskapning på store eiendommer

Blant de store grunneierne selges mellom ¼ og 1/3 av kvotene til næringsutviklingsformål (dvs det enkelte grunneiere referer til som pakkede produkter; jaktløyver samt tilleggsprodukter som overnatting, mat og/eller guiding) . Det er litt varierende hva slags tilbud og produkter grunneierne knytter til salg av løyver. I Telemarkskommunene er det en økning i guidet jakt, med varierende grad av tilrettelegging. Vanlige jaktlag kjøper kun rett til antall felling, eventuelt med hytte i tillegg. For guidete tilbud er det full tilrettelegging med mat, overnatting og relativt høy standard på produktet. Ikke alle tilbud inkluderer kjøtt. En av informantene fra dette området presiserer imidlertid at man er forsiktig med å ikke leie ut hele kvoten til guidet jakt. *”Vi gjør et stort poeng av å ikke selge hele kvoten til guidet jakt, det er ikke smart. Derfor lar vi fortsatt 30 % av kvoten gå til vanlige jaktlag, det kan variere litt avhengig av kvoten. Da får du aksept for gjestejegere slik vi gjør. Det er et viktig poeng for oss”*. Det er med andre ord en viss bevissthet knyttet til tilgang på jakt og kommersialisering, en ønsker ikke å presse ut lokale jegere som et resultat av økt gjestejakt. Eventuelle endringer i et mer kommersielt tilbud er også svært avhengig av kvotesituasjonen og de store grunneierne er bevisste på denne koblingen når de vurderer eventuelle nye tiltak.

Hjortejakta ser ut til å være den jakta som gjennomgår raskest endring når det gjelder kommersialisering, stadig flere aktører oppgir å bruke formidlingsselskap for salg av fellingsløyver. Det ser ut til å gjelde både større og mindre eiendommer, innenfor begge kategorier selges det jakt til utenbygdsboende. Noen av de større aktørene i hjortekommunen Jølster bruker agent for salg av jakta og det oppleves også en økende etterspørsel etter guidet hjortejakt. Også her selges det en kombinasjon av løyver og pakkelsninger, blant annet har et av hjortevalda avtale med et lokalt slakteri for videreforedling av kjøtt. Flere av disse valdene legger vekt på grunneiers mulighet til å ta ut en del av kvoten selv, men viser også til at tiden blir knapp til det. Derfor er en økt kommersialisering kombinert med utvidet jakttid attraktivt. Det blir tid til å selge ut til gjestejegere, samtidig som det er rom for at grunneierne selv skal kunne drive en mer målrettet jakt i slutten av perioden som del av en forvaltningsstrategi.

Det siste poenget er ikke spesifikt for hjortejakta og Jølster, men går igjen blant alle de store rettighetshaverne. Den økte jakttiden fører til mindre stress i jaktperioden for grunneier og jegere. Det gir en bedre avskyting generelt og gir også rom for en forvaltningsrettet avskyting i slutten av perioden. Som en av grunneierne fra Stor-Elvdal uttrykker det: *” Vi er veldig positive, det er blitt mer ro rundt jakta. (...) Vi får tid til å ta ut dårlige dyr.”* Fra en av de store eiendommene i Telemark finner vi en tilsvarende holdning. Erfaringene her er at det ved tilrettelagt jakt

tas ut for få unge dyr i forhold til driftsplan, et resultat av at denne type jakt pågår over begrenset tid. Den utvidede jakttiden blir derfor viktig for å kunne jakte i etterkant og få tatt ut de rette dyrene i forhold til avskyting. Dette temaet er nærmere beskrevet i kapittel 5 side 45.

Hensynet til forvaltningen av bestandene ser også ut til å skape et ønske om å få flere faste gjestejegere. En rettighetshaver fra Verdal argumenter på følgende måte: *"Vi får flere ansvarlige jegere når de kommer tilbake år etter år, og de blir også mer effektive når de kjenner terrenget sitt og det gjør dem sånn sett også egnet til å ha med gjestejegere"*. En tilsvarende holdning finner vi blant rettighetshavere i Jølster. *"Vi kunne godt tenkt oss å øke kvaliteten på jegerne vi får inn, vi får inn litt uredde jegere av og til og de lykkes dårlig og kommer ikke tilbake. Men så har vi de som kommer år etter år. (...) Hjortejakta på Vestlandet viser at jo større kunnskap om hjort og natur, desto større sjanse for å lykkes. En hjortejeger fra Danmark sliter litt, men kan lykkes om vi hjelper litt"*.

Generelt sett er både små, mellomstore og store grunneiere i de ulike kommunene relativt fornøyd med dagens viltforvaltning og det har vært foretatt få endringer i forsøksperioden. I forhold til kvote ser vi likevel at det i enkelte områder uttrykkes en viss bekymring i forhold til kvoter og bestandsutvikling. Fra noen av de mindre grunneierne i Telemark er tilbakemeldingen at utvidet jakttid har hatt lite betydning for storviltjakta fordi kvotene ble fylt opp tidlig og en gjør seg noen tanker om bestanden: *"Jeg synes at forvaltning av terreng har vært bra, men det er en tendens til mindre bestand. Det har gått drastisk ned de siste ti åra, det var en voldsom bestand på begynnelsen av nittitallet. Vi prøver å spare de beste dyra for å opprettholde kvalitet og kvantitet"*. Denne holdningen reflekteres også blant de store grunneierne i området, en av dem valgte i fjor å avslutte elgjakta før full kvote var skutt fordi man følte en viss usikkerhet i forhold til kvoter og avskyting.

Med tanke på utvikling av nye produkter er det blant større grunneiere en tendens til økt satsing på guidet jakt. I Stor-Elvdal er det flere som mener at en satsing på eventuell vinterjakt (det vil si sporjakt på snø) på elg kan være interessant. Det samme gjelder kombinasjonsjakt på elg og rein i den tid jaktperiodene overlapper (først i jaktperioden). Bedre tid gir rom for å slippe flere jaktlag inn i samme terreng, og noen grunneiere fremhever også at det åpner også for å satse sammen med lokale jeger og fiskeforeninger på opplæring (ungdomsjakt). For øvrig er det noen som har litt økt satsing på oppgradering av eksisterende hytter og utbygging av nye hytter. Når det gjelder omstilling til næringsvirksomhet som følge av prosjektet uttrykker en av rettighetshaverne seg på følgende måte: *"Det tar litt tid før folk innretter seg, det har nok gitt mersmak for de fleste, men vi må ha det som en permanent ordning før folk begynner å innrette seg. Få har latt det få praktisk innflytelse"*. I tilknytning til utvikling av nye produkter kan det også nevnes at i flere områder er det etablert viltslakterier (Løvenskiold) og viltforedlingsanlegg (Jølster).

For spørsmålet om verdiskapning er det verdt å merke seg at rettighetshaverne selv påpeker at den kommersialiseringen av jakt som en ser i forsøkskommunene ikke nødvendigvis kun er et direkte resultat av forsøket, men også en del av en større mentalitetsendring som har funnet sted over flere år, i tillegg til endringer i rammevilkår for jordbruk og skogdrift. En grunneier i Stor-Elvdal sier som følger: *"På sikt er det klart at slik det er nå, faller inntekten stort mer, så må jeg utnytte inntekt på jakt mer nå enn tidligere"*. Fra Verdal rapporteres det kun om minimal verdiskapning som direkte resultat av prøveperioden: *"Da forsøksordningen ble innført ble det litt flere gjestejegere, men ikke som en direkte konsekvens av det"*. Med andre ord har nok en utvidet jakttid hatt en viss betydning for verdiskapning hos enkelte av de større grunneierne, men en større grad av kommersialisering var likevel underveis, uavhengig av forsøket.

For øvrig er det kun noen av grunneierne i Jølster som benytter seg av profesjonelle mellomledd for å markedsføre og selge produktet sitt. Markedsføring og annonsering hos andre er relativt lav, og de fleste store grunneiere nøyer seg med annonsering på hjemmesider og på nettverk av fornøyde kunder. Flere viser til at dette er et produkt som selger seg selv i stor grad. Sett i lys av den interessen en ser for jakt, er det forståelig. Særlig i forhold til jakt på elg

og hjort ser det ut til at etterspørselen så langt er større enn tilbudet. For småvilt er situasjonen litt annerledes, med unntak av bynære områder som Skien og Siljan og deler av Eikern-Lågen. Der er jegertettheten høy og etterspørselen stor.

4.3.2 Små og mellomstore eiendommer

Verdiskapningen som følge av utvidet jakttid og samjakt ser ut til å være langt mindre blant de grunneierne med små og mellomstore eiendommer enn hos de store. Jølster kommune skiller seg ut i forhold til de øvrige kommunene i den forstand at det er flere av de mindre og mellomstore rettighetshaverne som rapporterer at de leier ut til jaktlag utenfor kommunen. Utenbygds jaktlag har ofte årsavtaler på leie og fornyer etter hvert, men det finnes også flere jaktlag med flerårige kontrakter. En av grunneierne forklarer en likevel begrenset vekst i verdiskapning på følgende måte: *"Andel løyver er på samme nivå som tidligere, småviltjakta er en marginal del i forhold til storvilt. For hjort er det avhengig av antall løyver, det (verdiskapningen) styres av bestandsutviklinga"*. En annen viktig forklaring går på antall grunneiere i et vald, dersom det er 50 grunneiere i valdet og bare tre kommer til årsmøtet blir det vanskelig å legge til rette for en samstemt næringsrettet utvikling. Beslutningsprosessene vanskeligere jo flere grunneiere som skal forvalte et område sammen.

I forhold til Jølster kan det for øvrig nevnes at flere av de mindre grunneierne i området er opp-tatte av bestandsutviklingen og viser til at kan være litt vanskelig å ta ut de riktige dyrene fordi det er avhengig av når dyrene begynner å trekke ut av området. Av denne grunn er det flere som mener at jakta kanskje heller burde ha begynt tidligere enn det den gjør nå og avsluttes tidligere. Det rapporteres om bruk av driftsplaner for de større hjortevaldene, men at det er behov for bedre kommunikasjon mellom offentlig byråkrati og grunneiere.

Graden av tilrettelegging eller utvikling av nye jaktprodukter er altså begrenset blant mindre grunneiere i Jølster, de foretar kun små justeringer som bedrer forholdene for jegerne. Enkelte av valdene har annonsert jakttilbudet sitt gjennom fagblader rettet mot målgruppen jegere og fiskere. Noen av disse opplever økte inntekter på hytteutleie, men også blant denne gruppen synes man det er vanskelig å si om økt verdiskapning kan tilskrives utvidet jaktperiode alene, eller om det har vært en generell utvikling over tid.

Fra Stor-Elvdal rapporteres det heller ikke om de store verdiskapningen blant mindre grunneiere, men man ser imidlertid muligheten for å kunne prøve seg med oppdeling av jaktlag i to puljer dersom ordningen fortsetter. Men også her setter arealstørrelsen en stopper for de store inntjeningene. Noen sterk markedsføring av jakta er det ikke, men muligheten for ulike typer markedsføring vurderes. Flere peker på at med den gode tilgangen man generelt har på jakt og fiske i kommunen burde dette i større grad profileres og markedsføres enn det som i dag er tilfelle.

I de andre områdene, som for eksempel i kommunene i Telemark strekker verdiskapningen seg til litt salg av kjøtt, men her er det også mange som beholder kjøttet til eget bruk. En grunneier svarer nøkternt: *"Økt verdiskapning? Nei, kan ikke si at jeg har inntrykk av det. 6 dyr delt på 19 mann, det er ikke mye. Alle vil beholde det lille man får"*.

4.3.3 Eksempler på næringsutvikling

I 2004 gjennomførte vi intervjuer med et utvalg av aktører som i første intervjurunde hadde gitt uttrykk for at de planla næringsaktivitet for sitt område. I **tabell 4.2** er det oppsummert resultatet fra disse intervjuene. Som det er diskutert i teksten over er det viktig å være oppmerksom på at vi her snakker om relativt grove anslag når det gjelder den enkelte grunneiers prosentvise inntektsøkning som følge av forsøket. Det kommer tydelig frem av det spennet vi ser i anslått inntektsøkning, som altså går fra 5 – 70 %.

Tabell 4.2 Oversikt over eiendommene som er intervjuet og den samlede kvoten og andel av denne kvoten som inngår i egne næringsprosjekter. Det er i tillegg anslått inntektsøkningen i prosent som dette forsøket har ført til. (NB! Oppsummering for 2005 er ikke lagt inn).

Eksempel	Areal	Kvote/andel av kvote til næringsutvikling	Inntektsøkning i %
Eksempel 1	32 000	17 elg/30-50 %	50
Eksempel 2	200 000	Ca 50 elg/ 25 %	30, kan økes ytterligere
Eksempel 3	10 000	70 dyr/ 15 %	30-40
Eksempel 4	25 000	60 hjort/ 35 %	(200 000), vet ikke prosenten
Eksempel 5	300 000	134/ 70 %	50
Eksempel 6	300 000	163/ 30-40 %	Klar økning, har ikke eksakte tall.
Eksempel 7	455 000	80/ 5 % + 2 hjort (av 12)	5 (fra småvilt)
Eksempel 8	30 000	20-25 elg/planer om 15-20 jegerdøgn senere	60 000, 10 % av brutto skogsinntekt

Bilde. Et av formålene med forsøket er å vurdere om utvidet jakttid fører til næring utover salg av kjøtt. © Dervo foto.

Eksempel 1 viser en mellomstor eiendom (32 000 daa) som delvis utnytter jakta selv og delvis selger guidet elgjakt og leier ut småviltjakt. Eiendommen ligger relativt høyt, og har muligheter for både rype, skogsfugl og harejakt, samt jakt på villrein og elg. Overnattingsmulighetene er gode i jaktområdet. Om lag 30-50% av elgkvoten går med til guidet jakt. Reinsdyrjakt kan inngå i kombinasjonsprodukter som jakt på rype, rein og elg. Jakttidsutvidelsen har gjort det mulig å selge flere guidede jakter på elg og således ført til økte inntekter. Det har også blitt mulig å leie ut småviltjakt til flere jaktlag som ønsker harejakt, siden jakttiden på elg er forlenget.

Eksempel 2 viser en stor eiendom (200 000 daa) som utnytter 25 % av elgkvoten til såkalte pakkede opplegg (guiding mm). Utvidet jakttid har ført til bedre muligheter for salg av slike produkter ut over høsten. Nye produkter har også blitt utviklet, f.eks. trugejakt på snø etter elg, samt kombinasjonsprodukter (jakt på elg, rein eller rype). Jakttidsforlengelsen har ført til en inntektsøkning på ca 30 %, med potensial for å økes ytterligere. Dette forutsetter forutsigbarhet, det vil si at man vet et år i forveien om det blir mulighet for å jakte elg i november, siden det er så langt frem i tid at innsalget skjer.

Eksempel 3 er et jaktfelt på 10 000 daa som tidligere kun ble jaktet av rettighetshaverne. Etter hvert ble kvoten så stor, og arbeidet med å ta ut dyrene krevde så mye innsats, at rettighetshaveren bestemte seg for å overlate en del av jobben til andre jegere. De startet forsiktig opp med å selge 15 % av kvoten på 70 dyr til tilreisende jegere som også leier husvære i forbindelse med hjortejakta.

Valdet opplevde således en inntekstøkning på 30-40% i forhold til å kun selge jakt til rettighetshaverne i valdet.

Eksempel 4 er et hjortevald på 25 000 daa som i noen år har drevet næringsutvikling på hjorteviltressursene. Her avsettes 35 % av kvoten på 60 dyr til næringsutvikling (guidet jakt osv.). Husvære inngår i utleieprisen. Informanten var ikke sikker på hvor stor inntektsøkningen hadde vært i prosent, men kunne opplyse at inntektene hadde økt med 200 000 sist år. Overskuddet går tilbake til fellesgoder i lokalsamfunnet. Sist år ble en skytebane oppgradert med penger herfra.

Det er også bygd opp et slakteri som kan ivareta slakting og foredling av kjøttet til eksempel 3 og 4. En del av overskuddet fra jaktsalget er investert i dette slakteriet.

Eksempel 5 er en stor eiendom (ca 300 000 daa) som ligger bynært til. 70 % av elgkvoten nyttes til næringsutvikling. Også her har inntektene økt som følge av jakttidsutvidelsen, fordi man kan selge inn flere arrangementer med guidet jakt. Inntektsøkningen som følge av jakttidsutvidelsen har vært på hele 50 %. Man står også friere til å kunne hente ut de riktige/gjenstående dyra på kvoten, når man har såpass lang tid til å gjennomføre jakta på. Dette gjøres av rettighetshaveren, de ansatte og personell som har vært engasjert i forbindelse med guidet jakt tidligere på høsten.

Eksempel 6 er også en stor eiendom på vel 300 000 daa som også utnytter elgen kommersielt. 30-40% av kvoten avsettes til denne type jakt (guidet jakt mm). I tillegg leies det ut jakt til jaktlag. Rettighetshaver opplever en klar økning i inntjeningen som følge av jakttidsutvidelsen, men hadde ikke eksakte tall på intervjudispunktet.

Eksempel 7 er en svær eiendom på over 450 000 daa som leier ut jakt på åremålskontrakter, gjerne til firmaer og som arrangerer guidede jakter for leietakerne. 5 % av elgkvoten er avsatt til denne type jakt. Hytter inngår gjerne i leien. Her er det meste av fellingsløyvene allerede satt ut/solgt, slik at det har ikke vært aktuelt å gjennomføre større endringer i opplegget når det gjelder storvilt. Eneste endring som har skjedd, er at rådyr og harejegere har fått tilgang til terrenget noe tidligere enn før, som følge av jakttidsutvidelsen. Dette har ført til en økning i antall solgte småviltkort, og en inntektsøkning på ca 5 %.

Eksempel 8 er et mellomstort elgvald (30 000 daa) som har begynt å ta inn gjestejegere for 3000,- NOK pr døgn. De har i 2004 solgt ca 20 gjestejegerdøgn, noe som har ført til en inntektsøkning for dem på 60 000 NOK. Dette utgjør ca 10 % av brutto skogsinntekt. De har planer om å utvide antall gjestejegerdøgn noe mer.

En kort oppsummering av intervjuene med rettighetshavere hvor fokus særlig har vært på næringsutvikling viser at:

- Alle de større rettighetshaverne er positive til utvidet jakttid og har gode erfaringer med samjakt.
- å benytte 1/3 av tildelt kvote til næringsutvikling ansees som uproblematisk av rettighetshaverne.
- De store rettighetshaverne understreker at inntektsøkning fra næringsutvikling kan øke ytterligere dersom forsøket gjøres til en permanent ordning. Det gir større rom for planlegging og salg av aktiviteter.
- Utvidet tidsramme gir langt bedre muligheter for å utnytte kvoten til næringsutvikling, men det forutsetter også en viss kvotestørrelse for å kunne drive næringsutvikling i noe særlig omfang.
- De store rettighetshaverne opplever at flere jegere kan slippe til på terrenget i løpet av sesongen og at denne økningen nå er reell. Gjelder både små- og storviltjegere.
- Forsøket har ført til bedre tilgang for småviltjegere med hund tidlig i jakta (skogs-fugl/hare/rådyr).
- Det er stor etterspørsel etter guiding på hjort.
- Utvidet jakttid åpner for mer variert jakt bl.a. brunstjakt på hjort i elgområder.
- Utvidet jakttid er positivt i forhold til trekkende dyr.
- Nye produkter som avtegner seg er jakt på snøføre etter elg og kombinasjonspakker for elg og rein i enkelte områder.
- Ungdomsjakt/opplæringsjakt (helger) lettere å få til når bedre tid, ofte senere i jakta.
- Nordmenn (firma/enkeltpersoner/grupper) utgjør den største delen av markedet.
- Så langt ser få behov for aktiv markedsføring, tilbudet markedsfører seg selv.
- En begrenset satsing på næringsutvikling i enkelte områder kan skyldes langtidsutleie til jaktlag – det gir få rom for endringer.

4.4 Motivasjon for å tilby mer småviltjakt

Prosjektets delmål 5. Hva som motiverer grunneierne til å tilby mer småviltjakt

Som tidligere nevnt under delmålet om næringsutvikling er det først og fremst de større grunneierne som så langt ser ut til å ha hatt den største økonomiske gevinsten av prøveordningen med utvidet jakttid og samjakt for små- og storviltjegere. Det er flere forhold som er avgjørende for dette. Først og fremst ser det ut til å dreie seg om terrengstørrelse og jaktkvoter, men det er også et spørsmål om omstillingsevne/vilje. De mindre grunneierne har ofte leid ut småviltjakta på åremål, og det har derfor vært vanskelig for dem å gjøre noen større endringer innenfor den treårsrammen som prosjektet har foregått. Her ligger det et visst potensial for næringsutvikling og dette er nok større blant mindre grunneiere enn blant de større som allerede har klart å utnytte dette i større grad. Motivasjonen er imidlertid lik hos både små, mellomstore og store grunneiere – endrede rammebetingelser innen primærnæringen gjør at de fleste ser behovet for å tenke nytt og alternativt dersom en skal ha inntekt på utmarksressursene. Hvor de forskjellige grunneierne anser potensialet for nye produkter å ligge, synes derimot å variere.

I forhold til småviltjakta er det ikke alle som mener at denne har et veldig stort vekstpotensial, på grunn av begrensede viltbestander. For eksempel har flere av våre informanter i Jølster kommune fremhevet hvordan bestandssituasjonen for småvilt klart begrenser økt satsing på næringsutvikling. Fjoråret var for eksempel et dårlig rypeår og for mange jegere vil overbeskatte bestanden. Med andre ord er potensialet til en hver tid avhengig av bestandssituasjonen, og

det er derfor vanskelig å tenke seg at småviltjakta skal kunne utnyttes mer enn det den gjør i dag. Derfor er også hjorteviltjakta den dominerende i Jølster, inntekten på småviltjakt er minimal i forhold til storviltjakt. Det forteller også noe om motivasjon, det er lettest å satse på økt næringsutvikling på et felt der en ser gevinsten på kortere sikt. Eksempelets makt er altså relativt sterk.

Stor-Elvdal opplever en litt annen situasjon, her er tilgangen på både utmarksareal og småvilt regnet som svært god. En av de større grunneierne i dette området har hatt inne flere jaktlag på både rype og hare som et resultat av samjakt og utvidet jakttid. Den samme grunneieren har opplevd at det er flere gjestejegere som ønsker muligheten for å drive med kombinasjonsjakt innefor samme tidsrom, for eksempel at de jakter både rype, rein og elg innen det tidsrommet de leier jakt. Småviltjakta har også flere lag som jakter hare og disse har mulighet for å jakte under hele perioden hvor det jaktes elg. Generelt sett mener vår informant at forholdene ligger godt til rette for mer rullerende jaktlag dersom forsøksordningen gjøres permanent. Motivasjonen hevder han først og fremst ligger i endrede rammebetingelser for primærnæringene – en blir etter hvert nødt til å finne andre måter å tjene penger på utmarka på.

Andre informanter fra samme område viser til at en viktig motivasjon for å åpne mer for småviltjakt er muligheter for biinntekter gjennom hytteutleie, men også det faktum at det i utgangspunktet er god nok tid til å drive med storviltjakta, så ikke den ene aktiviteten ødelegger for den andre. Derfor fremmes det forslag om å fremskyve jaktstarten for småvilt, på lik linje med dette forsøket med utvidet jakttid på elg. Det dras paralleller til viltforvaltningen i Sverige, hvor jaktstart er så tidlig som 25. august.

I et annet utmarksområde i Stor-Elvdal har en dårlig rypebestand lagt noen begrensninger i forhold til utnyttelse av småviltjakta. Likevel har en opplevd økt inntjening på småviltjakta, noe som har skjedd ved at fokus i større grad er blitt flyttet fra rype og over til god hare- og skogsfuglbestand. En viss grad av markedsføring, blant annet gjennom Internett, har vært viktig i denne dreiningen og resultatet er en økning i antall hare- og skogsfugljegere og økt antall solgte jaktkort. Fordi det er en del koier i samme område har en som en synergieffekt fått økt utleie på disse. Denne økte småviltjakta sies ikke å komme i konflikt med elgjakta.

Fra Verdal ser en også at en har åpnet for harejakt tidligere, og det tilrettelegges også litt for rypejakt gjennom terrengutleie med hytte, samt noe guidet rypejakt. Det er imidlertid ikke nytt for prosjektet, men er noe som man har holdt på med siden 1999. En annen stor rettighetshaver i dette området viser til at det største potensialet for å øke småviltjakta ytterligere må ligge i skogsfugljakta, fordi denne er lite utnyttet i dag. Men her er også etterspørselen relativt liten. Her ser man en synergieffekt i forhold til økt skogsfugljakt og hytteutleie, overnattings/hytteutleie er relativt lav i dag og har potensial for vekst.

Ettersom flere av våre forsøksområder omfatter statsallmenninger er det grunn til å rette blikket mot hva som skjer av verdiskapning i forhold til viltressursene i disse områdene. Det er nedfelt i Fjelloven at statsallmenningene skal legge til rette for næringsutvikling i kommunen/distriktet. Et krav er at allmennheten skal ha tilgang til jakt (uten hund) og samtidig skal fjellstyret forvalte/ivareta en viltbestand/viltressurs. Det hevdes at i disse områdene er overbeskatning ofte et problem i forhold til verdiskapning. I mange statsallmenninger er det derfor innført begrensninger i antall kort som legges ut for salg de første 2-3 ukene av småviltjakta. Deretter er det fritt kortsalg. Mange fjellstyrer kan derfor måtte begrense jakta for å sikre bestandene. Økt tilrettelegging for verdiskapning i forhold til småvilt har derfor så langt vært et lite aktuelt tema.

I forhold til å tilby mer småviltjakt ser vi to hovedtendenser. Den ene dreier seg om viltartene som sådan. Mindre utnyttede ressurser som hare- og skogsfugljakt kan utnyttes bedre fremfor den populære, men ofte overbeskattede rypa. Og den andre tendensen dreier seg om økt inntjening på tilretteleggingstilbud knyttet til småviltjakt. Det er svært parallelt til det vi ser for storviltjakta, nemlig at vekstpotensialet i stor grad ligger i tilleggstjenester til jakta.

4.5. Andre brukere av utmarka

Prosjektets delmål 4: Hindre at andre brukere av utmarka får redusert sine muligheter for utøvelse av friluftsliv.

4.5.1. Oppfatning blant andre brukere

Alle informantene vi har snakket med har fått spørsmål om sitt syn på eventuelle konflikter som kan være oppstått i kjølvannet av prosjektet. En spesielt interessant gruppe i denne sammenhengen er den bestående av andre utmarksbrukere, og som ikke har sterke interesser i forhold til jakt. Det er kun en av informantene i denne gruppen som selv er jeger. En planlegger å ta jegerprøve og en tredje har dyr på utmarksbeite. Utover det er det ingen som oppgir å ha delt gruppetilhørighet.

Det ser ut til å være få tilfeller av konflikter mellom jegere og turgåere. Ingen av informantene har selv opplevd noen form for konflikt mellom jegere eller turgåere. Og kun et par har truffet på jegere når de har gått tur i jakta. Ingen av disse møtene beskrives som ubehagelige. Flere av informantene, og da hovedsakelig de litt mer voksne kvinnene som er intervjuet, gir likevel uttrykk for at en under jakttida tenker litt ekstra over hvor en går og når en ferdes i terrenget. *"Jeg synes det går smertefritt, og har ikke noe imot at det blir brukt til jakt. Men en tenker nok litt mer over det når jakta har begynt at en skal ha på seg klær med litt farge i og går kanskje ikke når det holder på å bli lyst om morgenen og mørkt om kvelden. En tenker litt forhåndsregler på den måten."* En tilsvarende holdning finner vi hos flere av de andre informantene. *"Det er greit for meg, men det er klart, det forlenger min periode med forsiktighet, blir den (jakttiden) utvidet vil det hindre meg noe, for eksempel når det er bærsesong for meg, klart jeg vil jo påvirkes av det, jeg vil påvirkes litt om det er skiføre, så vil jeg jo tenke på det. Ja, det ligger jo der i bakhodet, det gjør det jo."*

Men selv om noen gir uttrykk for å føle en viss utrygghet ved flere jegere i terrenget over lengre tid, er det ingen av de spurte som gir uttrykk for at det vil føre til at de endrer sin områdebruk eller at det hindrer deres friluftsliv i vesentlig grad. Noen viser imidlertid til at en utvidet jakt påvirker dem i den forstand at det forlenger den perioden der de utøver en viss forsiktighet og mener at et viktig tiltak for å redusere eventuelle konflikter vil være at jaktlagene er flinke til å melde fra når de er ferdige i et område. Et annet viktig tiltak som særlig nevnes i Skien/Siljan området er gjennomføring av helgefredning slik at folk ikke skal føle seg uttrygge på tur i helgene. Dette blir praktisert i noen områder i dag (Vestmarka) og fremheves som et viktig og vellykket tiltak. Selv om ingen av de spurte vil endre sitt friluftsliv i jaktperioden som følge av utvidet jakt, finner vi likevel en viss ambivalent holdning blant noen av de spurte til en permanent utvidelse. Flere har såpass kjennskap til jakt at de fremhever betydningen av forsøket i forhold til redusert stress for jegerne. På den annen side gir noen uttrykk for at en helst skulle sett at jakttidene ikke ble forlenget, slik at en ikke over tid må tenke på å utøve forsiktighet ved å ferdes i marka. De store rettighetshaverne i området (Løvenskiold-Fossum og Fritzøe Skoger) legger opp til, og presiserer til stadighet ovenfor jaktlagene som skal jakte hos dem, at de skal ønske alle brukere av naturen velkommen. Av samme grunn er det for eksempel innført helgefredning for elgjakt i Skien i områder som er populære utfersdområder for befolkningen. Erfaringen er at trykket på dette området øker i helgene som resultat av helgefredningen, noe som nok er en indikasjon på at mange mennesker likevel føler at deres områdebruk påvirkes av elgjakta. Det er verdt å merke seg småviltjakt pågår i disse områdene i helgene, og at det derfor først og fremst ser ut til være elgjakta som oppfattes som begrensende for andre friluftslivsaktiviteter. Et alternativ til total helgefredning er delvis fredning av soner som er mye brukt til friluftsliv. I Hof Vest Storvald er det inngått avtale med den lokale turistforeningen om helgefredning av et belte på 200 m på begge sider av en mye brukt turløype. Det er et tiltak som har ført til økning i turtrafikken i jaktperioden, og som også er akseptabelt for elgjaktlagene.

Det er verdt å merke seg at kun en informant i gruppen av andre brukere opplever at jegere har lite aksept for andre brukere i utmarka. Flere av de øvrige informantene har en helt annen oppfatning, nemlig den at dagens jegere i større grad ser ut til å akseptere at områdene brukes aktivt av andre også under jakta. Som en av dem uttrykker det: *"Det var mye mer slik før at*

man ikke kunne gå tur før når folk på jakt, min erfaring er at jegere er som folk flest". Flere av grunneierne gir også uttrykk for at det skal være rom for flere brukergrupper i utmarka. Som en rettighetshaver fra Siljan uttrykker det: "Det er mye turfolk i vårt jaktterreng, det ligger i Siljanmarka som er bymark for Grenland. Der er det kolossalt med folk i helgene, i enkelte helger lar vi bare være å jakte, har en mening om at alle har lik rett til skauen".

Når det gjelder kommunal forvaltning både i forhold til friluftsliv og jakt, er denne gruppen brukere stort sett godt fornøyd. Fra Jølster og Stor-Elvdal fremheves kommunens rike natur som i seg selv legger godt til rette for friluftaktiviteter. I Skien/Siljan området legger de store grunneiere noen premisser for friluftsliv gjennom eventuell utbygging av hytteområder eller areal for motorsportsaktiviteter. Generelt gis det likevel uttrykk for tilfredshet med tilrettelegging for friluftsliv i disse områdene, både fra kommunalt hold og fra grunneiernes side.

Bilde. Det ser ut til å være få tilfeller av konflikter mellom jegere og andre brukere av utmarka.
© Dervo foto.

4.5.2. Jegere og grunneieres syn på konflikter

I forhold til spørsmålet om eventuelle konflikter er det interessant å merke seg at blant jegere og grunneiere rår det stor forståelse for at en utvidelse av jaktperioden kan føre til misnøye blant turgåere. *"Jeg vet jo det at kona mi og ungene mine kvier seg for å gå ut på tur i jakttida, det blir kanskje å banne i kirken, men det er klart at jeg savner kanskje en del innspill fra den brukergruppa der. For jeg vet ikke, de fleste vil jo vel ikke provosere til konflikter, men med tanke på at det er mange jegere i et terreng ... Det skal mye til å bli truffet, men det kan rett og slett forringe opplevelsen litt når du vet at det er folk som ligger der med gevær."*

Fra kommunalt hold blir det ikke rapportert om at andre brukergrupper får redusert sitt friluftsliv, men både flere jegere og noen av kommunens viltansvarlige har gjort seg noen tanker om hvordan eventuelle interessekonflikter har en historisk bakgrunn: *"Tror at det er litt fra tidligere tider at folk følte ubehag. Tror ikke nå at noen har merket at det har vært elgjakt i november i Siljan. (...) Det er en litt interessekonflikt som har en litt historisk bakgrunn, del elgjegere som tidligere hevdet sin rett til å disponere arealet fritt under elgjakta, prøvde å skremme folk bort. Det husker folk fremdeles, og det er et inntrykk folk fremdeles har. En del av den angsten for å bruke skauen har kanskje en sammenheng med at de som går på tur føler seg uønsket, sånn sett lar være å oppholde seg der. Konflikten noen har tatt til orde for bakgrunn i akkurat det."* Dette er en holdning vi kjenner igjen fra forholdet mellom storviltjegere og småviltjegerne også, elgjegerne har tradisjonelt sett vært oppfattet som dominerende i terrenget.

Utvidet jakttid går likevel ikke helt upåaktet hen, og tilbakemeldinger fra turgåere dreier seg hovedsakelig om det økte behovet for informasjon dersom elgjakta skal strekke seg over lengre tid. For Siljan er det for øvrig verdt å merke seg at den største skepsisen til forsøksordningen ikke har vært ytret blant turgåere og andre utmarksbrukere, men først og fremst blant småviltjegerne. Denne skepsisen er etter hvert redusert.

For øvrig har ikke viltansvarlig i Verdal eller i Stor-Elvdal hørt noe om at andre brukergrupper eventuelt føler seg utestengt som følge av forsøksordningen. Fra Jølster har man derimot opplevd tilløp til konflikt mellom jegere og sauesankere, fordi sauesankingen ofte foregår den første helgen i hjortejakta. Konflikten beskrives imidlertid som minimal og kan lett løses ved økt kommunikasjon mellom jegere og de øvrige aktørene. Et forslag vil være å fremskynde sauesankingen en uke, eller utsette den to uker, slik at uroen som ofte er forbundet med de første ukene i jakta har lagt seg.

Som nevnt har man i et av Løvenskiold-Fossums områder som ligger bynært innført helgefredning (Vestmarka). Det er et viktig tiltak som er med på å redusere eventuelle konflikter mellom jegere og andre brukere, og som en også kan tenke seg i større grad kan praktiseres i andre områder dersom utvidet jakttid eventuelt blir rådende praksis. Et annet tiltak som flere i gruppen av andre brukere har pekt på er god informasjon om når og hvor det foregår jakt, både gjennom skilting og i lokalpresse. Dersom skilting praktiseres er det viktig at denne ikke blir i en slik form at andre brukere føler seg presset ut av området, men at det inviteres til flerbruk. En kan også tenke seg at jakttopplæringen bør vektlegge de ulike brukergruppens rett til å ferdes i utmarka under jakta og dermed bidra til å påvirke noe av den negative holdningen som flere rapporterer å ha opplevd særlig blant elgjegere.

5 Hjorteviltressursene og effekter av utvidet jakt sesong

I delmål 3 skal det vurderes om forsøket styrker grunnlaget for verdiskapning i distriktene. En viktig del av verdiskapningen er en optimal forvaltning av hjorteviltressursene. Vi har derfor sett på de bestandsmessige sidene av hjorteviltforvaltningen i forsøksområdene.

5.1 Storvilt

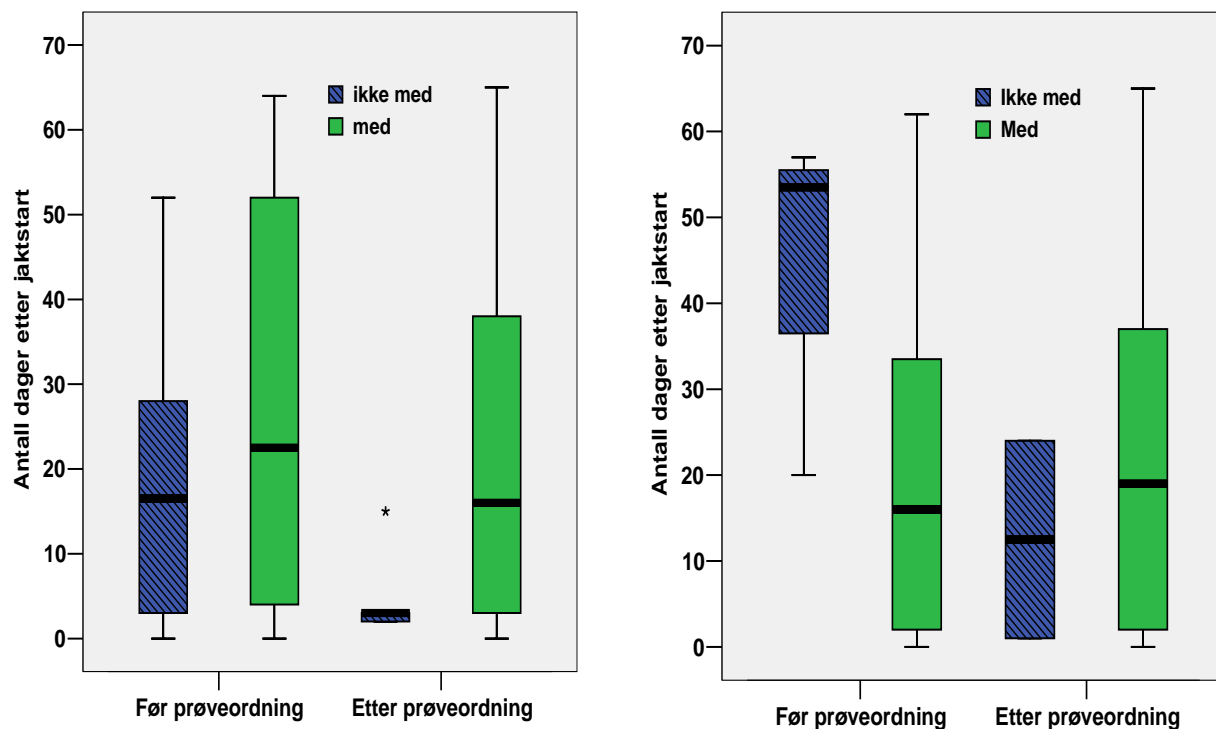
Et viktig tema her er å evaluere hvorvidt en utvidet jakttid medfører økt presisjon i uttaket av storviltet. Dette gjøres ved å sammenligne tildelingen med fellingsresultatene. De regulære fellingsdataene foreligger nå på Statistisk sentralbyrås hjemmeside, men presisjonen er ikke finskalert nok for en god evaluering. En god evaluering fordrer detaljerte data som forteller om dyrenes kjønn, alder, fellingsdato og sted. For å oppnå ønsket presisjon i evalueringen er det nødvendig å ha informasjon som kun finnes i sett-elgskjemaene og lokale bestandsplaner. Den kommunale oppsummeringen av denne informasjonen som vi har mottatt gir ikke nok presisjon, derfor må vi ha kopier av de enkelte bestandsplanene for å evaluere denne problemstillingen. Et problem er at slik informasjon sjelden foreligger i digitalisert form og den kan derfor bli for resurskrevende å behandle.

Det kan tenkes at okser felles tidligere mens kalver felles senere i jakt sesongen fordi en lengre jaktperiode muliggjør en spekulering i de mest gunstige fellingstidspunkter rent økonomisk. I jaktområder hvor det er tatt forvaltningsmessige grep for å sikre en rimelig andel av større okser i bestanden gjennom brunsten vil slike spekulasjoner få liten effekt. Stressnivået blant jegerne kan påvirkes av jakt sesongens lengde som en følge av kostnadsnivået for en del jegere som leier vald. En utvidet sesong kan derfor tenkes å gi mindre skadeskyting og felling av dyr på tidspunkter som medfører en sikrere jaktutøvelse. Avslutningsvis har man sett for seg muligheten for at drektige kyr unnlates felt sent i jakt sesongen på grunn av følelsesmessige årsaker. Når det gjelder trekkelproblematikken (elgen felles der den gjør mest vinterskadebeiting) så fikk vi en forståelse av at flere instanser ikke anså dette som så viktig. Vi har derfor ikke dratt inn denne problemstillingen i våre analyser. Generelt så har vi for denne delen av undersøkelsen noe spinkelt dataomfang og presisjonen i analysene blir derfor ikke så god som vi hadde håpet på i utgangspunktet. For å illustrere noen av de analysene som ville vært mulige med god datatilgang har vi gjort noen analyser med basis i sett-elgskjemaer fra Verdal og Stor-Elvdal.

5.1.1 Verdal og Stor-Elvdal som eksempel på mulige analyser

Vi mangler bestandsplaner, men vi har fått sett-elgskjema fra Verdal og Stor-Elvdal, som vi har fått punchet på data. Fra Verdal har vi fått sett-elgskjema for perioden 2001 til og med 2003, og for Stor-Elvdal for perioden 2001 til og med 2004. For Verdal tilsier dette en periode på 2 år før innføringen av utvidet jakttid og et år (to år for Stor-Elvdal) med utvidet jakttid. Når det gjelder opplysninger om tildelinger så har vi kun data fra Verdal for det samme tidsrommet. Skjemaene inneholder omfattende informasjon og behandlingen av dem er derfor ressurskrevende. Når det gjelder tildelingen i Verdal, så har vi stort sett fått totaltildelingen for de enkelte valdene. Men for å få en god evaluering trenger vi bestandsplanene med kjønns- og aldersfordeling for tildelingene. Vi kan derfor i dette tilfellet kun se på fellingsavviket i forhold til totaltildelingen før og etter at ordningen ble innført, men vi kan ikke si noe om hvordan avskytingen er i forhold til kjønns- og aldersfordeling. Materialet inneholder også data for ulike kjønn og aldersgrupper mellom vald som deltar og som ikke deltar i prøveordningen. For disse dataene har vi sammenlignet fellingstidspunktene (antall dager etter jaktstart). Fra Stor-Elvdal foreligger detaljert informasjon i form av sett-elgskjema, men vi mangler gode data på tildelinger. Vi kan derfor ikke si noe detaljert om avskytingen i Stor-Elvdal, men disse skjemaene angir fellingstidspunkter slik at vi kan evaluere hvorvidt det er noen variasjon mellom fellingstidspunkter (klokkeslett) før og etter at ordningen trådte i kraft.

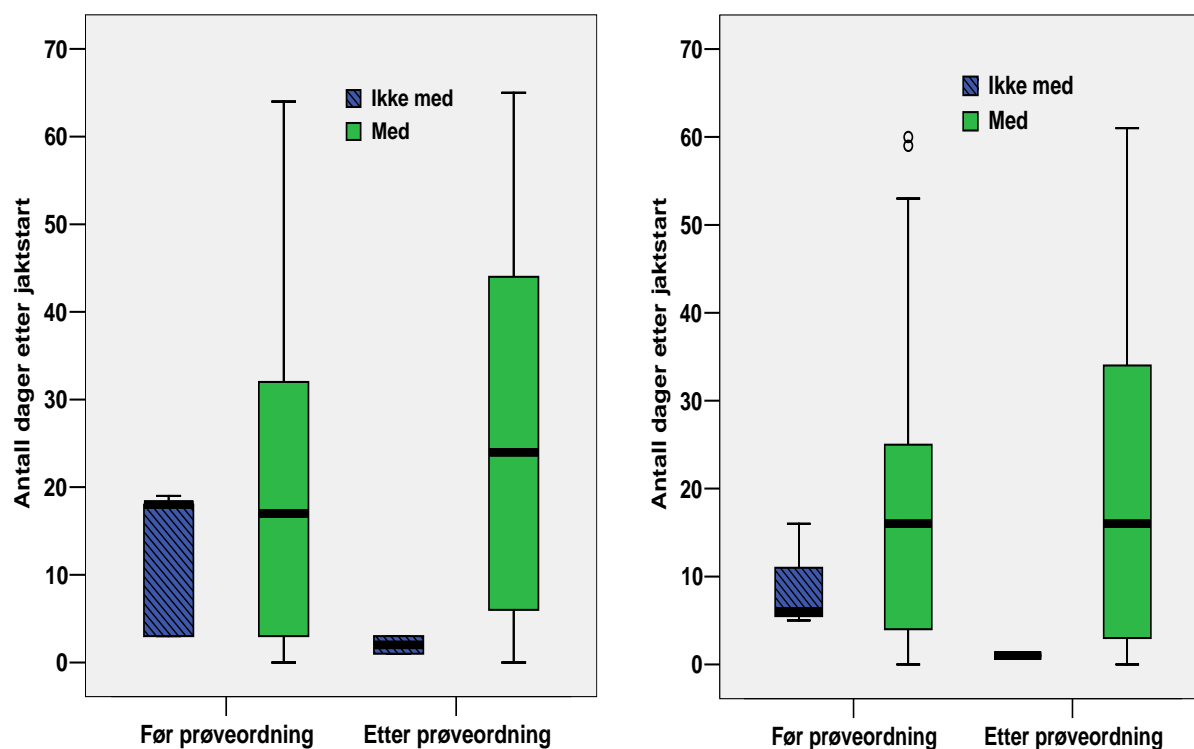
For Verdal har vi sett på hvorvidt fellingsprosenten har endret seg før og etter at prøveordningen ble innført. Datatilgangen tillater, som tidligere påpekt, kun en evaluering av totaltildelingen for området. Vi kan derfor ikke si noe om hvorvidt intensjonene for kjønns- og aldersfordelingene er reflektert i fellingene som en følge av prøveordningen. Analysen tilsier at fellingsavviket fra tildelingene er uendret etter at prøveordningen ble innført ($U=240$, $Z=-0,210$, $p=0,834$). Det virker derfor som om prøveordningen ikke har innvirket nevneverdig på fellingsprosenten i forhold til de uspesifiserte tildelingene.

Figur 5.1. Figurene (box-plot) viser fellingstidspunktene målt i dager etter jaktstart for kalver til venstre og halvannetårige kyr til høyre før og etter at prøveordningen ble innført i Verdal. Blå bokser viser data for de vald som ikke er med i ordningen og grønne bokser er data for de som er med.

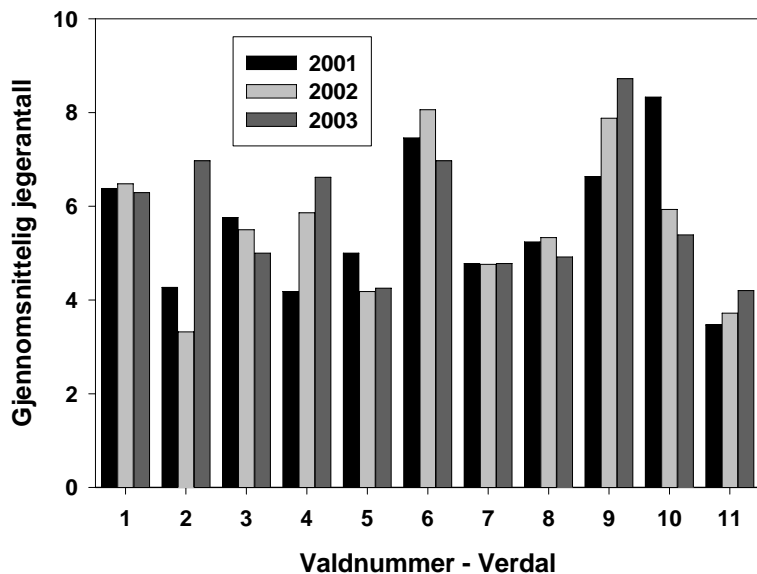
Figur 5.1 viser hvor mange dager etter jaktstart kalver og halvannetårige kyr ble felt for vald som er med og ikke med i prøveordningen i Verdal. Analysen indikerer at fellingstidspunktene for kalver og halvannetårige kyr er uendret etter innføringen av prøveordningen for vald som er med i prøveordningen. Datamengden for ikke-deltagende vald derimot er for liten til at noen slutninger kan trekkes.

Når det gjelder eldre okser og kyr synes trenden å være den samme. For vald som er med i prøveordningen indikerer **figur 5.2** at det ikke er noen endringer i fellingstidspunktene etter at prøveordningen ble innført i Verdal. Ettersom disse analysene kun er basert på data fra Verdal så er datamengden begrenset og dessuten er det usikkerheter knyttet til overføringsverdien av dem til andre forvaltningsområder.

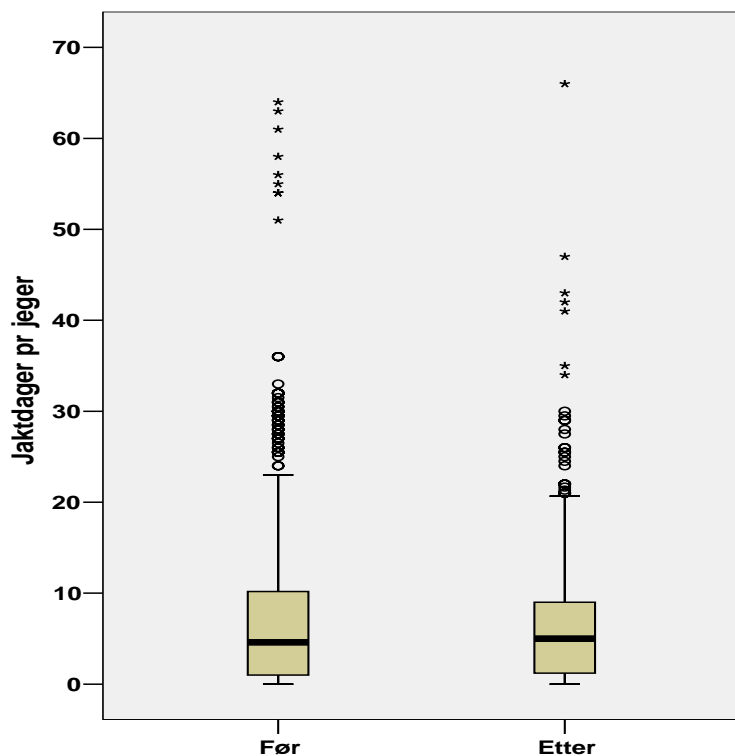
Figur 5.2 Fellingstidspunkt målt i dager etter jaktstart for eldre okser (til venstre) og eldre kyr (til høyre) før og etter at prøveordningen ble innført i Verdal. Blå bokser er data for vald som ikke er med i ordningen.

Jegerantallet i de enkelte jaktvaldene er en faktor som bør evalueres når man ønsker å se på hvorvidt innføringen av prøveordningen har påvirket antall dager som den enkelte jeger investerer i elgjakta. Vi har derfor sett på hvorvidt antallet av utøvende elgjegere i de enkelte valdene har endret seg før og etter at ordningen med utvidet jakttid ble innført i Verdal. Som vi ser av **figur 5.3** så har det vært noe variasjon i elgjegerantallet i løpet av de tre årene vi har data for. I denne figuren har vi kun inkludert data for vald som deltok i alle år mellom 2001 og 2003. Trenden er at jegerantallet er stabilt for de enkelte valdene. Bemanningsendringene fra år til år er generelt av størrelsesorden ca. en person. Noe av variasjonen skyldes sannsynligvis at jegerantallet varierer fra dag til dag innen lag som har et stabilt medlemstall som basis (også etter innføringen av prøveordningen). Gjestejegere som kan delta nå og da for å hjelpe enkelte jaktlag kan også ha hatt betydning for en viss variasjon.

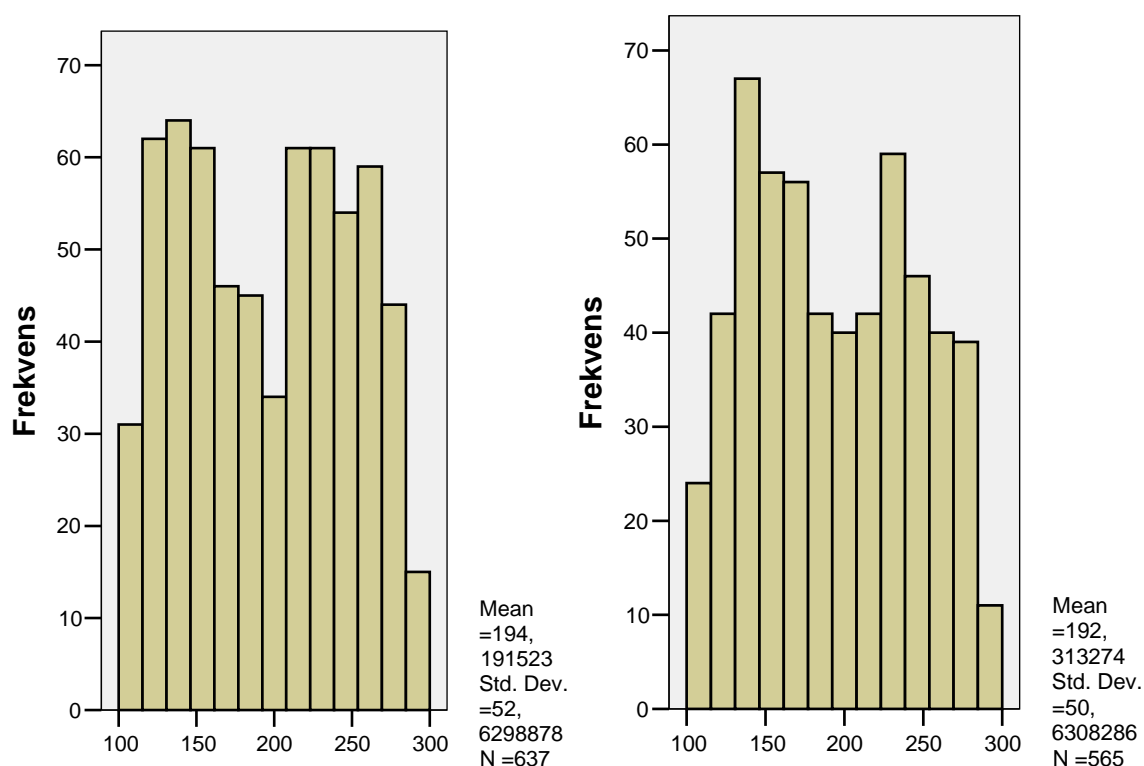
Figur 5.3 Oversikt over det gjennomsnittelige antall elgjegere som har jaktet på de enkelte valdnummer i Verdal fra 2001 til og med 2003 (nummereringen er ikke i overensstemmelse med den reelle valdnummereringen).

Denne stabiliteten berettiger derfor at man kan se på hvorvidt den utvidede jakttiden har ført til at lagene i Verdal jaktet mer for å fylle kvotene. Men som vi ser av figur 5.4 jaktet ikke jegerne mer som en følge av utvidelsen – de jaktet i gjennomsnitt så å si akkurat like mange dager før utvidelsen som etter.

Figur 5.4 Antall dager jaktet pr jeger i Verdal før og etter prøveordningen ble innført.

Når det gjelder fellingstidspunktene (tid på dagen) muliggjorde dataene fra Stor-Elvdal en slik analyse da de hadde detaljert informasjon om de 4 første felte dyrene pr dag. I denne analysen har vi kun sett på fellingstidspunktene for de første skutte dyrene per dag. **Figur 5.5** viser fordelingen av de daglige fellingstidspunktene for det første felte dyret før og etter innføringen av prøveordningen. Selv om grafene er noe forskjellige, så er det ingen signifikante ulikheter. Det antyder at klokkeslettet for dagens første felte dyr ikke er vesentlig påvirket av innføringen av prøveordningen. Men vi må understreke at dette bildet kan modifiseres dersom man også ser på fellingstidspunktene for de resterende dyrene som ble felt på daglig basis.

Figur 5.5 Frekvensdiagram som viser hyppigheten av første elgfelling per dag i forhold til klokkeslettet før (til venstre) og etter (til høyre) at prøveordningen ble innført i Stor-Elvdal. Timene (x-aksen) er her vist som gradertimer fordi klokkeslett representerer sirkulære data som må konverteres til dette formatet for at dataene skal kunne behandles statistisk på en meningsfylt måte. 100 tilsvarer klokkeslettet 06:40 og 300 tilsvarer 20:00 (200 tilsvarer 13:20).

5.3 Skadeskyting

5.3.1. Jølster

Før forsøket ble det rapportert inn 63 skadeskytinger, mens i forsøksperioden ble det rapportert inn 61 skadeskytinger (**tabell 5.1**). Det er også viktig å huske på at jakttid på hjort går til og med 15.11. Jaktidsutvidelsen er i praksis bare 15 dager, slik at forskjellene mellom før og nå situasjonen i utgangspunktet vil bli mindre enn for kommuner med en måneds forlengelse av jakta.

Skadeskytingsfrekvensen før og under forsøksperioden er ganske likt, og man kan her ikke konkludere med at forlenget jakttid har ført til færre skadeskytinger. Skadeskytingsfrekvensen er ca. 5 % i begge periodene.

Tabell 5.1 Hjortekvote og skadeskytingsfrekvens i Jølster kommune i perioden 2000 til 2005.

År	Hjortekvote	Rapporterte påskutte dyr med ikke dødelig utgang	Frekvens
2000	424	12	0,028
2001	387	23	0,059
2002	417	28	0,067
2003	344*	27	0,078
2004	382	18	0,047
2005	386	16	0,041

* beregnet verdi på bakgrunn av avskytingsavtale for 2002-2004

5.3.2 Stor-Elvdal

Mange av jaktfeltene har i mange år, fra før forsøket startet, praktisert full samjakt eller maksimalt en ukes opphold for småviltjegerne. Kommunen har praktisert 14 dager forlenget jakttid i mange år. Effektene av forlenget jakt i november blir derfor ikke fullt så tydelige som de kunne ha blitt. Sett i forhold til fordeling av jaktinnsats foregår den største innsatsen i forlenget jakttid (november) i forsøksområdene. Over 20 % av jaktinnsatsen etter elg ligger i november måned, med andre ord foregår 1 av 5 jaktdager etter elg i november.

Kommunen har god statistikk over innrapporterte skadeskytinger, spesielt i fra Stor-Elvdal grunneierforening (SEG) (tabell 5.2). Vi har sett på skadeskytingsdata fra SEG i perioden 2001 og 2002 (før forsøket) og sammenlignet med data fra 2003 og 2004 (under forsøket) i forhold til SEG sin kvote på elg. Før forsøket startet ble 72 skadeskytinger rapportert på elg, mot 50 innrapporteringer i fra årene 2003 og 2004. Det er gjort en logistisk regresjon som viser sterkt signifikante forskjeller i skadeskytingsfrekvens mellom disse periodene ($Z = -2.5$, $P = 0.013$, Odds = 0.62 (0.43-0.90)). Observerte skadeskytingsfrekvens er redusert i forbindelse med utvidet jakttid. Det er nå en odds på 0.62, mot en odds på 1.6 før forsøket startet.

Tabell 5.2 Elgkvote og skadeskyting i Stor-Elvdal grunneierforening (SEG) for perioden 2001 til 2004.

År	SEG sin elg-kvote	Rapporterte påskutte dyr med ikke dødelig utgang	Frekvens
2001	548	38	0,069
2002	586	34	0,058
2003	580	28	0,048
2004	652	22	0,033

5.3.3 Verdal

Når det gjelder skadeskyting har ikke kommunen noen logg eller annen dokumentasjon på dette. De har allikevel en viss oversikt over utviklingen. I 2003 var det uvanlig mye skadeskyting, mens det i 2004 var i tråd med nivået som var før 2003. De har derfor problemer med å konkludere på dette. Verdal har også hatt 2 uker forlenget jakt siden 1997, slik at jakttidsutvidelsen ut november vil ikke endre/påvirke disse forholdene i alt for stor grad.

6 Diskusjon

Så langt har vi presentert resultater i forhold til evalueringens fem delmål. Før vi går på en diskusjon av disse bør oppmerksomheten rettes mot en sjette problemstilling som ble introdusert innledningsvis, nemlig forholdet mellom kravene til de deltakende forsøkskommunene og våre funn. Spørsmålet er: Skyldes funnene i denne evalueringen de krav som ble stilt til de deltakende kommuner eller ville vi også sett tilsvarende tendenser dersom forsøket hadde vært gjennomført i noen helt andre kommuner?

Det er vanskelig å gi noe entydig svar på et slikt spørsmål. Det faktum at noen av de deltakende kommunene har hatt forsøk med utvidet jakttid vil kunne tilsi at forsøket ikke medførte så store endringer som andre steder, og at man har hatt lengre tid til å tilpasse seg en ny situasjon og de endringer som eventuelt måtte følge. Et generelt krav om en organisering av jakta så den ikke skulle virke negativ for andre brukergrupper kan også ha hatt innflytelse på opplevelsen av brukerkonflikter i de aktuelle områdene. Det er grunn til å tro at jaktorganiseringen må ha vært relativt velfungerende i forkant av forsøket. Nettopp på bakgrunn av dette innleder vi denne diskusjonen med å mane om tett oppfølging fra forsknings- og forvaltningshold dersom organisering av jakt, slik det er gjennomført i dette forsøket, gjøres til allmenn praksis gjennom revisjon av jaktidsrammene (med hjemmel i viltloven) som kommer i 2007.

Dette er en kvalitativ evaluering som har forholdt seg til begrensede geografiske områder. Vårt materiale vil kunne si noe om våre informanters oppfatninger og opplevelse av situasjonen i sine hjemkommuner og sier nok også en del om tema som er sentrale for mange jegere, grunneiere og andre brukere i en rekke andre utmarkskommuner. Men det er viktig å være oppmerksom på at det vil kunne være mange forskjeller som kan gjøre seg gjeldende mellom alle landets kommuner hvor en eventuell forsøksordning skal gjøres permanent. Det understreker behovet for videre oppfølging og undersøkelser.

Når det er sagt vil vi fremheve at våre resultater ikke skiller seg nevneverdig ut fra funn fra andre undersøkelser som er gjort i forbindelse med jaktpraksis, jaktkultur og kommersialisering av utmarksressurser (se for eksempel Hovland 2003, Rønningen, 2001). I all hovedsak er også vår hovedkonklusjon at forsøket samlet sett fremstår som vellykket. Det har vært relativt få negative erfaringer i de seks områdene hvor det har pågått, både mellom små- og storviltjegerne og mellom jegere og andre brukergrupper. Det betyr imidlertid ikke at det ikke er rom for å diskutere og problematisere funnene fra forsøksområdene og prosjektets delmål.

6.1 Allmennhetens tilgang til jakt

Begynner vi med delmål en, allmennhetens tilgang til jakt, er det grunn til å presisere at denne generelt er vanskelig å vurdere. Årsaken til dette er at det rår ulike oppfatninger omkring hva som ligger i begrepet allmennhetens tilgang, at det er begrenset med oversikt over jakttilbudet generelt og at vurderingene ofte er svært subjektive i forhold til ståsted. Det er for eksempel liten tvil om at en jeger i et område med høy jegeretetthet vil ha et annet syn på jakttilbudet enn for eksempel en jeger i Stor-Elvdal hvor tilbudet ofte har vært større enn etterspørsel. Med andre ord, geografisk forankring, alder, utmarks- og jegererfaring, egen tilgang til jaktområder og gruppetilhørighet (dvs. hvorvidt man er grunneier eller for eksempel må leie jakt eller løse jaktkort) vil ha stor betydning for oppfatningen av tilgjengelighet. Det samme gjelder i hvilken grad tilgang forstås som et problem og hvilke virkemiddel som anses som problemreducerende. Alle disse forholdene bidrar til å gjøre spørsmålet om tilgang til jakt til en politisk diskusjon så vel som en faglig diskusjon (Aas og Vorkinn, 1995).

Hovedtendensen i funnene fra våre studieområder viser at tilgangen til jakt for allmennheten generelt i liten grad blir bedret, til tross for praktisering av samjakt og utvidet jakttid på elg. Det ser ut til at det oftest er de samme jegerne som får mulighetene til å jakte mer. Situasjonen på

de større eiendommene synes å være at det åpnes for litt mer betalingsvillige jegere, enn det som ellers har vært tilfellet. Nå vil noen kanskje si at dette er bra og en reell bedret tilgang. Men som nevnt ovenfor kan dette lett bli en politisk diskusjon i den forstand at det handler om en type sosialdemokratisk forståelse av befolkningens tilgang til jakt, hvor jakt anses som en borgerrett (Brottveit og Agedal 1999). Denne står også i sterkt kontrast til en kommersialiseringsideologi hvor jaktas salgbarhet på markedet er det sentrale (ibid) og her ligger en mulig konflikt. Dersom prøveordningen gjøres permanent gjennom revisjon av jaktidsrammene og målet er økt tilgang i form av kvantitativt flere og andre jegere enn i dag, er det derfor viktig at forvaltningen vurderer hva som eventuelt kan være godt tiltak for å sikre dette.

6.2 Samjakt og eventuelle konflikter mellom jegergruppene

Eventuelle tiltak vil også være sentrale for å kunne forebygge konflikter mellom små- og storviltjegere. Våre funn viser at samjakt har fungert overraskende bra i de fleste områder uten at det har oppstått store konflikter mellom de to jegergruppene. Før vi går videre inn på dette må det imidlertid gis en kommentar til praksis av samjakt. Erfaringene fra de ulike områdene viser at samjakt kan fungere på mange forskjellige måter. Eksempelet fra Jølster viser at topografien er en viktig bidragsyter til vellykket samjakt; hjortejeger og rypejegere jakter i ulikt terreng og unngår dermed å forstyrre hverandre. Spørsmålet er imidlertid kan stille seg er hvor reell denne samjakta er? Andre områder, som for eksempel Telemarkskommunene vil ikke ha de samme topografiske begrensningene for samjakta og småviltjegere og storviltjegere vil ferdes i samme terreng. Det stiller langt større utfordringer til samarbeidet og kommunikasjonen mellom de to jegergruppene, noe våre eksempler også klart viser

Det er nettopp også i denne type områder, hvor jakta foregår på de samme terrengene at det kan oppstå tilløp til gnisninger mellom de to jegergruppene. Det er særlig småviltjegerne som gir uttrykk for at deres interesser nedprioriteres under elgjakta, med henvisning til en tydelig kultur blant elgjegere. Som nevnt innledningsvis er den typiske elgjaktkulturen et interessant fenomen i den forstand at den i sin nåværende form relativt sett er et nytt fenomen (Brottveit og Agedal 1999), likevel har den klart å etablere seg sterkt i folks bevissthet – både blant jegere og andre brukere av utmarka. På den annen side kan eventuelle interessekonflikter spores tilbake til økonomi på grunn av storviltjakta økonomisk betydning både for grunneiere og jegere. Uansett mener flere av våre informanter at elgjegerens oppfatning av sin egen dominerende rolle i skogen er i ferd med å gå over i en forståelse av at det er flere brukergrupper som har rett til å ta i bruk utmarka – også under elgjakta. Flere viser til at praksisen med samjakt og utvidet jakt er med på å bidra til denne holdningsendringen. Noen hevder også at de får tilløp til konflikter som har vært mellom jegergruppene er personavhengige og særlig knyttet til de eldre jegerne. Ved et generasjonsskifte av jegere og ved økt fokus på holdningsendring for eksempel gjennom jegeropplæringen vil dette også kunne endre seg. Det er først og fremst jaktformer som krever bruk av hund, som for eksempel harejakt eller rådyrjakt som synes å ha skapt problemer eller tilløp til konflikt i forhold til elgjakt.

6.2.1 Konfliktreduserende tiltak mellom små- og storviltjegere

For å kunne redusere eventuelle konflikter mellom jegergruppene er det noen konkrete tiltak som fremheves av grunneiere, jegerne selv og gruppen av andre utmarksbrukere. Stikkordene er som nevnt tidligere **informasjon og dialog mellom utmarksbrukerne**. Eksempelene fra Telemarkskommunene tydeliggjør hvordan informasjonstiltak kan organiseres og gjennomføres. Her har jegerne mulighet for å kontakte hverandre gjennom at det er utarbeidet oversikter med navn og telefonnr for de forskjellige jegerne. Utenfor elgjegernes jakthytter henges det også opp skriv om hvor jegerne befinner seg på den aktuelle dagen. På denne måten har en bedre mulighet for å planlegge jakta og unngå å forstyrre hverandre. Bruk av tekniske hjelpemidler som mobiltelefon og jaktradio fremheves også som viktige for å unngå eventuelle konflikter og for å skape gode oversikter over hvem som til en hver tid jakter hvor.

Alternativt kan det gjennomføres tiltak å la det man er kjent med fra Siljan og Fritzøe Skoger, nemlig at det avsettes et gitt areal kun for småviltjakt i den første uken når elgjakta begynner. På denne måten får begge jegergrupper muligheter for å jakte uten å være redd for å forstyrre hverandre. Dette er selvsagt avhengig av areal og grunneiernes vilje til tilrettelegging for begge brukergrupper.

6.2.2 Konfliktreduserende tiltak i forhold til andre brukergrupper

Tiltak som god informasjonsflyt og dialog mellom gruppene er ikke bare sentrale for å redusere konflikter mellom jegergruppene, men også mellom jegere og andre utmarksbrukere. Som nevnt har ingen av våre informanter selv opplevd konflikter knyttet til jakt og egen utmarksbruk. Likevel er det en viss skepsis i forhold til utvidet jakttid, flere frykter at egen områdebruk vil gå på bekostning av jakta fordi en føler en økende utrygghet ved å ferdes i terrenget. Denne følelsen av utrygghet må tas på alvor dersom revisjon av jaktidsrammene fører til en utvidelse av jakttiden. Det er særlig elgjakta som oppleves som truende blant gruppen av andre brukere. Noe som kan ha sammenheng med opplevelsen av at elgjegerne er lite tolerante overfor andre brukere. Informasjon i dagspresse og radio fremheves som viktige virkemiddel for å forebygge brukerkonflikter, dette gjelder ikke bare for jaktidsrammene, men eventuelt for når kvotene er fylt slik at andre utmarksbrukere får vite når jakta i et nærområde er avsluttet. Skilting hvor det gjøres oppmerksom på at jakt pågår kan tenkes som et virkemiddel, men da er det viktig at skiltingen ikke har en form som skremmer andre brukere vekk fra området, men derimot oppfordrer til gjensidig toleranse for bruk.

For gruppen av andre brukere er **helgefredning for friluftsliv** også et sentralt tiltak. Det er også et tiltak som er kjent fra Telemarkskommunene, og fra Eikern-Lågen. Sistnevnte område har etter avtale med turistforeningen hatt helgefredning 200 meter ut fra vanlig turløype og dette sies å ha hatt en konfliktreduserende effekt. Særlig i bynære områder hvor presset på friluftssarealer er høyt vil dette kunne være et godt konfliktdempende virkemiddel.

I forhold til informasjon og dialog som konfliktreduserende tiltak i forholdet mellom jegerne selv og mellom jegere og andre grupper er et sentralt spørsmål om det skal stilles krav om informasjonstiltak, eller om dette blir opp til det enkelte jaktlag eller grunneier. Det vil kanskje være hensiktsmessig å prøve å formalisere denne type tiltak for å sikre at forholdene blir mest mulig like i de ulike områdene dersom utvidet jakttid gjøres til en permanent ordning.

6.3 Verdiskaping og næringsutvikling

Næringsutvikling i utmark er etter hvert blitt et tema som har fått betydelig oppmerksomhet, noe som også gjenspeiles i Stortingsmelding nr 17 (1998-1999). Her fremheves vilt- og fiskeressursene som de viktigste for fremtidig næringsutvikling i utmark og jakt vurderes som et godt utgangspunkt for en eventuell næringsutvikling. Tanken er blant annet at jakt skal kunne gi ringvirkninger for eksempel i form av guiding, overnatting, servering (Rønningen, Elden et al 2001; Hovland 2003). En kommersialisering av jakt er imidlertid ikke uproblematisk, som flere har vist til påvirker sosiale og kulturelle forhold en kommersialisering av utmarksressursene og i forhold til for eksempel elgjakta har denne en høy symbolverdi og er en del av en gaveøkonomi (Rønningen et al 2001). 80 % av alt elgkjøttet sies for eksempel å aldri nå butikken, men vandrer innenfor sosiale nettverk (Agedal og Brotteveit 1999). En del jegere baserer seg likevel på salg av kjøtt for å finansiere deler av jakta, dersom kvoten tillater det.

Våre data forteller imidlertid lite om en eventuell motvilje mot en økende kommersialisering av jakta. Det kan reflektere flere forhold, for eksempel at intervjuformen ikke har åpnet for at dette kommer til uttrykk eller at informanten ikke har følt seg komfortabel i intervjusituasjonen til å bringe det på bane. Men det kan også være at det i de aktuelle områder ikke oppleves som spesielt problematisk. Flere jegere har gitt uttrykk for at de forstår grunneierens økende behov for inntjening på utmarksressursene – men at det selvsagt ikke må virke så prisdrivende på

jakta at en selv ikke lenger har mulighet for å jakte. Svært få av jegerne vi har snakket med vil akseptere en eventuell prisøkning på jakt, verken storvilt eller småviltjakt, da de mener at den prisen de i dag betaler er realistisk.

De konklusjoner vi kan trekke ut i fra vårt materiale, er at i forhold til næringsutvikling gavner en utvidet jakttid først og fremst de store grunneierne. Dette er ikke noe nytt, Gåsdaal og Rysstad (1999) og Hovland (2003) har vist til eiendomsstruktur som et viktig moment i forhold til næringsutvikling i utmark. Små eiendommer er ofte de mest problematiske i den forstand at det kreves et samarbeid mellom flere grunneiere for å få til en eventuell næringssatsing. Et slikt samarbeid tar ofte lengre tid å få etablert.

På de store eiendommene har utvidet jakttid gitt rom for å ta inn flere jegere og det selges også en del jaktpakker som inkluderer en del tilleggstjenester som guiding og overnatting. Forlenget jakttid ser altså ut til å gjøre det enklere å kombinere grunneierjakt og jaktsalg, herunder å tilby pakkede produkter til en høyere pris.

Bilde. En stor andel av elgkjøttet når aldri butikken. © Dervo foto.

Hjortejakta er så langt kanskje den jakta som ser ut til å gjennomgå de raskeste endringene når det gjelder en økende grad av kommersialisering, i den forstand at stadig flere jaktløyver selges gjennom eksterne agenter. Fra Jølster ser vi at både større og mindre grunneiere selger jaktløyver til utenbygdsboende. Noen lag har benyttet seg av agent for salg av løyver. Generelt sett ser det likevel ut til at særlig storviltjakt oppleves så attraktivt at det er et produkt som i svært stor grad selger seg selv og som i dagens form trenger liten markedsføring. Utfordringen vil ligge i å sette sammen og selge større "pakker" som eventuelt inkluderer overnatting, beispising, guiding eller andre typer opplevelser. En større satsing vil antakelig stille større krav til markedsføring. Noen få grunneiere tilbyr i dag et helt spekter av produkter som omfatter nettopp både overnatting og mat. Selv om det er få nye produkter ut over det ser flere ser et stort potensial i forhold til sporjakt på snø og kombinasjonsjakt på flere viltarter. Her er det nok enda mye som kan gjøres, men det krever også kunnskap om hvilke produkter og opplevelser jegerne selv etterspør og er villige til å betale for. Det vil antakelig være relativt varierende behov og ønsker i mellom gruppene av (lokal) fritidsjeger, gjestejeger, nybegynner og "pengesterke", betalingsvillige jegere.

Blant små og mellomstore grunneiere er som nevnt verdiskapningen mindre utpreget som følge av forsøksordningen. Det er i stor grad et resultat av eiendomsstørrelse og organisering av vald, men også en konsekvens av mange av de mindre grunneierne har inngått flerårige avtaler om jaktutleie som dermed ikke åpner for raske omstillinger for næringsutvikling. Tid til omstilling er derfor en viktig faktor i forhold til verdiskapning, det gjelder for mindre så vel som større grunneiere, det tar tid å omstille seg og å utvikle de gode produktene. En annen viktig faktor er de "gode eksemplene" eksemplene, det er liten tvil om at grunneiere påvirkes av andre grunneieres erfaring med næringsutvikling. Andres suksess kan være en viktig motivasjonsfaktor, noe som illustrerer hvordan påvirkning "innenfra", dvs lokale initiativ ofte kan være viktigere en påvirkning "utenfra" når det gjelder verdiskapning (Hovland, 2003).

Når det gjelder verdiskapning generelt er det verdt å merke seg at flere av våre informanter mener at de ikke kan se noe stort skille mellom tiden før forsøket startet og forsøksperioden. Med det menes at det har vært en gradvis omstilling og en økende vilje til å satse på alternative inntjeningsmuligheter når det gjelder utmarksnæringen, som følge av de generelle rammebetingelsene i landbruket. Andre faktorer som også har betydning er personlige egenskaper og alder, det kan tenkes at yngre grunneiere vil føle det lettere å legge om driften enn det enn eldre generasjon av grunneiere gjør.

Et siste punkt når det gjelder næringsutvikling dreier seg om forvaltning. Flere grunneiere, både de med små og de med relativt store områder, fremhever langsiktig forvaltningspolitikk som et sentralt element i forhold til verdiskapning knyttet til viltressursene. Dersom regelverket stadig er i endring bidrar det til å bremse ned eventuell nyskapning, fordi grunneier frykter at rammebetingelsene skal endre seg for fort til at eventuelle investeringer eller driftsomlegging skal lønne seg. Det er et viktig poeng å ta med seg for viltforvaltningen.

6.4 Motivasjon for økt satsing på småvilt

Som nevnt over er ofte andres suksess en viktig faktor når det gjelder egen satsing på økt verdiskapning i forhold til vilt. Våre data viser tydelig at det er først og fremst storviltjakta som anses å ha det største potensialet når det gjelder næringsutvikling. Likevel er det rom for en økt satsing på småvilt i enkelte kommuner, noe også enkelte av våre eksempler viser. Den rekreasjonsmessige og økonomisk sett mest verdifulle delen av hønsefugljakta som kan sies å være Norges viktigste småviltjakt, er den som skjer før elgjakta. Derfor vil nettopp denne perioden kunne være sentral i forhold til en eventuell økt satsing.

Motivasjonen for å gjøre mer ut av småviltjakta oppgis først og fremst å ligge i primærnæringsens endrede rammebetingelser. De fleste grunneiere har en sterk forståelse av nødvendigheten for omstilling dersom en skal fortsette å kunne tjene penger på utmarka i samme grad som

tidligere. Hvor potensialet ligger for en økt satsing varierer litt mellom de enkelte grunneiere. Noen har et klart fokus på selve småviltet, men tenker alternativt i forhold til tilrettelegging. Når det gjelder det første punktet, blir dette tydelig i noen områder hvor fokus rettes mot viltarter som ikke nødvendigvis er godt utnyttet lokalt. Et eksempel vil være å legge mindre vekt på en rypebestand som ofte er hardt beskattet og i stedet for se på mulighetene knyttet til utnyttelse av skogsfugl og hare. På denne måten kan en tenke seg å øke jaktkortsalget. Det er ikke alle terreng hvor dette vil være aktuelt.

Når det gjelder tilrettelegging er ofte tanken at en kan få økte inntekter fra økt utnyttning av de husvær som eventuelt måtte finnes på eiendommen, altså gjennom utleie av overnatting. Dette er gjort flere steder. Et viktig poeng i forhold til verdiskapning er likevel, som tidligere nevnt, eiendomsstruktur, arealene må være større enn hva grunneier selv utnytter til sin egen jakt (trolig mer enn 10 000 daa.) Det ligger antakelig et potensial i å organisere mindre eiendommer til større forvaltningsenheter som kan tilby bedre produkter, enn hva man kan gjøre enkeltvis. Dersom et samarbeid vil omfatte svært mange rettighetshavere kan beslutningsprosesser vise seg å bli vanskeligere, noe som har konsekvenser for eventuell næringsutvikling.

For en diskusjon om økt utnyttning av småviltressursene er det verdt å merke seg at mye av småviltjakta i områdene som inngår i dette forsøket foregår på statsgrunn. Statsallmenningene er ofte godt utnyttet i forhold til jakt og her er det derfor ikke stort rom for økt utnyttning dersom viltet ikke skal overbeskattes. Dette gjelder særlig i forhold til rype og i mindre grad for hare og skogsfugl.

6.5 Effekter av utvidet sesong på hjorteviltressursene

Det må understrekes at de resultatene som er presentert her er basert på et tynt og ufullstendig materiale. Resultatene må derfor sees i lys av dette. Som tidligere påpekt så mangler vi data på tildelingskvoter og fellingsresultater for å oppnå den presisjonen som er etterlyst. De opplysningene som finnes i offentlige statistikker over elgtildelinger og fellinger er langt fra tilfredsstillende for å oppnå ønsket presisjon i denne evalueringen. En god vurdering av presisjonen i forvaltningen krever detaljert informasjon om kjønns- og aldersfordelingen for tildelingene. Videre må man vite fellingstidspunkter og lokaliteter for alle individer i de forskjellige kjønns- og aldersklasser. Et annet problem er at de lokale bestandsplanene ofte løper over tre år (max 5 år) før de revurderes. Dette vil kunne tilføre analysene en usikkerhet i og med at prøveordningen ikke ble innført synkront med alle disse planene og så lenge analysemateriale ikke dekker hele bestandsplansperiodene kan det være vanskelig å fange opp "korrigeringer" i avskytingen som skjer i løpet av en jakt sesong som vi ikke har data for. Det må derfor tas et forbehold når det gjelder denne faktoren Informasjon om bestandsplaner synes å være fordelt blant mange rettighetshavere og derved ikke lett tilgjengelig på sentralt hold. Dessuten foreligger den sjelden i digitalisert form som er nødvendig for å oppnå en rasjonell databehandling. Det er ønskelig at slik informasjon lett lar seg oppdrive slik at en etterprøving og evaluering av forvaltningen kan gjøres på en forsvarlig og rasjonell måte. Derfor er det ønskelig at all slik informasjon så fort som praktisk mulig legges inn i den nå opprettede hjorteviltbasen. Dette vil muliggjøre en god oversikt over utviklingen av hjorteviltbestandene både på lokalt og regionalt nivå, noe som burde gagne alle nivåer innen forvaltningen av våre hjorteviltstammer.

Med basis i den begrensede datamengden som har vært tilgjengelig tyder ikke evalueringen på at den utvidede elgjakta i Verdal har ført til en økning av fellingsprosenten og derved en økt forvaltningspresisjon. Dette kan sees i sammenheng med at jegerinnsatsen (antall dagsverk) synes å være uendret før og etter at prøveordningen ble innført og at de enkelte jaktlag ikke har endret bemanningen. Jegerne investerte derved ikke mer tid i jakta etter at jakttiden ble utvidet. Dette kan skyldes at jegerne allerede har maksimert tidsforbruket de kan se seg råd til å anvende på jakt, slik at flere dager rett og slett ikke er tilgjengelige selv om jakttiden forlenges.

Vi kan ikke påvise noen endringer i fellingstidspunkter (antall dager etter jaktstart) for elgkalver, halvannetårige kviger eller eldre okser og kyr etter at prøveordningen ble innført i Verdal kommune. De fleste dyr felles mellom 10 og 30 dager etter jaktstart, men det er stor spredning på fellingstidspunktene (vi har her ikke sett på andelen dyr som er felt i den opprinnelige i forhold til den utvidede delen av jakta). Det er derfor ikke noe som tyder på at kalver blir felt senere i jakta i Verdal når jakttiden utvides for å maksimere kjøttuttaket og at okser felles tidlig for å oppnå det samme. Vi ser heller ingen tegn til at eldre kyr, som potensielt er drektige, har fått endret fellingstidspunkt på grunn av forlenget jakttid i Verdal.

I Siljan kommune derimot er det eksempler på en aktiv bruk av den utvidede jakttiden. Fritzøe Skoger selger guidet jakt med høyt servicenivå som tilleggssnøring. Denne jaktformen innebærer imidlertid at få unge dyr felles grunnet tidspress som en følge av at de enkelte jaktlag har kort tid til rådighet. Fritzøe Skoger bruker derfor den utvidede delen av elgjakta til å felle de alders- og kjønnsklasser som ikke taes ut under representasjonsjakten. De har derfor tatt ut 94 % kalv/ungdyr og 6 % eldre kyr i den utvidede delen av jakta for å fylle intensjonene i driftsplanene (Staffan Klasson pers med 2006). I Eikern/Lågen er elgstammen under kraftig nedskyting og derfor er det vanskelig å evaluere den effekten man nå ser i forhold til tidligere tall og fellinger, mener forvalterne. Men man mener at den utvidede jakttiden har gitt betydelig økt fellingsprosent og bedret forvaltningspresisjonen (Jan Grønseth pers med. 2006). En felles oppfatning blant både grunneiere og jegere er også at en utvidet jaktperiode oppleves som mindre stressende. Mange av våre informanter mener derfor at prøveordningen har gitt positive effekter i den forstand at den gir rom for å ta inn gjestejegere samtidig som det er tid til på slutten av sesongen å drive mer forvaltningsrettet avskyting. Det har man ikke opplevd som en mulighet i forhold til "gammel" jakttid. Med andre ord føler mange at denne prøveordningen ikke bare gir rom for økt verdiskapning, men også for en bedre forvaltning.

Når det gjelder forvaltning av elgbestanden og biologisk utvikling av bestandene gir Solberg et als rapport fra 2006 en fyldig beskrivelse av dette, basert på analyser av sett elg-data fra hele Norge og data innsamlet fra elg felt under jakta i syv forskjellige overvåkingsområder (Solberg et al, 2006).

6.6 Småviltet

Generelt er småviltstatistikken kun tilgjengelig på fylkesnivå (Brønnøysundregistrene). Denne informasjonen er for overfladisk til å evaluere småviltresursene på kommunenivå og eventuelle effekter av utvidet jakttid på småviltuttaket kan derfor ikke tallfestes. Småviltjegerne leverer rapport om jaktresultatene til sentralt hold, men denne fellingsinformasjonen kan ikke spores tilbake til den enkelte kommunene fordi jegerne avkreves informasjon om bostedskommune og ikke hvilke(n) kommune(r) de har jaktet i. Gode og anvendbare statistikker for småviltet synes å være en mangelvare for de aller fleste kommuner. Det bør derfor vurderes hvorvidt man kan iverksette tiltak som bedrer den kommunale og regionale oversikten over felt småvilt i forhold til populasjonstetthetene. Det kunne kanskje vært en ide å vurdere et system hvor jegerne/rettighetshaverne selv skriver inn småviltdataene i en sentral database på nettet, slik som tanken er for hjorteviltregisteret. Dette registeret kunne fått navnet viltregisteret og erstattet hjorteviltregisteret i den forstand at det ville omfatte all informasjon om felt/observert vilt. En eventuell småviltbase bør, så langt som mulig, inneholde arts-, kjønns- og aldersfordeling på felt småvilt, samt GPS-posisjoner for fellingsplasser. Videre vil det være nyttig å få informasjon om GPS-posisjon og viss mulig kjønn til de ulike småviltartene som ble observert på jakturen. Alle interesserte bør ha tilgang til en slik base hvor den enkelte kan få ut grafer og illustrasjoner som representerer data fra interessentens jaktområde (se for øvrig en fyldig behandling av denne problematikken i Brainerd et al 2005).

7 Oppsummering

Evalueringen av forsøksordningen med forlenget jakt kan oppsummeres slik:

- Allmennhetens tilgang til jakt er ikke er bedret generelt sett, til tross for praktisering av samjakt og utvidet jakttid på elg
- Samjakt har fungert overraskende bra i de fleste områder uten at det har oppstått store konflikter mellom de to jegergruppene
- Jegerne ser ikke ut til å investere mer tid i jakta etter at jakttiden ble utvidet
- En gjennomgående oppfatning hos grunneiere og jegere er at utvidelse av jakta har ført til mindre stress i jakttiden og en bedre forvaltning
- Ingen av våre informanter innen gruppen av andre utmarksbrukere oppgir å ha opplevd konkrete konflikter knyttet til jakt, men mange føler seg langt mer uttrygge i terrenget under jakta
- Det er først og fremst store grunneiere som synes å ha klart å utnytte en utvidet jakttid til økt næringsutvikling
- Forlenget jakttid ser ut til å gjøre det enklere å kombinere grunneierjakt og gjestejakt på de store eiendommene
- Flere store grunneiere ser et stort potensial i forhold til sporjakt på snø og kombinasjonsjakt
- Mindre grunneiere er ofte bundet til flerårige kontrakter og trenger derfor lengre tid til omstilling for økt næringsutvikling som følge av utvidet jakttid
- Eksempelets makt er viktig for lokal satsing på økt verdiskapning
- Det kan være vanskelig å skille effektene fra forsøket på økt næringsutvikling og en generelt økende gründerkultur blant små, mellomstore og store grunneiere
- I forhold til økt satsing på småvilt retter noen fokus mot tilrettelegging knyttet til jakta, mens andre har fokus på alternative arter for utnytting
- Data fra utvidet elgjakt i Verdal tyder ikke på at forsøket har ført til økning av fellingsprosenten

Anbefalinger for en eventuell videreføring av forsøksordningen:

- Skal allmennhetens jakttilgang sikres er det viktig at det ikke iverksettes tiltak som går ut over småviltjegerens tilgang på jakt
- Viktige tiltak for at samjakt skal kunne fungere bra er **informasjon, dialog og gjensidig respekt mellom jegergruppene**
- Viktige tiltak for å unngå brukerkonflikter vil være **helgefredning for friluftsliv** (mest aktuelt i bynære områder), **god informasjon til andre brukere og gjensidig respekt**
- Det er behov for økt kunnskap om hvilken type jakt og jaktprodukter markedet etterspør
- En langsiktig og forutsigbar forvaltning fremheves som viktig for å satse på næringsutvikling og verdiskapning knyttet til vilt og andre utmarksressurser
- Det er behov for gode data på tildelingskvoter (inkludert alders- og kjønnsfordeling) og fellingsresultater for å kunne se effekter av forsøket på hjorteviltbestanden, det er ønskelig at denne legges inn i den opprettede hjorteviltbasen)
- Dersom en skal kunne evaluere småviltressursene på kommunenivå og effekter av utvidet jakttid på småviltuttaket er det behov for bedre statistikker for småvilt

8 Referanser

- Almås, R. 1990. Evaluering på norsk. Universitetsforlaget AS
- Barth, E. K. & Stiftelsen for naturforskning og kulturminneforskning. 1996. Fangstanlegg for rein, gammel virksomhet og tradisjon i Rondane. 124 s.
- Boaz, J. 1998. Hunter-gatherer site variability : changing patterns of site utilization in the interior of eastern Norway, between 8000 and 2500 B.P. Universitetets oldsaksamlings skrifter. Ny rekke ; nr 20. - Universitetets oldsaksamling, Oslo. 362 s.
- Brainerd, S. M., Pedersen, H. C., Kålås, J. A., Rolandsen, C., Hoem, S. A., Storaas, T. og Kastdalen, L. 2005. Lokalførankret forvaltning og nasjonal overvåkning av småvilt. En kunnskapsoppsummering med anbefalinger for framtidig satsning. NINA rapport 38.
- Dervo, B. K. 2002. Ny forvaltningsmodell for vilt og fisk: evaluering av prosjektet "Lokal forvaltning av de utnyttbare vilt- og fiskeressursene 1996-1999". NINA oppdragsmelding 712. 82 s + vedlegg.
- DN 2002. Informasjon om jakt og jakttider. 01.04 2002 – 31.03.07. Direktoratet for naturforvaltning. DN-folder.
- DN 1998. Allmennhetens adgang til fiske i vassdrag med anadrome laksefisk. DN-utredning nr 1998.3. 33 s.
- DVF 1982. Befolkningens adgang til jakt og fiske : innstilling. - Direktoratet for vilt og ferskvannsfisk, Trondheim. Berganutvalget.
- Gasdal, O. and S. Rysstad (1999). "Moose hunting as a common good and a source of income." Tidsskrift for Samfunnsforskning **40**(4): 467-490.
- Hovland, M. B. (2003). Jakt som næringsveg : institusjonelle utfordringer ved kommersialisering. Trondheim, Norsk senter for bygdeforskning.
- Miljøverndepartementet. 2001. Biologisk mangfold : sektoransvar og samordning. St.meld. ; nr. 42 (2000-2001).
- NB 1997. Norges Bondelags Handlingsprogram for 1997 – 2001. Norges Bondelag.
- NSF 1995. Utmark og bygdeutvikling. Norges Skogeierforbund.
- Posavac E & Carey, RG, 1997. Program Evaluation. Methods and Case Studies. 5th edition. New Jersey, Prentice Hall
- RBL & NSF 2004. Utvikling av utmarksbaserte reiselivsbedrifter. Markedsmuligheter, mål, strategier og forslag til verdikjedeprogram. Reiselivsbedriftenes landsforening og Norges Skogeierforbund. 70 s.
- Ryen, A. 2002. Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid. Bergen. Fagboklaget.
- Rønningen, K., K. M. Elden, et al. (2001). Utmarka og kommersialisering : sosiale og kulturelle forhold som fremmer og hindrer lokal næringsutvikling. Trondheim, Bygdeforskning.
- Skogen, K. and H. Haaland (2001). En ulvehistorie fra Østfold : samarbeid og konflikter mellom forvaltning, forskning og lokalbefolkning. H. Haaland. Trondheim, NINA.
- Solberg, E.J., Rolands, C..M., Heim, M., Grøtan, V., Garell, M., Sæther, B-E., Nielsen, E. B., Austrheim, G., Herfindal I. 2006. Elgen i Norge sett med jegerøyne. En analyse av jaktmaterialet fra overvåkningsprogrammet for elg og det samlede sett elg-materialet for perioden 1966-2004. NINA rapport 125, Norsk institutt for naturforskning.
- SSB 2005: <http://www.ssb.no/emner/10/04/10/elgjakt/>
- St. prp. nr. 8 (1992-1993). Landbruk i utvikling. Om retningslinjer for landbrukspolitikken og opplegget for jordbruksoppgjørene mv. Landbruksdepartementet.
- St. meld. nr. 17 (1998-1999). Verdiskapning og miljø – muligheter i skogsektoren. Landbruksdepartementet.
- St. meld. nr. 19 (1999-2000). Om norsk landbruk og matproduksjon. Landbruksdepartementet.
- St. meld 21 (2004-2005). Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand. Departementet. 179 s.
- Toivonen, A.-L., Appelblad, H., Bengtsson, B., Gertz-Hansen, P., Gudbergsson, G., Kristoffersen, D., Kyrkjebø, H., Naverud, S., Roth, E., Tuunainen, P. & Wissglas, G. 2000. Economic value of recreational fisheries in the Nordic countries 92-893-0551-7. Nordic Council of Ministers. 70 s.
- Vislie, A. 1987. Ideal og virkelighet ved evaluering av forsøk. Norsk institutt for by- og regionsforskning

- Vorkinn, M., Aas, Ø. & Kleiven, J. 1997. Friluftslivundersøkelse blant den voksne befolkningen: utviklingstrekk og status i 1996. - ØF-rapport 07/1997. Østlandsforskning. s.
- Aagedal, O. and Å. Brottveit (1999). Jakta på elgjakkulturen. Oslo, Abstrakt forl.
- Aagedal, O. (1999) Jakta på elgjakkulturen. I Jakta på elgjakkulturen, Aagedal og Brottveit, 1999. Abstrakt forlag
- Aas Ø. & Vorkinn, M. 1995. Befolkningens adgang til jakt og fritidsfiske. - ØF-rapport 22/1995. Østlandsforskning.

Bilde. Fangstanlegg for elg ved Dokkfløy. © Dervo foto.

9 Vedlegg

Eksempel på intervjuguide – rettighetshavere

Prosjekt utvidet elgjakt

Direktoratet for naturforvaltning skal i samarbeid med NORSKOG, Norges Jeger- og fiskerforbund (NJFF), Friluftslivets Fellesorganisasjon (FRIFO) og Norges Skogeierforbund (NSF) gjennomføre en treårig forsøksordning med økt tilgang på jakt gjennom å tillate lengre jakttid på elg og hjort i et begrenset antall kommuner. Det er ønskelig å prøve ut om lengre jakttid for elg og hjort vil **øke allmennhetens tilgang** på jakt, om det **reduserer konfliktnivået** mellom storvilt- og småviltjegere og om det vil **styrke grunnlaget for verdiskaping** i distriktene. Prosjektet skal gjennomføres fra høsten 2003 og avsluttes etter hjorteviltjakta, høsten 2005.

Jakttiden på elg og hjort i forsøkskommunene vil vare frem til 30.11., noe som er fire uker lengre enn ordinær jakttid på hjortevilt.

Ditt navn:

Fra område/valdet: i kommune.

1 Dagens ordning:

1.1 Beskriv kort praktisering av jakten, slik den har vært i forsøksperioden både av storvilt og småviltjakt på valdet/terrenget.

kontrollspørsmål:

- A. Hva er jakttidene?
- B. Hvilke utleieordninger er det for hjorteviltjakta og småviltjakta (anbud eller åremål)?
- C. Har dere faste eller tilfeldige jegere?
- D. Annonseres jakttilbudet noe sted?
- E. Er det arealer hvor kun storviltjakt foregår?

2 Spesielt om ordningen som kommer har vært (i ditt vald/terreng):

2.1 Hva er hovedforskjellen i dag, sammenlignet med tidligere praksis (før forsøket)

2.2 Er det noe nytt for denne sesongen i forhold til tidligere år i forsøksperioden?

2.3 Har du inntrykk av at det pågår noen konflikter mellom ulike brukergrupper i ditt område i dag?

Kontretiser for disse gruppene ved behov

- A. småvilt-storviltjegere (rådyr, storfugl, hare ...)
- B. jegere- andre brukergrupper (ikke-jegere)
- C. jegere-rettighetshavere

2.4 Hvordan tror du utvidet jakttid på hjortevilt har påvirke andre brukergrupper, enten positivt eller negativt?

- A. småvilt-storvilt
- B. storvilt- andre brukergrupper (ikke-jegere)
- C. storvilt-rettighetshavere

2.5 Hva er ditt syn på nåværende praktisering av samjakt (det som har vært i forsøksperioden)?

- A. Har du eksempler som viser hvorfor dette evt er problematisk?

- 2.6 Tror du en utvidet jakttid vil øke allmennhetens adgang til jakt?
- A. Hva med ditt vald/terreng, hvordan er adgangen der?
 - B. Hva mener du om allmennhetens adgang til jakt og fiske i din kommune?

2.7 Hva mener du at et godt jakttilbud må inneholde?

3 Forvaltning

3.1 Hvordan er grunneierne organisert og hvilke erfaringer har du med denne organisasjonsformen?

A. Hva mener du generelt om organiseringen av rettighetshaverne i kommunen /ditt distrikt (grunneierlaget, valdsamarbeidet, kommunen etc.)?

3.2 Hva er ditt syn på dagens forvaltning av valdet/terrenget?

- A. Har det skjedd endringer i viltforvaltningen lokalt fra i fjor til i år (jakttider e.l.)?
- B. Er det planer om noen andre nye ordninger mhp jaktforvaltningen/-administrasjonen på valdet?

4 Verdiskapning som følge av jakttidsutvidelsen:

4.1 Hva var din omsetning på storviltjakten i år/fjor og hva bestod denne av?

4.2 Har du økt verdiskapningen på din eiendom som en følge av jakttidsutvidelsen?

Hvis ja, på hvilken måte?

A. konkretiser i forhold til:

- nye produkter (typer jakt, tilbud om guiding, overnatting, transport, servering mm)
- Rullering av jaktlag i løpet av jakta (på samme terreng)?
- Økt tilretteleggingsgrad som f.eks opparbeida poster, jakttårn, overnattingsstandard, (og dermed høyere pris?)
- flere jegere
- Større inntekter/økte priser

Hvis nei, hva er grunnen til at inntektene ikke har økt?

5 Helt til slutt

Er det andre ting angående forsøksordningen med lengre jakttid som vi ikke har berørt med de spørsmålene som jeg har stilt deg, og som du synes er viktig å få med?

NINA Rapport 120

ISSN:1504-3312

ISBN: 82-426-1669-8

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor

Postadresse: NO-7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Tungasletta 2, NO-7047 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00

Telefaks: 73 80 14 01

Organisasjonsnummer: 9500 37 687

<http://www.nina.no>